

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUHANNA ED-DİMEŞKÎ'NİN ESERLERİNDE
İSLAM VE MÜSLÜMANLAR

RECEP AYDOĞMUŞ

2501160172

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ

İSTANBUL-2019

ÖZ

YUHANNA ED-DİMEŞKÎ'NİN ESERLERİNDE İSLAM VE MÜSLÜMANLAR

Bu tezde Hristiyan bir teolog ve kilise babası olan Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri incelenecektir. Emevîlerin başkenti Şam'da yaşayan Yuhanna, Emevî idaresinde görev almış daha sonra görevini bırakıp manastıra çekilmiştir. Manastırda çoğunluğu Hristiyan teolojisi ile ilgili olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır. Onun yazılarından bir kısmı İslam'a dair bazı hususları ihtiva etmektedir. O İslam'a eleştirel gözle yaklaşmış, Müslümanlar ve Hz. Muhammed hakkında bazı iddialar öne sürmüştür.

Yuhanna, “İsmâîlîlerin Sapıklığı” başlıklı eserinde temel olarak iki şey üzerinde durmaktadır. Bunlardan biri İslam'ın sapkın bir gelenek olduğu, Hz. Muhammed'in yalancı, sahtekâr ve sapkın olduğu dolayısıyla peygamber olmadığı, Müslümanların Deccal'in (Antichrist) öncüleri ve insanları yoldan çıkaran kimseler olduğu hususlarıdır. Onun eserinde yapmaya çalıştığı bir diğer şey ise İslam'ın Hristiyanlık ve Hz. İsa hakkındaki bilgilerini ele almak ve Müslümanların bu konulardaki yanlış bilgisini ortaya koyup, Hristiyanlığı savunmaktır. Bunu yaparken zaman zaman Kur'an'dan alıntılar da yapmakta ve özellikle Hristiyanlıkla bağlantılı olan ayetlerden iktibasta bulunmaktadır.

Yuhanna, İslam öncesi Arap inançları, Arapların kökeni ve Müslümanlar arasındaki bazı pratiklere de değinmektedir. Ticaret ve evlilikte şahitlik, çok eşlilik, erkek ve kadınların sünneti gibi bazı uygulamalara değinen Yuhanna, İslam'ı eleştirmekten geri durmamaktadır. O bu pratikleri zikrederken bilgi vermekten çok Müslümanları eleştirmek istemektedir. İslam'ın kadına değer vermediği algısını yerleştirmek isterken hem Müslümanlar hem de Hz. Muhammed için şehvetperest bir imaj çizmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken Kur'an'dan referanslar vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yuhanna ed-Dımeşkî, Hristiyanlık, Hz. İsa, İslam, Hz. Muhammed, Kur'an'ı Kerim

ABSTRACT

ISLAM AND MUSLIMS IN THE WORKS OF JOHN OF DAMASCUS

This thesis examines the views of John of Damascus, a Christian theologian, and church father, about Islam and Muslims. John, who lived in Damascus, the capital of the Umayyad State, served in the Umayyad Caliphate and later spent his life in the monastery. John has also written many works, most of them related to Christian theology. Some of his writings contain some of the issues of Islam. He approached Islam critically, Muslims, and he made some allegations of slander about Muhammad.

In his work on Islam, he mainly focuses on two things. One of them is that Islam is a heretical tradition and that Muhammad is not a true prophet. Another is that Muslims are the ones who seduce people. Another thing he tries to do in his work is to deal with the knowledge of Islam about Christianity and Jesus and reveal the wrong understanding of Muslims on these issues. In other words, it is to defend Christianity. At the same time, John makes quotes from the Qur'an, and he is especially quoted from verses related to Christianity.

John also touches on issues such as pre-Islamic Arab beliefs and the origins of Arabs. The general theme of his works, in which he criticizes Islam in a cruel language, is topics such as witnessing, polygamy, circumcision of men and women. When he talks about these beliefs, he wants to criticize Muslims rather than providing information. He wants to establish the perception that Islam does not value women and tries to create a negative image for Muslims and Muhammad in general. It also gives references to the Qur'an. John's criticism of Islam was followed by Christian writers who followed him. And the claims have been repeated in the following centuries, as Islam is a heretical tradition, Muhammad is a liar, and Muslims are pagan people.

Keywords: John of Damascus, Christianity, Jesus, Islam, Muhammad, Qur'an

ÖNSÖZ

Yuhanna ed-Dımeşkî Hristiyan teolojisini savunan eserler kaleme almış ve Hristiyan teolojisinin sistematik bir sentezini yapmıştır. Bu öneminden dolayı o “aziz” ve “kilise doktoru” olarak kabul görmüş, hayatı hakkında Batı’da pek çok çalışma yapılmıştır. İslam idaresinde yaşayan Yuhanna, Müslümanları yakından tanıma fırsatı bulmuş, İslam hakkında bilgi edinmiş ve bu konudaki düşüncelerini kaleme almıştır. O yazdıkları ile İslam’a ilk ciddi eleştirileri yöneltmiş ve bu konuda kendisinden sonra gelen Hristiyan yazarlara öncülük etmiş, görüşlerini miras bırakmıştır. “İsmaîlîlerin Sapıklığı” isimli yazısı hacim olarak küçük olmasına rağmen içeriğindeki eleştiri ve suçlamalar katlanarak artmış, ortaçağ boyunca geçerliliğini korumuştur.

Tez üç bölüm olarak kurgulanmış olup ilk bölümde Yuhanna’yı daha iyi tanımak adına hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Ayrıca Müslümanlar ile olan ilişkilerinden dolayı ailesine de değinilmiştir. İkinci bölümde özellikle İslam, Müslümanlar ve Hz. Muhammed hakkındaki görüşleri ele almaya gayret edilmiştir. Üçüncü bölümde ise onun Kur’an, İslam inanç esasları ve Hristiyanlık ile ilgili düşüncelerine değinilmiştir.

Tez boyunca kıymetli fikirlerinden ve rehberliğinden faydalandığım tez danışmanım Prof. Dr. Şinasi Gündüz hocama teşekkürlerimi bu vesile ile iletmek isterim. Tezimi okuyup kıymetli fikirleri ile bana yol gösteren Doç. Dr. Mehmet Alıcı hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca zaman zaman tecrübe ve bilgilerinden faydalandığım, ders dönemimizde bizimle bir abla gibi ilgilenen Dr. Elif Tokay hocama teşekkürlerimi bildirmek isterim. Ayrıca tez boyunca Yuhanna ed-Dımeşkî ile ilgili çalışmalarından istifade ettiğim akademisyenlere teşekkür ederim. Tez boyunca kendisine yeterince vakit ayıramadığım eşim Nergis’e ve aileme bana gösterdikleri anlayıştan dolayı ayrıca teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Recep AYDOĞMUŞ

Van-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM.....	16
YUHANNA ED-DİMEŞKÎ’NİN AİLESİ, HAYATI VE ESERLERİ.....	16
1.1. AİLESİ VE EMEVİLERLE İLİŞKİLERİ	17
1.2. HAYATI	19
1.2.1. Manastır Öncesi Hayatı.....	19
1.2.2. Manastır Hayatı.....	23
1.3. ESERLERİ.....	26
1.3.1. İslam İle İlişkili Eserleri.....	29
1.3.1.1. Bilginin Kaynağı.....	29
1.3.1.2. Sapıklara Dair	30
1.3.1.3. Müslüman ile Hristiyan Arasındaki Tartışma.....	34
1.3.1.4. İslam İle İlişkili Görülen Diğer Eserler.....	36
1.3.2. Diğer Eserleri	37
1.4. HAYATINA DAİR BİYOGRAFİ VE MODERN ÇALIŞMALAR	41
1.4.1. Biyografiler	41
1.4.2. Modern Çalışmalar.....	44
1.5. İSLAM BELDESİNDE YAŞAYAN BİR HİRİSTİYAN OLARAK İKONOKLAST KARŞITI MÜCADELESİ	46
2. BÖLÜM.....	50
İSLAM, MÜSLÜMANLAR VE HZ. MUHAMMED’E İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	50
2.1. MÜSLÜMAN ARAPLARIN KÖKENİ	51
2.1.1. İsmâîlîler	52
2.1.2. Hâcerîler.....	53

2.1.3. Sarasinler.....	54
2. 2. YUHANNA'YA GÖRE İSLAM ÖNCESİ İNANÇ/CAHİLİYE DÖNEMİ	55
2.3. İSLAM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	59
2.4. MÜSLÜMANLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	66
2.5. HZ. MUHAMMED HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	74
2.5.1. Hz. Muhammed'in Şahsına Yönelik İfadeleri	74
2.5.2. Hz. Muhammed'in Peygamber Olamayacağına Yönelik İddiaları	80
2.6. İSLAM'DA YER ALAN BAZI PRATİKLERE YÖNELİK İFADELERİ	88
2.6.1. Muamelat Bilgisi.....	88
2.6.2. Emirler ve Yasaklar	94
3. BÖLÜM.....	98
KUR'AN'I KERİM, İSLAM İNANÇ ESASLARI VE HİRİSTİYANLIK	
HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	98
3.1. KUR'AN'I KERİM BİLGİSİ	99
3.1.1. Bildiği Sure ve Ayetler	103
3.1.1.1. Nisâ Suresi	103
3.1.1.2. Tanrı'nın Devesi Suresi	105
3.1.1.3. Mâide Suresi	107
3.1.1.4. Bakara Suresi	110
3.1.1.5. Faydalandığı Diğer Ayetler.....	111
3.2. İSLAM İNANÇ ESASLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	112
3.2.1. İslam'ın Tanrı Anlayışına İlişkin İfadeleri.....	113
3.2.2. Ahiret İnancına Dair İfadeleri	115
3.3. HİRİSTİYANLIK VE İSA HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	118
3.3.1. Kur'an'ın Hıristiyanlık Eleştirisi ve Yuhanna'nın Savunması	118
3.3.2. İsa Hakkındaki İfadeleri.....	124
SONUÇ.....	131
BİBLİYOGRAFYA	135

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
EKEV	: Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OMÜİFD	: On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme Eden
TTK:	: Türk Tarih Kurumu
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ünv.	: Üniversite
Vol.	: Volum
Yay.	: Yayınlar

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Emevîlerin başkenti Şam’da yaşayan Yuhanna ed-Dımeşkî, “Doğunun son kilise babası” olarak kabul edilen önemli bir simadır. Yuhanna, felsefe, mantık, ilâhiyat, edebiyat gibi alanlarda önemli eserler kaleme alarak kendi döneminin entelektüel çalışmalarına katkı sunmuştur. O kendisinden önce yaşayan Hristiyan teologların görüşlerini sistemli bir şekilde sentezlemiştir. Ayrıca mensubu bulunduğu Ortodoks Hristiyanlığı, sapkın olarak nitelendirdiği din ve mezheplere karşı savunmuş ve apoloji anlamında takipçilerine öncülük etmiştir.

Yuhanna’nın sapkın olarak nitelediği birçok gelenek arasında İslam da vardır. Dolayısıyla Hristiyanlığa tehdit olarak algıladığı İslam hakkında da yazılar kaleme almıştır. Müslüman idaresinde yaşayan ve Müslümanlarla yakın temasta bulunan bir Hristiyan olarak İslam’ı araştırma ve Müslümanları gözlemleme fırsatı yakalamıştır. İslam’a dair yazılarında bu durum ortaya çıkmaktadır. İslam hakkındaki fikirlerini günümüze ulaşan “Bilginin Kaynağı” isimli eserinin ikinci bölümü olan “Sapıklara Dair” içerisinde yer alan “İsmâîlîlerin Sapıklığı” başlıklı bölümde ifade etmiştir. Biz Yuhanna’nın zikredilen eserinden yola çıkarak tezimizi inşa etmeye çalışacağız.

“Yuhanna ed-Dımeşkî’nin eserlerinde İslam ve Müslümanlar” isimli tezimiz bir giriş, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında Yuhanna’dan önceki dönemde, Suriye bölgesinin siyasî ve dinî durumunu temel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Böylelikle Yuhanna’nın siyasî ve dinî anlamda nasıl bir ortamda yetiştiği hususunda bir fikir vermeye gayret ettik. Ayrıca Yuhanna’nın öne sürdüğü iddiaları iyi analiz etmek adına kendisinden önce İslam’a eleştiride bulunan kimselere ve görüşlerine değindik. Birinci bölümde Yuhanna’nın ailesi, hayatı, eğitimi, Emevîlerle ilişkilerini ele aldık. Ayrıca Yuhanna’nın eserlerini konumuzla ilgisi nispetinde tanıttık.

Tezimizin esas kısmını teşkil eden ikinci bölümde, Yuhanna’nın cahiliye dönemi Arap inançları hakkındaki görüşlerini ele almaya çalıştık. Nitekim Arapların

putperest olduğunu vurgulayan Yuhanna, Araplar arasındaki bazı uygulama ve pratiklerin İslamî dönemde devam ettiğini vurgulayıp aynı iddiayı Müslümanlar için de öne sürmüştür. Bu sebeple Müslümanların putperest olduğu iddialarına da değindik. Ayrıca Yuhanna'nın İslam'ı nasıl nitelediği, İslam'a dair bilgi kaynakları, Müslümanlar ve Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerini ele almaya gayret ettik.

Tezin üçüncü bölümünde ise temel olarak onun Kur'an, İslam inanç esasları ve Hristiyanlık ile ilgili görüşlerini inceledik. İlk kez bir Hristiyan çok erken bir dönemde her ne kadar isim vermese de Kur'an'a atıfta bulunmuştur. Bazı ayetleri iktibas edip kullanmış, bazı sure isimlerini verip içeriğine değinmiştir. İslam'ın Tanrı anlayışını Kur'an'a uygun olarak vermiştir. Ayrıca İsa hakkında Kur'an'dan hareketle bazı bilgiler vermiş, Müslümanların Hristiyanlık eleştirilerini ele alıp Hristiyanlığı savunmuştur. Onun bu konulardaki görüşlerini ele almak adına üçüncü bölümde bu hususları müstakil olarak işlemeye gayret ettik.

Bu tezdeki temel amaç, Yuhanna'nın İslam hakkındaki görüşlerini sistematik ve kapsamlı bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktır. Onun bu konudaki görüşleri derinlemesine ele alınacaktır. Bununla, yedinci yüzyıl gibi erken bir dönemde Yuhanna özelinde Hristiyanların İslam'a bakış açıları ve bunun arka planı verilmeye gayret edilecektir. Yuhanna'nın İslam'a dair menfi görüşlerinin muhtemel sebepleri üzerinde durulacaktır. Tezde Yuhanna'nın İslam'a dair görüşleri deskriptif bir yöntemle ele alınacaktır. Yuhanna'nın İslam'a dair görüşleri konusunda birincil ve ikincil kaynaklar kullanılacaktır. Ayrıca konu ile ilgili analiz ve yorumlara yer verilecek ve bazı çıkarımlarda da bulunulacaktır.

Tezimizi yazarken bazı hususlara dikkat etmeye gayret ettik. Yuhanna'nın "İsmâîlîlerin Sapıklığı" isimli metninden hareketle tezin içeriğini oluşturmaya çalıştık. Birbiri ile ilgili olabilecek konuları aynı başlık altında verdik. Böylelikle bir konu hakkında okuyucuya bütüncül bir bilgi vermeyi istedik. Tezde temel olarak İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüşler incelendiğinden bazı kelimî konulara çok fazla girmedik. Nitekim tezin bir kelam çalışması görünümü vermesinden kaçındık. Kaldı ki birazdan değineceğimiz üzere daha önce yapılan bazı çalışmalar onun görüşlerini kelimî perspektiften ele almaya çalışmıştır.

Tezde güncel çalışmalardan ve yeni kaynaklardan istifade ettik. Ayrıca çalışmamızda Hristiyanlar tarafından yazılan kaynaklarla beraber, Yuhanna hakkında müstakil çalışma yapmış diğer bazı eserlerden de faydalanmaya ve konuya Müslüman bir bakış açısıyla yaklaşmaya çalıştık. Diğer tezlerde olmayan bazı hususlara değinip cevaplar bulmaya çalıştık. Bununla ilgili olarak Yuhanna öncesi İslam eleştirileri, Yuhanna'nın İslam kaynaklarına vukufiyeti, Kur'an hakkındaki bilgisi gibi bazı hususları zikredebiliriz. Bu hususlar tezimizi birazdan değineceğimiz diğer tezlerden ayıran temel özelliklerdir.

2. Araştırmanın Kaynakları ve Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Yuhanna'nın "İsmâîlîlerin Sapıklığı" adlı eseri araştırmamızda ilk elden yararlandığımız temel kaynaktır. Onun bu eseri Frederic H. Chase tarafından "John of Damascus Writings"¹ ismiyle çevrilen eserden alınmıştır. Bu çeviri "Bilginin Kaynağı"² isimli eserin çevirisidir. "İsmâîlîlerin Sapıklığı", eserin ikinci bölümü olan "Sapıklara Dair"³ içerisinde yer almaktadır. Ayrıca eserde yer alan "Felsefi Bölümler"⁴ ve "Ortodoks İnanca Dair"⁵ adlı birinci ve üçüncü bölüm tezde kullanılacak diğer kaynaklardır. Bu bölümlerden alıntı yapılırken bölüm adı zikredilecektir. Araştırmada kullanacağım bir diğer kaynak ise Yuhanna'ya nispet edilmesine karşın Theodore Ebu Kurra'ya ait olduğu ileri sürülen "Disputatio Saraceni et Christiani" isimli eserdir. Jacques Paul Migne'nin "Patrologia Graeca"⁶ isimli eserinde yer alan bu metnin Daniel J. Sahas'ın "John of Damascus on Islam The "Heresy of The Ishmaelites"⁷ başlığını taşıyan isimli eserdeki versiyonundan faydalanılacaktır. Tezimizde birincil olarak kullanacağımız bir diğer kaynak

¹ Frederic H. Chase, **Saint John of Damascus Writings**, The Father of The Church, ed. Roy Joseph Deferrari, C. XXXVII, New York, 1958.

² John of Damascus, **The Fount of Knowledge**, Saint John of Damascus Writings, tr. H. Chase, Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

³ John of Damascus, **On Heresies**, Saint John of Damascus Writings, tr. H. Chase, Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

⁴ John of Damascus, **Philosophical Chapters**, Saint John of Damascus Writings, tr. H. Chase, Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

⁵ John of Damascus, **Orthodox Faith**, Saint John of Damascus Writings, tr. H. Chase, Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

⁶ **Disputatio Saraceni et Christiani**, Patrologia Graeca, ed. Jacques Paul Migne.

⁷ Daniel J. Sahas, **John of Damascus on Islam The "Heresy of The Ishmaelites"**, Brill Publisher, Leiden, 1972.

Yuhanna'nın ikonları savunmak amacıyla kaleme aldığı risaleleridir. Risalelerin kullanımında "Apologia of St. John of Damascus Against Those who Decry Holy Images"⁸ isimli eserden yararlanılacaktır.

Çalışmamızda konu ile ilgili ikincil kaynaklardan da yararlanılacaktır. Bu kaynaklardan biri P. Joseph Nasrallah'a ait "Saint Jean de Damas" isimli eserin "Mansûr b. Sercûn el-Ma'ruf bil-Kıddîs Yuhanna ed- Dîmeşki"⁹ başlığıyla Arapçaya yapılan çevirisidir. Frederic H. Chase'in "John of Damascus Writings" isimli çevirisinin mukaddime kısmı faydalandığımız bir diğer ikincil kaynaktır. Konu ile ilgili eserlerden bir diğeri Daniel J. Sahas'a ait olan "John of Damascus on Islam The Heresy of The Ishmaelites"dir. Andrew Louth'a ait "Saint John Damascene"¹⁰, Daniel J. Janosik'e ait "John of Damascus, First Apologist to The Muslims The Trinity and Christian Apologetics in the Early Islamic Period"¹¹ başlıklı eserler de diğer önemli çalışmalardandır. Ayrıca Müslüman bir tarihçi olan Ali b. Muhammed Avde el- Gâmîdî'ye ait "Yuhanna ed-Dîmeşkî Râidu'l-Udvânî'l Fikrî li'l-İslam"¹² isimli çalışma zikredilebilir. Bu eserler tezimizde en çok başvurduğumuz ikincil kaynaklardır.

Konu ile ilgili Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar göz önüne alındığında öncelikle iki tezden söz edilebilir. Bunlardan biri Mustafa Göregen'in "Hıristiyan Teolojisinde Yahya Dîmeşkî'nin Yeri ve Önemi"¹³ isimli Yüksek Lisans tezidir. Onun bu tezi Türkiye'de Yuhanna hakkında yapılan ilk tez çalışmasıdır. Göregen'in tezinde Sahas'ın yukarıda zikredilen eserini temel alarak yazdığı anlaşılmaktadır. Zira onun, tezinin başlıklarında ve kaynaklarında büyük oranda Sahas'tan istifade ettiği görülmektedir. O Yuhanna'nın görüşlerini sistematik ve konu merkezli almak

⁸ John of Damascus, **Apologia of St. John of Damascus Against Those who Decry Holy Images**, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library; Bkz. <http://www.ccel.org/ccel/damascus/icons.html>

⁹ Yusuf Nasrallah, **Mansur b. Sercun el-Ma'ruf bil'Kıddis Yuhanna ed- Dîmeşki**, Menşurat el-Mektebe el-Bulsiyye, Beyrut, 1991.

¹⁰ Andrew Louth, **Saint John of Damascene**, Oxford University Press, 2002.

¹¹ Daniel J. Janosik, **John of Damascus: First Apologist to the Muslims The Trinity and Christian Apologetics in the Early Islamic Period**, Pickwick Publications, Eugene, 2016.

¹² Ali b. Muhammed Avde el-Gamidi, **Yuhanna ed-Dîmeşki: Raidu'l-Udvani'l-Fikri li'l-İslam**, Camiatu Ummu'l-Kura, 2010.

¹³ Mustafa Göregen, **"Hıristiyan Teolojisinde Yahya Dîmeşki'nin Yeri ve Önemi"**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1995.

yerine eserlerini merkeze almakta, her bir eseri ve içeriğini ayrı ayrı değerlendirmektedir. Örneğin “İsmâîlîlerin Sapıklığı” isimli eser ele alınıp incelenmekte,¹⁴ ardından “Ortodoks İnanca Dair” için bir başlık açılıp değerlendirilmekte¹⁵ ve sonra “Müslüman ile Hristiyan arasındaki tartışma” isimli esere değinilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla farklı eserlerinde birbiriyle ilişkili olabilecek bazı konular birlikte ele alınmamaktadır. Ayrıca tezinin başlığında da görüleceği üzere Göregen tezini Hristiyanlık bağlamında ele almaktadır. Fakat onun bu çalışması Yuhanna hakkında yapılmış ilk tez olması açısından önemini sürdürmekte ve araştırmacılar için bir kaynak değerini taşımaktadır. Ayrıca eser tezimiz boyunca ufukumuzu açmış olup, özellikle kaynak bilgisi açısından bize yol göstermiştir.

Konu ile ilgili bir diğer tez Leyla Hanecioğlu’nun “Yuhanna ed-Dımeşki’nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri”¹⁷ isimli Yüksek Lisans Tezidir. Göregen gibi Hanecioğlu’nun da büyük oranda Sahas’ın çalışmasından istifade ettiği görülmektedir. Hanecioğlu’nun tezinde konu başlıklarının sistematik olarak işlenmediği, konuyu ele alış sırası göz önüne alındığında karışık bir görünüm arzettiği anlaşılmaktadır. Örneğin ilk olarak Yuhanna’nın Müslümanlar hakkındaki bazı görüşleri incelenmekte,¹⁸ ardından Arapların cahiliye dönemi inançlarına değinilmektedir.¹⁹ Cahiliye inançlarının öncelikle ele alınması konu sıralaması açısından daha uygun olabilirdi. Ayrıca birbiri ile ilgili olabilecek bazı başlıklar farklı yerlerde verilmektedir. Söz gelimi, Yuhanna’nın, Hz. Muhammed’in öğretilerine yönelik eleştirileri zikredilmekte,²⁰ ardından tevhit inancı hakkındaki görüşlerine bir başlık açılmakta²¹ ve daha sonra tekrar Hz. Muhammed’in yalancı olduğuna yönelik görüşlerine yer verilmektedir.²² Dolayısıyla konu başlıkları arasında bir uyum söz konusu olmamaktadır. Hristiyanlık ve İslam bağlamında

¹⁴ Göregen, “Hristiyan Teolojisinde Yahya Dımeşki'nin Yeri ve Önemi”, s. 25-40

¹⁵ Göregen, a.g.e., s. 42-52.

¹⁶ Göregen, “Hristiyan Teolojisinde Yahya Dımeşki'nin Yeri ve Önemi”, s. 54-63.

¹⁷ Leyla Hanecioğlu, “Yuhanna ed-Dımeşki’nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2002.

¹⁸ Hanecioğlu, “Yuhanna ed-Dımeşki’nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri”, s. 26-33.

¹⁹ Hanecioğlu, a.g.e., s. 33-35.

²⁰ Hanecioğlu, a.g.e., s. 36-45.

²¹ Hanecioğlu, a.g.e., s. 45-53.

²² Hanecioğlu, a.g.e., s. 54-64.

Yuhanna'yı ele almaya çalışsa da daha çok Yuhanna'nın İslam'a dair görüşleri ifade edilmekte, Hristiyanlıkla ilgili olarak sadece ikona karşıtı çabalarına değinilmektedir. Hanecioğlu, Yuhanna'yı daha çok İslami görüşleri bağlamında ele alırken kelimî bir perspektifi tercih etmektedir. Bununla beraber Hanecioğlu'nun çalışması Yuhanna hakkında yapılan Türkçe çalışmalar açısından önemlidir. Özellikle Arap Hristiyanlığı bağlamında çalışacak olanlar için başvurulması gereken önemli bir çalışma olmaktadır.

Konu ile ilgili bazı akademik Türkçe makaleler de mevcuttur. İsmail Taşpınar'ın "Doğunun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslam"²³ ve Hüseyin Yaşar'ın "Kur'an Karşıtı Söylemin Oluşmasında Yohanna Dımaşkî'nin Etkisi ve "Sapkınlar Kitabı"²⁴ bunlardandır. Ayrıca Mustafa Göregen'in "Yuhanna ed-Dımaşkî'nin "Bir Hristiyan İle Bir Müslüman Arasında Diyalog" İsimli Risalesi'nin Değerlendirilmesi"²⁵ ve "İkonoklast Konsil ve Yahya Dımeşki"²⁶ isimli makalelerini sayabiliriz.

3. Suriye Bölgesinin Siyasî ve Dinî Durumu

Yuhanna'nın hayatı ve eserlerine geçmeden önce, onun yaşadığı dönemde Suriye bölgesinde ki siyasî ve dinî durum hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İslam fetihlerinden önce Suriye bölgesindeki siyasi ve dini durum nasıldı? İslamî dönemde neler değişti? Hristiyanların Müslümanlara bakışı nasıldı? Müslümanlar Hristiyanlara yönelik nasıl bir politika uyguladı? Dinlerini yaşamaları ve görevlerini devam ettirmeleri hususunda nasıl bir siyaset uyguladılar? Bu ve benzeri bazı sorulara cevap vermeye çalışacak ve kendisi de bir Hristiyan olan Yuhanna'nın nasıl bir ortamda yaşadığını ve Müslümanlara yönelik düşüncelerini nasıl bir ortamda kaleme aldığını göstermeye çalışacağız.

²³ İsmail Taşpınar, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşki (649-749) ve İslam", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXI, Sayı: 2, İstanbul, 2001.

²⁴ Hüseyin Yaşar, "Kur'an Karşıtı Söylemin Oluşmasında Yohanna Dımaşki'nin Etkisi ve "Sapkınlar Kitabı", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 32, Yaz, 2007.

²⁵ Mustafa Göregen, "Yuhanna ed-Dımaşki'nin "Bir Hristiyan İle Bir Müslüman Arasında Diyalog" İsimli Risalesi'nin Değerlendirilmesi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Sonbahar, 2015.

²⁶ Mustafa Göregen, "İkonoklast Konsil ve Yahya Dımeşki", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 14, Sonbahar, 2014.

Suriye’de siyasi olarak iki büyük güç hüküm sürmüştür. Bunlar Bizans (395-1453) ve Sâsânî (224-651) imparatorluklarıdır. Bu iki devlet bölgeyi hâkimiyet altında tutmak için sürekli savaş halinde olmuşlardır. 613 yılında Bizans ordusu Antakya civarında Sasanilere yenilmiştir. Bu yenilgiyi takip eden yıllarda Bizans, Suriye ve Filistin topraklarını kaybetmiştir. Bizans imparatoru Heraklius (610-641) bu kötü durumdan kurtulmak için ekonomik, idari ve askeri bazı önlemler almış ve bu önlemler neticesinde 628 yılında kaybedilen toprakları Sasanilerden geri almıştır.²⁷

Bizans devleti siyasi problemlerle uğraştığı gibi Hristiyanlar arasındaki teolojik tartışmalarla da ilgilenmiştir. Bu tartışmalar daha çok kristoloji etrafında cereyan etmiştir. Bu tartışmalara son vermek adına konsiller toplanmış; fakat sorunlar çözülemediği gibi pek çok yeni mezhep ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda öncelikle 431 Efes Konsili toplanmış, İsa’da hem ilahi hem de beşeri tabiatın bir arada bulunduğunu öne süren Nestorius (ö. 451) ve görüşleri mahkûm edilmiş²⁸ ardından 451 Kadıköy Konsili ile doğudaki Hristiyanların savunduğu monofizit²⁹ görüş mahkûm edilmiş, diyofizit³⁰ görüş kabul edilmiştir. Konsilin neticesinde Doğu kiliseleri (Marûnî, Süryânî, Kıptî, Habeş, Ermeni) İstanbul kilisesinden ayrılmış ve

²⁷ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 88-89; Cengiz Tomar, “Suriye”, **DİA**, C. XXXVII, s. 546.

²⁸ Hristiyanların genel kabulüne göre Nestorius (ö. 451) İsa’da iki şahıs ve hem beşeri hem de ilahi iki tabiatın bulunduğunu ifade etmiş, bu sebeple de Meryem’in Theotokos/Tanrı doğuran olmadığını Christokos/Mesih’i doğuran olduğunu zikretmiştir. Bu görüşünden dolayı da 431 Efes Konsilinde aforoz edilmiş ve sürülmüştür. Fakat 19. Yüzyılda Nestorius’a ait bir eser bulunmuş, bu eser Hristiyanların genel kabulünü sarsmıştır. Buna göre iddia edildiği gibi Nestorius İsa’da iki şahıs değil, tek şahıs ve iki tabiatın olduğunu savunmaktadır. Bu eserden sonra bazı araştırmacılar Nestorius’u Ortodoks kabul edip konsilin yanlış karar verdiği sonucunu çıkarmışlardır. Bkz. Muhammet Tarakçı, “Nestorius ve Kristolojisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 19, Sayı: 1, 2010, s. 217-218; Kadir Albayrak, “Nestürlilik”, **DİA**, C. XXXIII, s. 15.

²⁹ “Tek doğa” anlamına gelen Grekçe bir kelimeden üretilen monofizitizm; 451 Kadıköy Konsili’nde Mesih İsa’da beşeri ve ilahi iki tabiatın bulunduğunu; fakat beşeri doğanın ilahi tabiatla eridiğini savunan görüşe ilişkin bir tanımlamadır. Bu görüş etrafında toplananlar İsa’da tek tabiat kabul ettikleri için “Monofizit” olarak nitelendirilmişlerdir. Bkz. W. H. C. Frend, “Monophysitism”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005, s. 6153.

³⁰ “İki doğa” anlamına gelen Grekçe bir kelimeden türetilen diyofizitizm; 451 Kadıköy Konsili’nde Mesih İsa’nın hem beşeri hem insani iki tabiatının bulunduğunu, bunların birbirinden ayrılmadığını ve aynı zamanda karışmadığını da savunan görüş için kullanılmıştır. Bu görüşü savunanlar “diyofizit” olarak nitelendirilmişlerdir. Bkz. Eric Orlin, “Dyophysite”, **Routledge Encyclopedia of Ancient Mediterranean Religions**, ed. Eric Orlin, New York, 2016, s. 280.

bölgede pek çok yeni mezhep ortaya çıkmıştır. Nestûrîler, monofizitler, Melkitler³¹ ve Marûnîler³² bölgede varlıklarını sürdüren mezhepler olmuşlardır.³³ Bu mezhep mensupları birbiri ile mücadele etmişlerdir. Bizans imparatorları siyasî ve dinî saiklerle bu ayrılığa son vermek ve imparatorluğu eski günlerine kavuşturmak istemişler, bunun için bazı önlemler almaya çalışmışlardır.³⁴ Fakat bu çabalar fayda vermemiş ve kristolojiye ilişkin tartışmalar devam etmiştir.

İslam fetihleri ile beraber Suriye bölgesi kısa zamanda el değiştirmiş ve Müslümanların hâkimiyetine girmiştir. Sâsânîler ve Bizanslılar arasında yapılan savaşlar, ekonomik ve sosyal çöküntü, köylüler üzerindeki vergilerin ağırlaştırılması ve mezhepsel mücadeleler halkta Bizans'a karşı tepki oluşturmuştur. Filistin ve

³¹ Melkit kelimesi Sami dillerde “kral” anlamındaki “mlk” kökünden gelmektedir. İsa’da hem beşeri hem ilahi tabiatın olduğu şeklindeki Kadıköy Konsili (451) kararlarını savunan ve bundan dolayı Monofizitler tarafından Kral/Bizans yanlıları olarak isimlendirilen bir mezheptir. Bkz. Mustafa Sinanoğlu, “Melkaiyye”, **DİA**, C. XXIX, s. 84; Melkitler daha çok Şam’ın kuzeyi, Humus, Kınnesrin, Busra, Tedmür gibi yerlerde yaşamışlardır. Ana merkezi Antakya olan Melkit Hristiyanlığının yayılmasında Bizans’ın desteklediği Antakya Patriği 1. Gregorie’in (ö.593), büyük gayret gösterdiği belirtilmektedir. Özellikle onun ve taraftarlarının, Gassanilerin zayıflamaya başlamasıyla, inançlarını Gassani Arapları arasında yaymaya çalıştığından söz edilmektedir. Bkz. Zekiye Dönmez, **İslam’ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası’nda Hristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 86.

³² Marunilik ile ilgili 4. Yüzyılda Lübnan’da yaşamış olan Aziz Marun’dan (350-433) bahsedilir. Münzevi yaşamı tercih eden Aziz Marun etrafına topladığı keşişler ile Hristiyanlığı etrafa yaymaya çalışır. İlk zamanlar monofizitizmi savundukları; fakat daha sonra monotelitizm doktrinini benimsemiş oldukları söylenir. Bkz. Aziz S. Atiya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, Çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005, s. 422.

³³ Bu gruplar arasında Bizans tarafından heretik kabul edilen Nestûrîler ve Monofizitler çoğunluğu oluşturmuştur. Bizanslılar Nestûrîler ve Monofizitlere karşı hoşgörülü davranmamıştır. Özellikle 431 Efes Konsili’nde mahkûm edilen Nestorius ve taraftarlarının birçoğu Bizans zulmünden kaçıp Sasaniilere sığınmışlardır. Bölgede hüküm süren Gassaniler, Beni Kelb ve Beni Taglib kabileleri daha çok monofizitliği kabul ederken, Hireliler daha çok Nestûrî Hristiyanlığını kabul etmişlerdir. Bkz. Dönmez, **Arap Yarımadası’nda Hristiyanlık**, s. 84-85; Ahmet Ağırakça, “Gassaniler”, **DİA**, C. XIII, s. 397.

³⁴ İmparator Zeno (474-491) ve İstanbul Patriği Acacius 482’de, 451 Kadıköy Konsili kararlarını hafifletmek ve monofizitleri tekrar kazanmak amacıyla “Henotikon” bildirgesini yayımlamıştır. Buna karşın Jüstinyen monofizitleri memnun etmek için Nesturiliğin üç büyük şahsiyetini kınayan bir ferman yayımlamıştır. Bu üç yazar Antakya ekolünden Mopsuestialı Theodore (ö.428), Cyruslu Theodoret (ö. 466) ve Edessalı İbas’a (ö. 457) aittir. Heraklius (610-641) hem Kadıköy yanlılarını hem de monofizitleri yanına çekebilmek için İstanbul Patriği Sergius ile anlaşarak 622 yılında monotelitizm doktrinini ilan etmiştir. Bunun için “Ecthesis” adıyla bir uzlaşma metni hazırlamıştır. Monotelist görüşe göre İsa’da iki tabiat fakat tek bir irade vardır. Bkz. Atiya, **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, s. 90-95; 2. Konstans (642-668) “Typos” fermanıyla her türlü dinî tartışmayı yasaklamıştır. 4. Konstantin (668-685) 3. İstanbul Konsili’ni (680-681) toplamış ve “monotelitizm” görüşünü mahkûm etmiştir. Fakat bu girişimlerin hiç birisi başarılı olamamıştır. Bkz. Bekir Zakir Çoban, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014., s. 60-65.

Mısır'da olduğu gibi Şam'da da insanlar Bizans'ın terk edip gitmesini istemişlerdir. Belazuri, Humus ahalisinin Müslüman orduya şunları söylediğini aktarmıştır:

“Sizlerin idaresi ve adaleti, daha önce içinde bulunduğumuz zulüm ve zorbalıktan bizim için daha iyidir. Bizler, Herakl'ın ordusunu, sizin valinizle birlikte şehirden kovacağız.” Oradaki Yahudiler de ayağa kalktılar ve: “Tevrat üzerine yemin ederiz ki, Herakl'ın kumandanı, bizi mağlup ve yok etmeden Hıms şehrine giremeyecektir” dediler ve şehrin kapılarını kapattılar ve orayı korudular. Müslümanlarla antlaşma yapmış olan diğer şehirlerin Hristiyanları ve Yahudileri de aynı şekilde hareket ettiler ve şunları söylediler: “Eğer Rumlar ve onlara bağlı olanlar, Müslümanlara üstün gelirlerse, bizler daha önceki (kötü) halimize döneriz; yoksa biz, Müslümanlardan bir kişi de kalsa, onlara verdiğimiz söze bağlı kalacağız.”³⁵

Böyle bir durumda bölgeye ulaşan Müslümanlar fetih sürecinde halka zulmetmemiş, cizye vermeleri karşılığında bölgedeki gayrimüslimleri koruma altına almışlardır. Hristiyanlar İslam'a girmeleri için zorlanmamış, Hristiyan kilise ve manastırlarına dokunulmamıştır.³⁶ Fetihten sonra Hristiyanlar dinî kimliklerini ve asıllarını gizleme gereği duymadan görevlerine devam edebilmişlerdir. İdari ve askeri bürokraside görev alabilmiş, hekimlik ve benzeri meslekleri devlet kademelerinde yürütebilmişlerdir. Şairler ve sanatçılar sarayda ağırlanmışlardır.³⁷ Bu hoşgörü ortamından Yuhanna'nın dedesi ve babası da istifade etmiştir. Daha sonra detaylıca ele alacağımız üzere Yuhanna'nın dedesi ve babası da devlet kademelerinde görev almış, mali işlerle ilgilenmişlerdir.

4. Yuhanna'dan Önce İslam'a Yönelik Eleştiriler

Yuhanna'dan önce İslam hakkında konuşan Hristiyanlar var mıdır? Varsa kimlerdir? İslam'a yönelik neler söylemişlerdir? Yuhanna'ya herhangi bir etkileri var mıdır? İslam'a dair eleştirilerinde ortak noktalar nelerdir? Bu eleştirilerin sonra gelen Hristiyanlar üzerinde bir tesiri olmuş mudur? Bu soruların cevaplanması konumuz açısından önem arz etmektedir. Böylelikle apoloji anlamında Yuhanna'ya öncülük

³⁵ Ahmed b. Yahya el-Belâzûrî, **Fütuhu'l-Bıldan**, tr. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013, s. 160.

³⁶ Emeviler döneminin tamamında Hristiyanlara aynı şekilde muamele edilmediğini belirtmek gerekir. Belazuri, Muaviye ve Abdülmelik'in Aziz Yuhanna Kilisesi'ni camiye dönüştürmek istediklerini; fakat Hristiyanların itirazı üzerine vazgeçtiklerini belirtir. Halife Velid b. Abdülmelik ise bu kilisenin bazı bölümlerini yıkmış ve camiye çevirmiştir. Ömer b. Abdülaziz halife olunca kilisenin camiye eklenen kısmının Hristiyanlara ilave edilmesini istemiştir. Bkz. el-Belâzûrî, **Fütuhu'l-Bıldan**, s. 147-148.

³⁷ Sahas, **John of Damascus on Islam**, s. 25.

etmiş olan kişileri öğrenmiş olacağız. Şüphesiz bu husus Yuhanna'nın İslam eleştirilerini iyi analiz etmemizde bize yardımcı olacaktır.

Bilindiği gibi İslam'a yönelik negatif söylemler Hz. Muhammed döneminden itibaren başlamıştır. Bir yandan müşrikler, bir yandan Yahudiler ve Hristiyanlar İslam'ı ve Hz. Muhammed'i hedef almışlardır. İslam fetihleri ile beraber Hristiyanların İslam'a yönelik düşünceleri daha katılaşmıştır. Bunun sebeplerinden biri fethedilen yerlerde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Hristiyan olmasıdır. Müslümanların Hristiyan nüfusun yaşadığı yerleri fethetmesi onlar açısından hoş karşılanmamıştır. Bazı Hristiyanlar Müslümanlar hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Bu Hristiyanlardan bazıları İslam'ın niteliği, bazıları Hz. Muhammed bazıları ise Müslümanlar hakkında bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bazıları menfi olarak eleştirirken, diğer bazıları ise betimleyici ifadeler kullanmışlardır. Bunlardan biri Ermeni tarihçi Sebeos'tur (572-660). O Bizans imparatoru Heraclius (610-641) dönemi ile ilgili bir tarih kitabı yazmıştır. Bu kitapta Hz. Muhammed'in peygamberliği ve daveti hakkında şunları söylemektedir:

“Bu vakit İsmail'in çocukları arasında adı Mahmet olan ve ticaret ile meşgul olan biri adeta Tanrı'nın emri ile insanları doğru yola iletmek için ortaya çıktı. O özellikle Musa'nın tarihini öğrendiği ve bilgi sahibi olduğu için onlara Tanrı'ya inanmalarını öğretti. Çünkü bu emir yükseklerden gelmekteydi, tek bir emirle onlar dinî anlamda birlik sağladılar. Batıl inançlarını terk edip ataları İbrahim'in diri olan Tanrı'sına yöneldiler. Sonra Mahmet onlar için leş yememelerini, şarap içmemelerini, yalan konuşmamalarını ve zina etmemelerini hüküm olarak koydu.”³⁸

Sebeos'un bu ifadeleri İslam ile ilgili nispeten betimleyici bir karakter arz etmektedir. Hz. Muhammed'in Musa'nın tarihi konusunda bilgili olduğunu ifade etmesi, daha sonra değineceğimiz üzere Yuhanna'nın Hz. Muhammed'in Eski ve Yeni Ahit'ten bilgiler edindiği yönündeki görüşlerine benzemektedir. Ayrıca Sebeos, Hz. Muhammed'in takipçilerine bazı şeyleri haram kıldığını belirtmektedir ki benzer ifadeler Yuhanna tarafından da dile getirilecektir. Ermeni tarihçi Gevond ise Hz. Muhammed'in 20 yıl boyunca hüküm sürdüğünü, ardından Ebubekir, Ömer ve Osman'ın yönetimi devraldığını aktarmaktadır. İslam fetihlerini detaylıca ele alan Gevond, Müslümanların başarısını Hristiyanlara tanrının bir cezası olarak

³⁸ **The Armenian History Attributed to Sebeos**, tr. R. W. Thomson, Liverpool University Press, 1998, s. 95-96.

yorumlamaktadır.³⁹ O özellikle İslam fetihleri üzerinde durmakta, Müslümanların fetihlerini kabullenememektedir.

Müslümanlar hakkında konuşan bir diğer kişi Kudüs Patriği Sophronius'tur (ö. Muhtemelen 639). O, Papa Honorius'a (585-638) yazdığı mektubunda Müslümanlar hakkında şunları söylemektedir:

“Tüm barbarların ve özellikle günahlarımızdan dolayı bize karşı beklenmedik bir şekilde, vahşice ve zalimce tahrip eden, dinsiz ve Tanrısız Sarasinlerin (Müslümanların) gücünü kıracak olan güçlü ve ihtişamlı asa...”⁴⁰

Müslümanların 638 yılında Kudüs'ü fethetmesi sonucu Hz. Ömer bölgeye gelmiş ve Kudüs'ün anahtarlarını Sophronius'tan almıştır. Müslümanların Kudüs'ü fethetmesi onun hoşuna gitmemiştir. Müslümanları zalim, zorba ve dinsiz kimseler olarak nitelemiştir. Müslümanlara yönelik bu algı benzer şekilde Yuhanna'nın eserinde de söz konusudur.

Sophronius'tan sonra benzer bir ifade Mısırlı Kıptî bir Hristiyan tarafından dile getirilmiştir. Yuhanna isimli bu kişi 661-667 yıllarında Nikiu piskoposluğu yapmıştır. Mısır'ın fethini hazmedemeyen bu Hristiyan, Müslümanlar ile ilgili şunları söylemiştir:

“Bizans'ın kovulması ve Müslümanların muzaffer olması İmparator Heraklius'un günahı ve Patrik Cyrus ile beraber Ortodokslara eziyet etmesinden dolayıdır. Onların Mısırlıları yönetmeleri, firavunların İsrailoğullarını yönetmesinden daha ağırdı. Onları boyunduruk altına aldılar. Onları mülklerinden mahrum bıraktılar ve onlara acımasızca davrandılar. Bazıları servetlerini, mallarını ve sığırlarını bırakıp kaçtılar, bazıları Müslümanlara saldırmak için plan yaptılar, bazıları ise Hristiyanlıktan vazgeçip hayvanların dinine girdiler.”⁴¹

Bu metinde de görüldüğü üzere Müslümanların Mısır'ı fethetmesini hazmedemeyen Nikiu piskoposu Yuhanna bazı Hristiyanların Müslüman olmasını kabullenememiş ve onları “hayvanların dinine girmekle” eleştirmiştir. Böylelikle İslam'ı hayvanların dini olarak betimlemiş, Müslümanlara hayvan diyerek hakaret etmiştir. Onun düşünceleri ile Sophronius'un görüşleri benzerlik göstermektedir.

³⁹ Ghewond's History, tr. Robert Bedrosian, New Jersey, 2006, s. 9; Mehmet Çog, “Ortaçağ Ermeni Literatüründe Hz. Muhammed Algısı”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: 26, 2016, s. 6.

⁴⁰ Robert G. Hoyland, *Seeing Islam as Others Saw It a Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*, The Darwin Press, New Jersey, 1997, s. 69.

⁴¹ Hoyland, *Seeing Islam*, s. 154-155.

7. Yüzyılda kaleme alınan ve gelecek hakkında kehanetlerde bulunan “Methodius’un Kehaneti” isimli yazıda Müslümanlar hakkında şunlar ifade edilmektedir:

“ Son milenyumda, yedinci yüzyılda, Perslilerin krallığı kökünden yok olacak ve İsmail’in oğlu Yesrib (Medine) çölünden çıkacak... İçinde hiç merhamet olmayacak... Esaret ve katliam... Yerde yatan ölülerden bile haraç alacak... Hastalara acımayacaklar, şefkat göstermeyecekler... Vahşi hayvanlar ve sığırlar ölecek, dağların en güzel bitkileri, ormandaki ağaçlar kesilecek... Kilisenin oğlu olanların (Hristiyanlar) çoğu Hristiyanların gerçek inancını, Kutsal Haçı, hayat veren gizemleri reddedecek. Zorlama, işkence ve darbe olmadan Mesih’i inkâr edecek ve kendilerini inanmayanlarla eşit görecekler... Derken Yunanlıların kralı büyük bir öfke ile onlara karşı çıkacak, tüm dünya neşe ile dolacak.”⁴²

İslam’dan önce yazılmış görüntüsü verilen bu yazı aslında İslam’ın zuhurundan ve İslam fetihlerinden sonra yazılmıştır. Diğer örneklerde görüldüğü gibi bu metinde de Müslümanlar zorba kimseler olarak tasvir edilmiştir. Müslümanların bölgeyi ele geçirmesi sonucu Hristiyanlar Müslüman olmuş ve Hristiyanlık inkâr edilmiştir. Hristiyanların İslam’ı tercih etmesinin suçlusu olarak da Müslümanlar gösterilmiştir.

Yuhanna’dan önce İslam hakkında konuştuğu rivayet edilen bir diğer kişi ise Nestûrî Katolikos’u Ananiyasus’tur. Rivayete göre Halife Abdülmelik bir isyanı bastırmak için Irak’a gitmiş, orada Ananiyasus halifenin huzuruna çıkıp saygılarını sunmuştur. Halife, Katolikos’a İslam hakkındaki fikrini sormuştur. Katolikos, İslam’ın kılıç ile kurulmuş siyasî bir yapı olduğunu, Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi mucizelerle desteklenen dinî bir yapı olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Halife sinirlenmiş, Katolikosun dilinin kesilmesini emretmiş; fakat bazı nüfuzlu kimselerin araya girmesiyle bu engellenmiştir.⁴³ Bu rivayette öne çıkan husus İslam’ın kılıç zoru ile yayıldığı ve hak din olduğunu ispat edecek mucizelere sahip olmadığı hususudur. Benzer bir rivayet Maiuma piskoposu Capitolialı Peter için de rivayet edilmiştir. Buna göre Peter Müslümanların dinini küçümsemiş ve Hz. Muhammed’e küfretmiş ve halife tarafından önce dili kesilmiş, ardından öldürülerek cezalandırılmıştır.⁴⁴

⁴² **Apocalypse Pseudo-Methodius**, An Alexandrian World Chronicle, ed. And trs. Benjamin Garstad, Harvard University Press, London, 2012, s. 111-121; Çeviriye esas metin bkz. Hoyland, **Seeing Islam**, s. 264-265.

⁴³ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 75.

⁴⁴ Theophanes, **The Chronicle**, , tr. Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982, s. 107-108; Hoyland, **Seeing Islam**, s. 354-360.

Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında karşılıklı cereyan ettiği söylenen bazı tartışmalara da rastlanmaktadır. Kaynaklarda bir İslam komutanı⁴⁵ ile Antakya Yakubî Patriği Yuhanna (631-648) arasında cereyan ettiği söylenen bir konuşmanın olduğu bir mektuptan bahsedilmektedir. Bu mektup Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında karşılıklı tartışmaları konu alan ve Hristiyanlara ait, bilinen en eski belge özelliği taşımaktadır. Patrik Yuhanna, Mezopotamya'daki Hristiyan dindaşlarına Süryanice yazdığı mektupta Müslüman komutanın sorduğu sorulara verdiği cevaplara yer vermektedir. Kaç İncil olduğu, Hristiyanların niçin farklı mezheplere ayrıldığı, İsa'nın Tanrı veya insan mı olduğu, İsa'nın Tanrı olduğuna dair Kitabı Mukaddes'te niçin açık bir ifade olmadığı, İbrahim ve Musa'nın Hristiyan inancını taşıyıp taşımadığı, İsa Mesîh'i haber verip vermedikleri gibi sorular Müslüman komutan tarafından sorulmaktadır. Mektupta İslam bahis konusu edilmemekte, daha çok Hristiyanlığa yönelik polemikler yer almaktadır.⁴⁶ Mektup, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında ne gibi konuların tartışıldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Özellikle İsa'nın bahis konusu olması Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki en temel konulardan biri olduğunu göstermektedir.

Müslüman ve Hristiyan diyaloguna bir diğer örnek Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz (717-720) ile Bizans imparatoru 3. Leo (717-741) arasında gerçekleştiği söylenen mektuplarda rastlanmaktadır. Bu mektuplar 8. Yüzyılda yaşayan Ermeni tarihçisi Gevond'un tarihinde yer almaktadır. Ayrıca Theophanes, detay vermeden Ömer b. Abdülaziz'in 3. Leo'yu ikna edip İslam'a davet etmek amacıyla bir mektup gönderdiğini belirtmektedir.⁴⁷ Mektup İslam kaynaklarında da yer almakta, Müberred (ö. 900) "el-Kâmil" isimli eserinde bu mektuplaşmadan ve içeriğinden bahsetmektedir.⁴⁸

⁴⁵ Tartışmanın hangi tarihte ve hangi İslam komutanıyla gerçekleştiği hususu ihtilaflıdır. 639 yılında Amr b. As' ile ya da 644 yılında Humus ordu komutanı Saîd b. Amir'le yapılmış olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Hoyland, **Seeing Islam**, s. 463; Casim Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 111, Dipnot: 17; Nasrallah, Antakya Patriğinin Saîd b. Amr ile tartıştığını, Amr b. As'ın ise İskenderiye Patriği Bünyamin ile tartıştığını ileri sürmektedir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 180.

⁴⁶ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 459-460; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 111-113; Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 180.

⁴⁷ Theophanes, **The Chronicle**, s. 91.

⁴⁸ Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, **el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb ve'n-Nahvi ve't-Tasrîf**, Beyrut, 1997, C. 2, s. 637-638.

Yukarıdaki kaynaklarda yer aldığına göre Ömer b. Abdülaziz, imparator 3. Leo'ya bir mektup gönderip onu İslam'a davet etmekte ve bazı dinî konularda onunla tartışmaktadır. İmparator 3. Leo da bu mektuba karşılık vermekte ve halifenin iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. İmparatorun mektubunda, İslam'ın sapkın bir hareket ve Hz. Muhammed'in yalancı olması, Müslümanların putperest tavırlar sergilemesi gibi hususlar göze çarpmaktadır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'in Tanrı kelamı olmayıp Ömer, Ali ve Selman tarafından yazıldığı, Kur'an'da yer alan bilgilerin yanlış olduğu söylenmektedir. İmparatora göre Kur'an'ın Hz. İsa hakkında söyledikleri yanlışlar içermektedir. Ona göre Kur'an'da yanlışların yer alması, onun bir insan elinden çıktığını göstermektedir. Ayrıca İslam'ın kadınlara değer vermediği, Hz. Muhammed ve Müslümanların şehvetperest oldukları ima edilmektedir.⁴⁹

Mektuplar Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında ne gibi konuların tartışıldığı ve merak edilen hususların neler olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Fakat bu mektupların orijinal olmadığı hususunu her daim göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim mektupta Müslüman ve Hristiyan cenahtan pek çok konu ele alınmakta ve detaylara girilmektedir. Bu durum mektupların sonraki bir dönemde yazılmış olabileceğini göstermektedir.⁵⁰

Yukarıdaki örnekler bize Yuhanna'dan önce İslam hakkında görüş beyan eden Hristiyanların olduklarını ortaya koyar niteliktedir. Verilen örneklerde İslam ve Müslümanlara dair benzer şeylerin tekrar edildiği görülmektedir. Bu rivayetlerde Müslümanların zalim, zorba ve merhametsiz kimseler olduğu, İslam'ın kılıç zoru ile yayıldığı, Müslümanların dinsiz ve Tanrısız olduğu, Hristiyanların Müslümanlaştırıldığı gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'e yönelik ifadeler de rastlanmaktadır. İsmail'in soyundan gelmesi, insanları tek Tanrı etrafında birleştirmesi, Musa'nın tarihi hakkında bilgi sahibi olması, takipçilerine bazı şeyleri haram kılması, şehvetperest ve yalancı olması en çok göze çarpan hususlardan olmaktadır. Bu durum, Hristiyanların zihninde Müslümanlara yönelik

⁴⁹ Detaylar için bkz. Arthur Jeffery, "Ghevond's Text of the Correspondence between "Umar II and Leo III", *The Harvard Theological Review*, Cambridge University Press, 1944, Vol. XXXVII, No: 4, ss. 269-332; Hoyland, *Seeing Islam*, s. 490-501; Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, s. 114-126.

⁵⁰ Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, s. 126. Benzer şekilde Hoyland, bu mektupların orijinal olmadığını söyler. Bkz. Hoyland, *Seeing Islam*, 491.

benzer bir düşüncenin olduğunu göstermektedir. Benzer iddialar daha sonra detaylıca ele alacağımız üzere Yuhanna tarafından da ileri sürülmektedir. Onun iddiaları hem toplu olması hem de pek çok konuyu içermesi açısından zikri geçen şahıslardan ayrılmaktadır. İslam hakkındaki yazıları hacim açısından kısa olmasına rağmen kendisinden sonra gelen Hristiyanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Nitekim onun söylemleri ortaçağ boyunca çokça tekrar edilen eleştirilerden olmaktadır.⁵¹

Halifelerin huzurunda teolojik tartışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu durum bize Yuhanna'dan önce Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında teolojik anlamda canlı bir tartışmanın varlığını göstermeleri açısından önem arz etmektedir. Yuhanna'nın Emevî sarayında Müslümanlarla tartıştığı söylene de somut olarak onun diyaloga veya polemiğe girdiği Müslüman âlimler hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.⁵² Fakat Emevî sarayında görevli olduğu için muhtemelen Müslümanlar ile daha yakın temasta olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir. Bu durum, İslam'a dair bilgilerinin çoğunluğunu burada öğrenmiş olabileceği yorumunu yapmamıza olanak sağlamaktadır.

⁵¹ Janosik, **John of Damascus**, s. 93; Dipnot: 16.

⁵² Bu dönemde Hasan-ı Basrî, Evzâî, Malik b. Enes, İkrime, Mekhûl gibi Yuhanna'nın çağdaşı Müslüman âlimler yaşamaktadır. Yuhanna'nın bunlarla herhangi bir temasına ilişkin bir husus kaynaklarda geçmemektedir. Bkz. El- Gâmidî, **Yuhanna ed-Dimeşkî**, s. 17.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUHANNA ED-DİMEŞKÎ'NİN AİLESİ, HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde Yuhanna ed-Dımeşkî'nin ailesi ve Emevîler ile ilişkileri, Yuhanna'nın hayatı, manastır yaşamı, eserleri, Emevîlerle ilişkileri, hayatına dair yazılan biyografi ve modern çalışmalar ve Müslüman beldesinde yaşayan bir Hristiyan olarak İkonoklast karşıtı çabalarına değinilecektir.

1.1. AİLESİ VE EMEVİLERLE İLİŞKİLERİ

Yuhanna'nın dedesi ve babasının Emevî idaresinde görev aldıkları ve Müslümanlar ile ilişki içerisinde bulunduklarına yönelik rivayetler bulunmaktadır. Dolayısıyla onların hayatına kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Yuhanna'nın dedesinin isminin Mansûr b. Sercûn olduğu nakledilmektedir.⁵³ Onun hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Mansûr ile ilgili Şam'ın fethinde Hâlid b. Velîd'e yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda hem İslam hem de Bizans kaynaklarında bazı rivayetler yer almaktadır. Belâzûrî (ö.892), Şam'ı fethederken Halid b. Velid'e yardımcı olan bir din adamından bahsetmektedir. Bu din adamının Hâlid b. Velîd ile görüştüğünü ve “Bu manastırı benim için muhafaza et” dediğini aktarmaktadır.⁵⁴ Ayrıca Belâzûrî başka bir yerde Hâlid b. Velîd'e, “Ey Ebu Süleyman! Durumunuz iyidir; bana söz vermiştin; bu şehir için benimle anlaş” diyen, şehrin teslimine karşılık bir takım isteklerde bulunan bir din adamından söz etmektedir.⁵⁵ Fakat bu rivayetlerde Mansûr ismine herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Vâkıdî ve İskenderiye Patriği Eutychius (877-940) ise Hâlid ile konuşan kişinin Mansûr olduğunu kaydetmektedir. Onlar; Mansûr'un kendisi, ailesi ve Şam halkı için eman verilmesi karşılığında kapıyı açacağını, Hâlid'in bu şartları

⁵³ Mansûr ve ailesinin kökeni ile ilgili Arap veya Yunan olduğu iddia edilmektedir. Nasrallah Yusuf, Mansûr ve ailesinin kökeni ile ilgili iddiaları değerlendirirken “Mansûr” isminin Araplar ve Süryaniler arasında yaygın olduğunu, “Sercûn” (Sergius) isminin ise Bizanslı Hristiyanlar arasında yaygın olduğunu söylemektedir. Yaptığı değerlendirmelerden sonra o Mansur ve ailesinin Beni Tağlib kabilesinden olduğunu ifade etmektedir. O, Mansûr ve ailesinin Şam'a 6. yüzyıldan önce yerleşmiş olduğunu iddia etmektedir. Nasrallah, Avusturyalı oryantalist Alfred von Kremer'in, Mansur ailesinin Yunan asıllı olduğu iddialarını ise reddetmektedir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 35; Philip Hitti ise herhangi bir açıklama yapmadan Mansûr ailesinin Âramî asıllı olduğunu söylemektedir. Bkz. Philip Khuri Hitti, **History of The Arabs From The Earliest Time to The Present**, Macmillan Education, New York, 1970, s. 245-246.

⁵⁴ El-Belâzûrî, **Fütuhu'l-Büldan**, s. 132.

⁵⁵ Konuşulan şartlar şunlardır: “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla: Bu, Hâlid b. el-Velîd'in şehre girdiği zaman Dımeşk halkına verdiği antlaşmadır. O, canları, malları, kiliseleri, şehirlerinin surları ve evlerinin yıkılmayacağı ve iskân edilmeyeceğine dair kendilerine eman vermiştir. Onlar, bu şartlarla Allah'ın ahdi ve O'nun elçisinin, halifelerinin ve Müminlerin zimmetindedirler. Onlara, eğer cizyelerini öderlerse, yalnızca iyilikle muamele yapılacaktır.” Bkz. El-Belâzûrî, **Fütuhu'l Büldan**, s. 143;

kabul ettiğini ve bunun üzerine Doğu kapısını açtığını aktarmaktadırlar.⁵⁶ Fakat onlar Mansûr'un bir din adamı olduğuna yönelik bir açıklama yapmamaktadırlar.

Mansûr'un görevi hakkında bazı rivayetler bulunmaktadır. Eutychius, Theophanes ve Hitti Mansûr'un Bizans ve İslamî dönemde malî bürokraside görevli olduğunu kaydetmektedirler.⁵⁷ Mansur'un bir din adamı kabul edilirse onun Emevî iktidarında malî bürokraside görev almış olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca daha sonra değinileceği üzere oğlu ve torununun da malî bürokraside görevli oldukları rivayet edilmektedir. Bu durum onların ailece aynı görevi sürdürdüklerini göstermektedir. Dolayısıyla Mansûr'un bir din adamı olması mümkün değildir. Fakat onun din adamı olmaması Şam fethinde Hâlid'e yardımcı olmuş olabileceği ihtimalini dışlamamaktadır. O muhtemelen Hâlid'e yardım eden din adamının arkadaşıdır. Nitekim Hitti, onun şehrin piskoposunun arkadaşı olduğunu ve ortaklaşa olarak şehri teslim ettiğini iddia etmektedir.⁵⁸

Mansûr'un görevi ve Hâlid'e yardımcı olduğu iddiaları dışında hayatı hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Onun Emevîler ile iyi ilişkiler kurduğu belirtilmektedir. Bu yakınlıktan ötürü kendisine "halifenin mevlası" dendiği aktarılmaktadır. İlk zamanlar din ayrımı yapılmadan Hristiyanların görevlerini sürdürdükleri düşünüldüğünde ve Emevîlerin onun malî bilgisinden istifade ettiği kabul edildiğinde bu durum mümkün görünmektedir. Ayrıca değinileceği üzere oğlunun ve torununun da Emevî iktidarında görev aldıkları ileri sürülmektedir. Bu durum onun halifeler ile ilişkilerinin iyi olduğunu göstermektedir. Mansûr'un ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 7. yüzyılın ortalarında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁵⁹

Yuhanna'nın dedesi gibi babasının hayatı hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Babasının adının Sercûn b. Mansûr olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁰ Sercûn'un iki oğlu olduğu, ilkinin Yuhanna diğerrinin ise adının bilinmediği ifade edilmektedir. Ayrıca onun Kosmas isminde üvey bir oğlu olduğu ileri

⁵⁶ Eutychius, **Annales**, Scriptores Arabici Textus Series Tertia-Tomus VII, ed. And tr. İn Arabic Louis Cheikho, Beirut, 1909, s. 15; Ebu Abdillâh Muhammed el-Vâkıdî, **Fûtûhu's-Şam**, Kahire, 1861, c. 1, s. 63.

⁵⁷ Eutychius, **Annales**, s. 15; Theophanes, **The Chronicle**, s. 80; Hitti, **History of The Arabs**, s. 246.

⁵⁸ Hitti, **History of The Arabs**, s. 246.

⁵⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 47-48.

⁶⁰ Theophanes, **The Chronicle**, s. 64.

sürülmektedir.⁶¹ Theophanes, Sercûn'un Emevî iktidarında malî bürokraside görev aldığını rivayet etmektedir.⁶² Sercûn b. Mansûr'un malî alanda görevli olması normaldir. O da babası Mansûr gibi bu alanda görev yapmayı sürdürmüş olmalıdır. Onun, halife Abdülmelik'in (685-705) hilafetinin sonuna kadar görevine devam etmiş ve ölmüş olabileceği ileri sürülmektedir.⁶³ Babası gibi onun da halifeler nezdinde nüfuz sahibi birisi olduğu iddia edilmektedir. Nitekim Theophanes, Sercûn'un halife Abdülmelik ile çok yakın olduğunu aktarmaktadır.⁶⁴ Ayrıca onun dinine son derece bağlı bir Hıristiyan ve yardımsever bir insan olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁵

Mansûr ve oğlu Sercûn'un Emevî iktidarında malî bürokraside görev aldıklarına yönelik rivayetler ve Emevîlerin din ayrımı yapmadan Hıristiyanlardan istifade ettikleri gerçeği de göz önüne alındığında onların iyi ilişkiler kurmuş olabileceği kabul edilebilir. Ayrıca Mansûr'un Hâlid'e yardım ettiği şeklindeki rivayetler doğru kabul edildiğinde bu durum daha anlaşılır hale gelmektedir. Aralarındaki iyi ilişki ileride değinileceği üzere Yuhanna'nın Emevîler nezdindeki konumu açısından da önem arz etmektedir.

1.2. HAYATI

Yuhanna'nın hayatını manastır öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Manastır öncesi dönem ile ilgili başlık altında Yuhanna'nın doğumu, eğitimi, Emevî idaresindeki görevi ve manastıra çekilme sebeplerine değinilecektir. Manastır dönemi ile ilgili olarak ise dinî eğitimi, asketik yaşamı, ilmî faaliyetleri ve nihayet ölümü hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1. Manastır Öncesi Hayatı

Yuhanna'nın manastır öncesi hayatına dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Onun hayatı hakkında verilen bilgiler daha çok menkıbelerle iç içe geçmiş olan bazı biyografilere dayanmaktadır. Dolayısıyla onun hayatına dair ileri sürülecek olan

⁶¹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 57; 79.

⁶² Theophanes, **The Chronicle**, s. 64.

⁶³ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 50-53; 55-56; Chase, **Writings**, s. X.

⁶⁴ Theophanes, **The Chronicle**, s. 64.

⁶⁵ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 79-80.

bilgiler kesinlik arz etmemektedir. Yuhanna ed-Dımeşkî'nin tam adı Mansûr b. Sercûn b. Mansûr b. Sercûn'dur. Önceleri dedesinin ismiyle, Mansûr b. Sercûn şeklinde anıldığı, manastıra intisabından sonra ise Yuhanna adını kullandığı belirtilmektedir. Ayrıca yazdığı eserlerin çokça olmasından dolayı kendisine "Chrysorroas/Altın Nehir" denmektedir.⁶⁶ Yuhanna'nın Şam'da doğduğu bilinmektedir. Nitekim "Dımeşkî/Şamlı" nisbesi bunu göstermektedir.

Yuhanna'nın doğum tarihi kesinlik arz etmemektedir. Pek çok araştırmacı herhangi bir tartışmaya girmeden onun doğum tarihini 675 olarak vermektedir. Genel olarak bu tarih onun doğum yılı olarak kabul görmektedir.⁶⁷ Yusuf Nasrallah bu tarihe karşı çıkmaktadır. Ona göre Yuhanna 655-660 yılları arasında doğmuş olmalıdır. O bu konuda Yuhanna'nın Emevi halifesi 1.Yezid ve Arap Hristiyan şairi Ahtal ile arkadaş olduğuna yönelik rivayetleri⁶⁸ esas almaktadır. Halife Yezid'in 647 yılında doğduğu ve 680 yılında halife olduğu kabul edilmektedir. Yuhanna'nın 675'de doğduğu kabul edildiği takdirde Yezid ile arkadaş olması mümkün değildir. Çünkü Yuhanna o zaman küçük bir çocuk olmaktadır. Dolayısıyla ona göre Yuhanna'nın doğum tarihi 655-660 yılları arasında olmalıdır.⁶⁹

Yuhanna'nın doğum tarihi hakkında ipucu verecek başka rivayetler de bulunmaktadır. Theophanes Sicilya'nın 664'te ele geçirildiğini ve ahalisinin Şam'a getirildiğini rivayet etmektedir.⁷⁰ Sicilya'dan Şam'a getirilenlerden biri de Yuhanna'ya hocalık yapmış olan Kosmas'tır. Anonim bir biyografiye göre Kosmas,

⁶⁶ Mansûr b. Sercûn isminde yer alan "Mansûr" Arapça bir kelime iken, Sercûn'un (Sergius) Grekçe olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Müslümanlar arasında da "Mansûr" ismin kullanılmaktadır. Yuhanna ed-Dımeşkî batı dillerinde "Saint Jean Damascene, Saint John Damascene, Saint John of Damascus" şeklinde kullanılmaktadır. İbnü'l-İbrî (Barhebraeus) ona "Qurin b. Mansûr"; Kıptî yazarlar "Yanah b. Mansûr"; Ebu'l-Ferec İsfahanî "İbn Sercûn", Agapius ise ona "İyanis b. Mansûr ed-Dımeşkî" demektedir. Arapça kaynaklarda ise kendisinden Mansûr b. Sercûn et-Tağlibî olarak söz edilmektedir. Bkz. Sahas, **John of Damascus on Islam**, s. 8; Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 35; 80.

⁶⁷ Bu tarihi veren araştırmacılarından bazıları şunlardır: Berthold Altaner, **Patrology**, tr. Hilda C. Graef, New York 1961, s. 640; Philip Khuri Hitti, **History of Syria**, Macmillan Education, New York, 1951, s. 49.

⁶⁸ Ebu'l Ferec Emevî halifelerinden ilk eğlence tertip eden ve içki içilmesine müsaade eden kişinin 1. Yezid olduğunu ve Yuhanna ile Ahtal'ın onun daimi arkadaşı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca o Ahtal'ın Yuhanna'yı sık sık ziyaret ettiğini belirtmektedir. Aynı husus Hitti tarafından da ileri sürülmektedir. Bkz. Ebu'l Ferec el-İsfahanî, **Kitâbu'l-Eğânî**, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dar Sader, 2008, C. XVI, s. 70; C. VIII, s. 208; Hitti, **History of The Arabs**, s. 196.

⁶⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 81.

⁷⁰ Theophanes, **The Chronicle**, s. 47.

Sercûn'un evine geldiğinde Yuhanna 12 yaşındadır.⁷¹ Bu iki rivayet birlikte değerlendirildiğinde Yuhanna 664 yılında 12 yaşında ise öyleyse 652'de doğmuş olması gerekir. Neticede hem Nasrallah'ın açıklamaları hem de yukarıdaki rivayetler beraber değerlendirildiğinde onun doğum tarihinin 650-660 yılları arasında olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

Yuhanna'nın sağlam bir eğitim aldığı ileri sürülmektedir. Onun hocası olarak Sicilyalı Kosmas'ın adı verilmektedir. Theophanes Müslümanların 664'te Sicilya'yı fethettiğini ve halkını Şam'a getirdiğini rivayet etmektedir.⁷² Kosmas bu esirler arasındadır.⁷³ Yuhanna'nın Kosmas'tan Grekçe, felsefe, hendese, musiki ve astronomi gibi pozitif ilimleri tahsil ettiği belirtilmektedir. Yazmış olduğu eserler onun iyi bir eğitim aldığını kanıtlar niteliktedir. Nitekim eserlerinde Yunan filozoflarından oldukça faydalandığı, felsefeden mantığa pek çok alanda yetkin olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴

Yuhanna'nın teoloji ve diğer dinî ilimleri ise Mar Saba Manastırı'nda⁷⁵ tahsil ettiği, ona dinî ilimleri öğreten kişinin Kudüs'teki Patrik 5. Yahya olduğu belirtilmektedir. Yuhanna'nın pozitif ve dinî ilimler dışında edebiyat alanında da yetkin olduğu ve şiirde derinleştiği kabul edilmektedir. Onun şiiri sahra şairlerinden öğrendiği, "Kanun" adı verilen şiirlerinin onun bu yönünü kanıtladığı ifade edilmektedir. Ayrıca Yuhanna'nın Kitabı Mukaddes tefsirinde derinleştiği de ileri

⁷¹ Sahas, **John of Damascus on Islam**, s. 39.

⁷² Theophanes, **The Chronicle**, s. 47.

⁷³ Onun Şam'a getirilişine dair bir menkıbeye yer verilmektedir. Menkıbeye göre korsanlar Kosmas'ın da içinde yer aldığı Hristiyan bir kafileyi yakalamış, işe yaramayacak olanları öldürmüşlerdir. Öldürülen her Hristiyan ölmeden önce Kosmas'ın ayaklarına kapanıp ondan ilahi af ve rahmet için tevessül etmesini istemişlerdir. Bu duruma şaşırarak korsanlar Kosmas'a patrik olup olmadığını sormuş, o ise ne patrik ne de reis olduğunu; fakat hakir bir filozof olduğunu ifade etmiştir. Bu diyaloga şahit olan Sercun, Kosmas'ın ağladığını görüp niçin ağladığını sorunca o da cevaben tahsil ettiği ilimlere yazık olacağını, bunun için ağladığını söylemiştir. Ne kadar bilgi sahibi olduğu sorulunca ise dönemin tüm ilimlerini tahsil ettiğini, hatta o alanda yazılan pek çok eseri ezberden bildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Sercûn onu halife Muaviye'nin izni ile oğlu Yuhanna ve manevi oğlu Kosmas için hoca olarak tutmuştur. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 83-84; Chase, **Writings**, s. VI; Sahas, **John of Damascus**, s. 39-40.

⁷⁴ Chase, **Writings**, s. VI; Sahas, **John of Damascus**, s. 39-41.

⁷⁵ Mar Saba Manastırı'nın, Aziz Sabbas tarafından 483 yılında kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Kapadokya doğumlu olduğu söylenen Aziz Sabbas'ın 456 yılında Kudüs'e gittiği, pek çok manastırda kaldığı, kendini dinî anlamda yetiştirdiği ve 483 yılında Mar Saba Manastırı'nı kurduğu belirtilmektedir. Manastır, Kudüs'ün Güneydoğu'sunda, 15 kilometrelik mesafede yer alan Cedron Vadisi'nde bulunmaktadır. Günümüzde de manastırın aktif olduğu, sayıca az olsa da keşişlerin bulunduğu ve buraya kadınların giremediği bilinmektedir. Bkz. M. Ott, "St. Sabbas", In **The Catholic Encyclopedia** from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/13286b.htm>

sürülmektedir.⁷⁶ Yuhanna ile ilgili çalışmaları bulunan Martin Jugie ise Yuhanna'nın ansiklopedik bilgisini gösteren pek çok eser bıraktığını belirterek onun sağlam bir eğitim aldığı ve velûd bir yazar olduğuna yönelik kanaati desteklemektedir.⁷⁷

Yuhanna'nın, Emevîler döneminde hangi görevi icra ettiği hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Yuhanna'nın şehrin valisine kâtiplik yaptığı, vali nezdinde yüksek bir makam elde ettiği⁷⁸, ayrıca dönemin halifesine danışmanlık yaptığı ve babasından daha yüksek bir mevkide görev yaptığı aktarılmaktadır.⁷⁹ Fakat bu rivayetler Yuhanna'yı yüceltmek amacıyla abartılmış olmalıdır. Genel kanaat onun babası ve dedesi gibi malî bürokraside görev yaptığı şeklindedir. Nitekim onun 2. İznik Konsili'nde (787) vergi tahsildarı olan Matta ile özdeşleştirildiği ileri sürülmektedir.⁸⁰ Onun babası ve dedesinin görevini sürdürmüş olduğunu düşünmek daha makuldur. Nitekim mali alanda görev yapmanın Mansûr ailesinde bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır.

Yuhanna'nın görevinden ne zaman ve niçin ayrıldığı ve manastıra hangi tarihte gittiği kesin olarak bilinmemektedir. Hayatını ele alan Grekçe biyografide görevini bırakıp manastıra intisap etmesi ile ilgili bir menkıbeye yer verilmektedir. Bu menkıbeye göre Yuhanna 3. Leo'nun (717-741) ikonalara yönelik siyasetine karşı çıkmakta ve onunla entelektüel anlamda mücadele etmektedir. Onun bu mücadelesi 3. Leo tarafından hoş karşılanmamakta ve Yuhanna'dan intikam almak istemektedir. Fakat Yuhanna, İslam beldesinde yaşadığı için İmparator 3. Leo fiilî olarak bir müdahalede bulunamamaktadır. Menkıbeye göre 3. Leo, Yuhanna yazmış gibi bir mektup hazırlar,⁸¹ mektupta Şam'ın zayıf durumda olduğunu ve 3. Leo'dan gelip

⁷⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 83-87; 129.

⁷⁷ Janosik, **John of Damascus**, s. 21-22.

⁷⁸ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 95.

⁷⁹ Sahas, **John of Damascus**, s. 42-43.

⁸⁰ Konsil kararlarında şu ifadeler geçmektedir: “İncil yazarı Matta gibi Yuhanna da Mesîh'i takip etmek için her şeyi terk eder. Mesîh'e tabi olmanın, Arabistan'ın hazinelerinden daha kıymetli bir zenginlik olarak kabul etmiştir. O, Tanrı'nın halkıyla birlikte kötü muameleye tabi tutulmayı, günahkârlığın geçici nimetlerinden istifade etmeye tercih etmiştir.” Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 100; Chase, **Writings**, s. X.

⁸¹ Her ne kadar efsanevî bir özellik taşısa da Rahip Mikail, “Hayatı'l-Kıddîs” başlıklı eserinde Yuhanna ve 3. Leo'nun mektuplarına yer vermiştir. Yuhanna'nın mektubunda Hristiyanların içinde bulunduğu zor durum dile getirilmiş, Bizans ile olan dini bağ öne sürülerek imparatorun gelip zayıf durumda olduğu iddia edilen Şam'ın Müslüman idaresinden geri kurtarılması istenmiştir. Buna mukabil 3. Leo bu durumu bir mektup ile İslam halifesine bildirmiş ve halifenin gerekeni yapması istenmiştir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 101.

şehri Müslümanlardan geri almasını istemektedir. Daha sonra bu mektubu İslam halifesine gönderir. Böylelikle Yuhanna'nın halife tarafından cezalandırılmasını arzu etmektedir. Daha sonra Halife, Yuhanna'yı huzuruna davet eder ve yazmış olduğu sözde mektuptaki ifadelerinden ötürü onu suçlu bulur. Yuhanna masum olduğunu ifade etse de ona inanılmaz ve sağ elini kesilerek cezalandırılır ve kesik eli şehirde teşhir edilir. Daha sonra Yuhanna'nın isteği üzerine kesik eli kendisine iade edilir. Yuhanna kesik ile beraber geceyi Meryem ikonasının huzurunda geçirip dua eder, kesik eli için yalvarır, rüyasında Meryem'i görür ve sabah uyandığında elinin iyileştiğini fark eder. Halife Yuhanna'nın elinin iyileştiğini görünce bu durumdan etkilenir ve onu eski pozisyonuna iade etmek ister; fakat Yuhanna bu teklifi kabul etmez. Tüm mal varlığını fakirlere dağıtır ve Kudüs yakınlarındaki Mar Saba Manastırı'na girer.⁸²

Grekçe biyografide yer alan bu menkıbeye göre Yuhanna'nın görevinden ayrılması 3. Leo ile mücadelesine ve dönemin halifesinin tutumuna bağlanmaktadır. Yuhanna'nın 3. Leo'nun ikonoklast siyasetine karşı çıktığı bilinmektedir. Öte yandan bazı Emevî halifelerinin Hristiyanlara karşı hoşgörülü olmadığı ve kendilerine sert davranıldığı iddia edilmektedir. Bu konuda özellikle Velîd (705-715) döneminden söz edilmektedir.⁸³ Dolayısıyla onun görevinden ayrılışını hem ikonoklast siyasete karşı mücadelesine hem de bazı halifelerin Hristiyanlara yönelik tavırlarına bağlamak mümkündür.

1.2.2. Manastır Hayatı

Grekçe biyografi, Yuhanna'nın görevinden ayrılınca manevi kardeşi Kosmas⁸⁴ ile beraber Mar Saba Manastırı'na intisap ettiğini aktarmaktadır.

⁸² Menkıbede yer alan kesik el hikâyesi muhtemelen Yuhanna'yı yüceltmek için uydurulmuştur. Yani menkıbevî bir özellik barındırmaktadır. Hristiyanların Şam'ı Müslümanlardan geri alma isteği ise hep baki kalmıştır. Bundan dolayı Yuhanna'nın 3. Leo'dan Şam'a saldırmasını istemesi hususu imkânsız görünmemektedir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 100-103; Chase, **Writings**, s. VII.

⁸³ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 99-100; Chase, **Writings**, s. XII; Sahas, **John of Damascus**, s. 42.

⁸⁴ Yuhanna'nın manevi bir kardeşinden söz edilmektedir. Yuhanna'nın hocası Kosmas gibi manevi kardeşinin adı da Kosmas'tır. Küçük yaşta yetim kalan Kosmas'ı, Sercûn Kudüs'ten almış ve kendisine evlat edinmiştir. Sicilyalı Kosmas hem Yuhanna hem de kardeş Kosmas'a hocalık yapmıştır. Yuhanna, Mar Saba Manastırı'na kardeşi Kosmas ile girmiştir. Kosmas 743 yılında Maiuma (Gazze'ye yakın bir sahil kasabası) piskoposu olarak atandığından manastırdan

Yuhanna'yı manastıra kabul eden kişinin kimliği⁸⁵ belli değildir. Yuhanna'nın manastıra girdikten sonra rehberinin telkinlerini dinlediği ve verdiği sözlere uyduğu ifade edilir. Katı bir eğitimden geçtiği belirtilen Yuhanna'nın çarşı pazarda satıcılık yapmak gibi nefesine ağır gelecek her türlü işi yaptığı, dünyevi ilimlerle uğraşmasının da yasaklandığı ileri sürülür. Fakat kardeşini kaybeden bir keşişin isteği üzerine teselli amacıyla bir ilahi kaleme aldığı⁸⁶ bunun üzerine hocasının onu manastırdan kovduğu ancak bazı keşişlerin isteği ve ısrarı üzerine tuvaletleri temizlemek şartıyla geri aldığı belirtilir. Yuhanna'ya yazmayı yasaklaması ve manastırdan kovması üzerine hocasının Bakire Meryem'i rüyasında görüp azar işittiği ve Yuhanna'ya yazma izni verildiği ve Yuhanna'nın o günden sonra rahatça ilahi ve şiirler yazdığı ifade edilir.⁸⁷

Menkıbevî özellikler taşıyan bu anlatıda Yuhanna'nın ilmî faaliyetlerinin engellendiği hususu doğru olmamalıdır. Nitekim birazdan değinileceği üzere onun dinî eğitimini manastırda aldığı ve eserlerinin büyük çoğunluğunu manastır döneminde yazdığı bilinmektedir. Çarşı pazarda satış yapmak, hela temizlemek gibi anlatılar ise normaldir. Manastırlarda bu gibi işlerin yapıyor olması muhtemeldir. Benzer menkıbelerin Müslüman sufiler için de anlatıldığı malumdur.⁸⁸

Yuhanna'nın manastırda sadece riyazet ve asketik yaşantı ile meşgul olmadığı, burada dinî ilimlerini tahsil ettiği belirtilir. Dinî ilimlerini Kudüs Patriği 5.

ayrılmıştır. Kosmas, Yuhanna ile beraber klasik kilise şiirinin (Hymnology) en iyi temsilcileri olarak kabul görmüştür. “Kanon” ismi verilen şiir ve ilahileri meşhurdur. Kosmas ayrıca Nazianuslu Gregory'in (330-389) şiirlerine de yorumlar yazabilen ve Yunan Ortodoks Kilisesi tarafından büyük hayranlıkla kabul gören biridir. Başlangıçta sadece Kudüs kilisesine hizmet amacıyla ilahiler kaleme alan Kosmas'ın ilahi ve şiirleri Yunan kilisesi tarafından da kabul edilir. Yunan kilisesi onun öneminden dolayı 14 Ekim'de onun adına bayram düzenler. Ayrıca Yuhanna'dan “The Fount of Knowledge” isimli eserini yazmasını isteyen kişinin kardeşi Kosmas olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 84; Chase, **Writings**, ss. VI; XVII; Hoyland, **Seeing Islam**, s. 107-109; A. Baumstark, “Cosmas”, In **The Catholic Encyclopedia** from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/04403d.htm>

⁸⁵ Manastır ruhbanlık kayıtlarında 7. Yüzyıl Mar Saba Manastırı'nın son reisinin Yuhanna, 8. Yüzyılda ise Daniel isminde biri olduğu geçer. Bunlardan biri olması muhtemeldir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 124.

⁸⁶ Yuhanna'nın kaleme aldığı bu ilahi (The Funeral Idiomela) günümüzde hala Hristiyan cenaze törenlerinde söylenmektedir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 127-128; Chase, **Writings**, s. VIII, Dipnot: 5.

⁸⁷ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 124-128; Chase, **Writings**, s. VII-VIII.

⁸⁸ Bkz. Hasan Kamil Yılmaz, **Aziz Mahmud Hüdâyi Hayatı ve Menkıbeleri**, Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı Yayınları, 2004.

Yahya'dan tahsil ettiği ve 726 yılında Kıyamet Kilisesi'ne atandığı ifade edilir. Bu süre zarfında eğitim ve öğretim faaliyetleri ile meşgul olduğu, dersler ve vaazlar verdiği ve Kudüs'ün en meşhur vaizleri arasında yer aldığı ileri sürülür. Daha sonra tekrar manastıra, asketik yaşama döndüğü, ölene kadar burada kaldığı ve ölmeden önce tüm eserlerini dikkatlice kontrol edip revize ettiği söylenir.⁸⁹

Yuhanna'nın şüphesiz eğittiği pek çok öğrencisi olmuştur. Nitekim daha önce Yuhanna'nın Mar Saba Manastırı'ndan ayrılınca çeşitli dersler ve vaazlar verdiğini ifade etmiştik. Bu öğrencilerin bir listesi elimizde bulunmamakla beraber Yuhanna isminde bir öğrencisinin adı verilir. Bu Yuhanna hakkında çok bilgi olmamakla beraber Lazikiyye Piskoposu olduğu rivayet edilir.⁹⁰ Yuhanna'nın öğrencisi olduğu iddia edilenlerden biri de Theodore Ebu Kurra'dır. Melkit mezhebinden olan Ebu Kurra (750-825)'nin Mar Saba Manastırı'nda eğitim aldığı ve Yuhanna'dan etkilendiği ifade edilir. Yuhanna'nın takipçisi ve düşüncelerini sistemleştiren bir kişi olması dolayısıyla her ne kadar onu görmemişse de Hristiyan literatüründe onun talebesi olarak anılır.⁹¹

Ölene kadar manastırda kaldığı belirtilen Yuhanna'nın ölüm tarihi ve cenazesinin nereye gömüldüğü hususu net değildir. Genellikle Siméon Vailhé'nin tespit ettiği 749 yılı kabul görmektedir.⁹² Bu tarihin kabul edilme sebeplerinden biri İmparator 5. Konstantin Copronymus (741-775)'un 753'te Hiera'da topladığı İkonoklast Konsil'de ikonaları savunan İstanbullu Germanus, Kıbrıslı George ve Şamlı Yuhanna'yı kastederek, kutsal teslisin her üçünü de yok ettiğini ifade etmesidir.⁹³ Onun bu ifadelerinden hareketle Yuhanna'nın 753'ten önce vefat etmiş olabileceği sonucu çıkartılmakta ve onun 753'ten önce vefat ettiği kabul edilmektedir.⁹⁴ Ayrıca kendisinin ileri yaşlarda ölmüş olduğu ileri sürülür. Meryem'im ölümüne dair yazdığı vaazında kendisinin ileri yaşlarda olduğuna

⁸⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 129-132; Chase, **Writings**, s. XI.

⁹⁰ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 132.

⁹¹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 132; İsmail Taşpınar, "Theodore Ebu Kurre", **DİA**, C. XXXXI, s. 83.

⁹² Siméon Vailhé, "Date de la mort de Saint Jean Damascène", **Revue des études byzantines**, Année, 1906, s. 28-30; Taşpınar, Yuhanna ed-Dımaşkî, s. 25.

⁹³ Chase, **Writings**, s. XIV; Sahas, **John of Damascus**, s. 5.

⁹⁴ Sahas, **John of Damascus**, s. 47.

yönelik ifadeleri delil gösterilir.⁹⁵ Bu açıklamalardan kesin bir tarih çıkarmak mümkün olmasa da onun ileri yaşlarda yazdığına yönelik ifadeleri göz önünde bulundurulursa 749-753 tarihlerine yakın bir zamanda vefat etmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Yuhanna'nın ölünce Mar Saba Manastırı'na gömüldüğü iddia edilmekte ve bu konuda bazı rivayetlere yer verilmektedir.⁹⁶

1.3. ESERLERİ

Bu bölümde amaç Yuhanna'nın eserlerinin bir listesini sunmak değildir. Burada yapılmak istenen daha çok onun İslam ile ilişkili olduğu ileri sürülen eserlerinin ele alınmasıdır.

Yuhanna'nın hayatıyla ilgili biyografilerin oldukça geç bir tarihte, onun ölümünden 200-300 yıl kadar sonra yazıldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla hayatı gibi eserleriyle ilgili bilgiler de kesinlik arz etmemektedir.⁹⁷ Bu hususta açıklamaları bulunan Florovsky, hangi eserlerinin özgün olduğunun kesinlik arz etmediğini belirtirken,⁹⁸ Hoyland, yazılarını doğru bir şekilde değerlendirmeye yardımcı olacak bilgilerin eksik ve şüpheli olduğunu ifade etmektedir.⁹⁹ Andrew Louth ise Yuhanna'nın biyografilerinin oldukça geç tarihte ve güvenilmez olduğunu, dolayısıyla yazılarının neredeyse hiçbir ipucu vermediğini ve ona diğer tarihsel kaynaklarda yapılan atıfların seyrek olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla ona ait olan eserlerin hangileri olduğunu tespit etmek kolay değildir.

Yuhanna'nın kendisine atfedilen eserlerinin çoğunu Mar Saba Manastırı'nda yazdığı belirtilmektedir. Eserlerini yazarken iki temel amacı olduğu söylenebilir. Bunlardan biri Hıristiyanlıktan sapan grup ve mezhepler ile mücadele etmek, diğeri

⁹⁵ Stanley Samuel Harakas, John of Damascus, **The Encyclopedia of Religion**, s. 4940

⁹⁶ 1106 yılında Mar Saba Manastırı'nda yer alan küçük bir binada şunlar yazmaktadır: “Bu mekânda pek çok kutsal baba gömülüdür. Aziz Yuhanna es-Sükût, Aziz Yuhanna ed-Dımeşkî, Aziz Theodoros er-Rehâvî ve yeğeni Mikail bunlardandır.” Ayrıca 1177 yılında aynı binada şunların yazdığı söylenmektedir: “Bu bina bazı azizlerin kabirlerinin yer aldığı bir odadır. Yuhanna ed-Dımeşkî ve Kosmas bunlardandır.” Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 160-161; Chase, **Writings**, s. XIII, Sahas, **John of Damascus on Islam**, s. 47.

⁹⁷ Janosik, **John of Damascus**, s. 21.

⁹⁸ Georges Florovsky, **The Byzantine Fathers of the Sixth to the Eighth Century**, Büchervertriebsanstalt, Switzerland, , 1987, Vol. 9, s. 257.

⁹⁹ Hoyland, **Seeing Islam as Others Saw It**, s. 480.

¹⁰⁰ Louth, **Saint John Damascene**, s. 7.

ise Ortodoks inancını güçlendirmek ve yüceltmektir. Nitekim onun ikonoklast harekete karşı teolojik anlamda mücadele ettiği bilinmekte ve bu konuda eserler kaleme aldığı ve bu çabalarından ötürü daha önce de değinildiği üzere 753'te Hiera'da toplanan konsil tarafından sapkın ilan edildiği bilinmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla onun eserlerini kaleme almasının asıl sebebinin Hristiyan teolojisini ortaya koymak ve heretik kabul edilen görüş ve mezheplerle mücadele etmek olduğu söylenebilir.

Yuhanna'ya nispet edilen eserler pek çok konu ihtiva etmektedir. Hristiyan teolojisi, apoloji, felsefe, mantık, şiir, Kitabı Mukaddes yorumu, İslam ve daha pek çok alan bunlardandır. O, kiliseler arası doktriner meselelerle ilgilendiği gibi, konsillerde alınan kararlar ve kilise babaları tarafından yapılan yorumları sistematize etmiştir denebilir.¹⁰² Eserlerinde, kilise babalarından faydalanırken, kendisinin seviyesinin onlardan düşük olduğunu belirtmektedir. Kendi zekâ seviyesinin düşük olduğunu söyleyerek mütevazı bir görüntü vermekte, kendisinde emeği bulunanlara teşekkür etmeyi de ihmal etmemektedir. Nitekim onun aşağıdaki ifadeleri bu durumu göstermektedir:

“Rabbin selamları çok mütevazı bir keşiş ve rahip olan, Tanrı'nın en aziz ve en şerefli Yahya'ya ve Maiuma'nın en kutsal piskoposu olan kilise babası Kosmas'a olsun. Zekâmın sınırının ve dilimin yetersizliğinin bilincinde olarak kapasitemi aşacak olan bir göreve girmekten çekindim ve bazı gözüpek ve cesur insanlar gibi kutsallar kutsalına girerek haddimi aştım. Çünkü ben böyle işlerle uğraşan kişileri bekleyen tehlikelere karşı endişeliyim.”¹⁰³

Yuhanna'nın yukarıdaki ifadeleri onun mütevazı kişiliğini göstermesi açısından önemlidir. O eğitimi konusunda istifade ettiği kimseleri zikrederek vefa göstermektedir.

Yuhanna'nın Arapça bilip bilmediği hususu bazı çalışmalarda ele alınmakta ve tartışılmaktadır.¹⁰⁴ Dolayısıyla Eserlerine geçmeden önce eserlerini hangi dilde kaleme aldığına ve Arapça bilip bilmediğine değinmek yerinde olacaktır. Zira birazdan değinilecek olan İslam'a dair eserinde Kur'an'dan referans veren Yuhanna'nın Arapça bilip bilmediği hususu önem arz etmektedir. Böylelikle onun

¹⁰¹ Chase, **Writings**, s. XIV.

¹⁰² Louth, **Saint John of Damascene**, s. 77.

¹⁰³ John of Damascus, **The Fount of Knowledge**, s. 3.

¹⁰⁴ Bkz. Sahas, **John of Damascus**, 45-47.

Kur'an'dan verdiği referansların ne denli sahih olduğu konusunda bazı fikirler elde etmek mümkün olacaktır.

Süryanice ve Arapçanın yaygın olarak konuşulduğu Suriye'de Grekçenin en azından belli bir dönem daha Emevi iktidarında devletin resmi işlerinde kullanıldığı bilinmektedir.¹⁰⁵ Fakat Halife Abdülmelik (684-705) ve oğlu 1. Velid (705-715) dönemlerinde birtakım reformların yapıldığı, Arapçanın resmi kurumlarda kullanılmasının mecbur tutulduğu Grekçe etkisinin azaldığı da ayrıca zikredilmelidir. Yuhanna'nın bu halifeler döneminde görevde olduğu ve bu halifelerin Arapça konusundaki tutumu ortadayken onun da Arapça biliyor olması gerektiği ileri sürülebilir. Öte yandan hayatını ele alan ve daha sonra değinilecek olan bazı biyografiler onun Arapça bildiğini ifade etmektedirler. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Yuhanna'nın Mar Saba Manastırı'na çekildiği bilinmektedir. Manastır Arap köylülerin yaşadığı bir muhitte bulunmaktadır. Keşişlerin bu Arap köylüler ile iletişimi geçmek adına Arapça biliyor olmaları gerekmektedir. Ayrıca manastırda Arap Hristiyanların olduğu da iddia edilmektedir.¹⁰⁶ Tüm bu hususlar göz önüne alındığında onun Arapça bildiğini söylememiz mümkündür.

Arapça bildiği ifade edilen Yuhanna'nın eserlerini Grekçe yazmış olması gerekir. Nitekim tarihçi Philip Hitti Yuhanna'nın Aramice ve Arapça konuşulan bir evde yaşadığını, Grek olmamasına rağmen eserlerini Grekçe yazdığını ileri sürmektedir.¹⁰⁷ Daha önce ifade edildiği gibi Yuhanna'nın Grekçe eğitim aldığı malumdur. Onun eserlerini Grekçe konuşan Hristiyan dindaşları için yazdığı kabul edilirse eserlerini bu dilde yazmış olduğunu söylememiz mümkündür. Ayrıca onun İslam'a dair yazıları Müslümanlara hakaretler içermektedir. Dolayısıyla onun bu yazılarını Müslümanların anlayabileceği Arapça yerine Grekçe yazdığını kabul etmek daha olasıdır.

Yuhanna'nın eserleri iki başlık altında ele alınacaktır. İlk kısımda İslam'a dair yazdığı iddia edilen eserleri incelenecek ve eserlerin ona aidiyeti ve otantikliği

¹⁰⁵ Peter Malcolm Holt, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1998, C. 1, s. 109.

¹⁰⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 118-119; Sahas, **John of Damascus**, s. 46.

¹⁰⁷ Hitti, **History of Arabs**, s. 246.

sorgulanacaktır. Bu konuda alanda uzman olan kişilerin görüşlerinden istifade edilecektir. İkinci kısımda ise İslam dışı konularda yazdığı ileri sürülen eserlerine temas edilecek; fakat detaylara girilmeyecektir.

1.3.1. İslam İle İlişkili Eserleri

1.3.1.1. Bilginin Kaynağı

Yuhanna'nın İslam'a dair kaleme aldığı kabul edilen eseri "İsmâîlîlerin Sapıklığı" başlıklı eserdir. Onun bu eseri "Bilginin Kaynağı" isimli eserinin ikinci bölümü olan "Sapıklara Dair" içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla İslam'a dair zikredilen eserine girmeden önce "Bilginin Kaynağı" ve bu eserin ikinci bölümü olan "Sapıklara Dair" hakkında bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Yuhanna'nın Grekçe olarak kaleme alınan "Bilginin Kaynağı" isimli eseri onun en önemli çalışması kabul edilmektedir. Onun bu eseri manevi kardeşi ve Maiuma piskoposu olan Kosmas'ın isteği üzerine yazdığı ileri sürülmektedir.¹⁰⁸ Bu eseri İngilizceye çeviren Frederic Chase eserin önemini şöyle vurgulamaktadır:

"Bilginin Kaynağı", kendi zamanına kadarki Grek patristik literatürü kapsamlı ve net şekilde sentezleyen en önemli eserlerden biridir. O hem Doğu'da hem Batı'da yazılan ilk summa teolojidir.¹⁰⁹ Doğu'da ortaya çıkan ve teolojik öneme sahip olan son eserdir."¹¹⁰

Bu eser üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde felsefe ve mantık ile ilgili bahisler yer almaktadır. Bu bölümün adı "Felsefî Bahisler" şeklindedir. Batıda ise bu bölüm "Diyalektik" olarak adlandırılmaktadır. 68 başlıktan oluşan bu bölümde kilise babalarının görüşleri özetlenmektedir. Teolojiyi felsefenin bir alt dalı olarak gören Yuhanna, bu bölüm ile teolojisine felsefî ve rasyonel bir temel hazırlamaktadır. Bu bölüm mantığın çoğunu Yunan felsefesinden ödünç almış olan Yuhanna'nın bu alandaki eğitimini göstermesi açısından da önemlidir.¹¹¹

Eserin ikinci bölümü heretik kabul edilen gruplara ayrılmaktadır. Bu bölümün adı "Sapıklara Dair"dir. Yuhanna bu bölümde heretik kabul ettiği gruplar için özel başlıklar açmakta, her birini ayrı ele almaktadır. Onun İslam'a ilişkin görüşleri de

¹⁰⁸ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 172; Chase, **Writings**, s. XXV.

¹⁰⁹ Ortodoks teolojiyi savunma amacıyla kaleme alınan eserlere verilen isim.

¹¹⁰ Chase, **Writings**, s. V.

¹¹¹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 172; Chase, **Writings**, s. XXV-XXIX.

burada yer almaktadır. O bu kısmı “İsmâîlîlerin Sapıklığı” şeklinde isimlendirmektedir.

Yuhanna, “Ortodoks İnanca Dair” başlıklı üçüncü bölümünde ise Ortodoks inancın esaslarını açıklamaktadır. O, her Hristiyanın burada açıklanan hususları bilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kilisenin ilk summa teolojisi olarak kabul görmekte olan bu bölüm hem en uzun hem de Hristiyan ilahiyatı açısından en önemli kabul edilen kısımdır. Bu bölüm sayesinde unutulmuş olan birçok Hristiyan teoloğunun değerlendirmelerinin günümüze ulaştığı ifade edilmektedir. Yuhanna bu eseri ile teoloji, felsefe, kendi zamanında heretik kabul edilen gruplar ve kendisinden önce yaşamış olan kilise babalarının görüşlerine dair bol miktarda bilgi aktarmaktadır.¹¹²

Yuhanna, “Bilginin Kaynağı” isimli eserinde kendisinden hiçbir şey söylemediğini ifade etmektedir. O, kitapta yer alan bilgileri kilise babaları ve diğer bazı hikmet sahibi kişilerin görüşlerinden derlediğini belirtmektedir:

“Söylediğim gibi kendimden hiçbir şey eklemeyeceğim; fakat en seçkin öğretmenlerin çalışmalarını bir araya getireceğim ve onların bir özetini yapacağım.”¹¹³

Yuhanna’nın yukarıdaki ifadelerinden ötürü bazı araştırmacılar onun orijinal bir görüş belirtmekten çok bir derleyici olduğunu ileri sürmektedirler. Fakat onun salt derleyici olduğunu ileri sürmek ona haksızlık olur. Onun eserinde kendinden önceki kilise babalarından alıntılar bulunmakla beraber kendisine ait orijinal görüşler de bulunmaktadır. Nitekim onun bu eseri ilk summa teoloji kabul edilmektedir.¹¹⁴

1.3.1.2. Sapıklara Dair

“Sapıklara Dair” isimli ikinci bölüm ve onun içerisinde yer alan “İsmâîlîlerin Sapıklığı” isimli kısmın otantikliği ve Yuhanna’ya aidiyeti tartışılmaktadır. Dolayısıyla hem “Sapıklara Dair” hem de “İsmâîlîlerin Sapıklığı” hakkındaki tartışmalara değinmek yerinde olacaktır. “Sapıklara Dair” isimli bölümün Yuhanna’ya aidiyetinin şüpheli olması hakkında ileri sürülen şey “Bilginin Kaynağı” isimli eserin en eski nüshalarında bu bölümün yer almaması ya da son

¹¹² Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 175; Chase, **Writings**, s. XXXII-XXXV.

¹¹³ John of Damascus, **The Fount of Knowledge**, s. 6.

¹¹⁴ Chase, **Writings**, s. XXVI.

kısımında yer almasıdır. Nitekim Yuhanna “Bilginin Kaynağı” isimli eserin önsözünde birinci ve üçüncü bölümler arasında Hristiyanlığın maruz kaldığı heretik gruplardan bahsedeceğini ifade etmektedir:

“Sonra, bundan sonra, Tanrı'nın nefret ettiği sapıklıkların saçmalıklarını sıraya koyacağım. Yalanı tanıyarak gerçeği daha yakından takip edebiliriz.”¹¹⁵

Onun bu ifadeleri birinci bölümden sonra heretik kabul ettiği gruplar ile ilgili bir bölüm yazmayı amaçladığı göstermektedir. Böylelikle Ortodoks Hristiyanlığı tehdit eden heretik grupların bir listesini vermiş olacaktır. Bu ifadeleri esas alındığında “Sapıklara Dair” başlıklı bölümün “Bilginin Kaynağı” isimli eserinin sonunda olmaması gerekir. Hâlbuki bazı nüshalarda bu bölüm bulunmamakta veya son kısımda bulunmaktadır. Bu durum bölümün Yuhanna'ya ait olmadığına dair şüphe oluşturmaktadır.

Andrew Louth, yukarıdaki duruma dair bazı açıklamalar yapmaktadır. O, “Bilginin Kaynağı” isimli eserin zamanla geliştiğini belirtmektedir. O felsefi meseleleri içeren birinci bölüm ile Ortodoks inanca ilişkin görüşlerin bulunduğu üçüncü bölümün Yuhanna tarafından erken bir dönemde yazılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre Yuhanna heretik kabul ettiği gruplarla ilgili bir bölüm yazacağını da o zaman söylemiş olmalıdır. O eserinin önsözünde yazacağını belirttiği kısmı da (Sapıklara Dair) ölümüne yakın bir zamanda yazmış ve kitaba eklemiş olmalıdır. Ona göre Yuhanna'nın eserindeki bölümler farklı zamanlarda ve aşamalı yazılmış olsada bu üç bölümün tümünü yazdığı ve bunları erken veya geç bir tarihte bir araya getirdiği gerçeğini hiçbir şekilde ortadan kaldırmamaktadır.¹¹⁶

Sahas, bu bölümün Yuhanna'ya ait olduğunu gösteren başka bir delilin Bonifatius Kotter'ın çalışmalarında ortaya çıktığını belirtmektedir. O, Kotter'ın çalışmalarında hem “Bilginin Kaynağı” isimli eserin bulunduğunu hem de “Sapıklara Dair” isimli ikinci bölümün birinci ve üçüncü bölümler arasında yer aldığını ifade etmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla “Sapıklara Dair” başlıklı ikinci bölümün Yuhanna'ya ait olduğu söylenebilir.

¹¹⁵ John of Damascus, **The Fount of Knowledge**, s. 5.

¹¹⁶ Louth, **Saint John of Damascene**, s. 94.

¹¹⁷ O bu görüşü dokuzuncu/onuncu yüzyıldaki elyazmasına (MS Moscow Synod) ve sekizinci yüzyıla tarihlenen ve “İsmaililerin Sapıklığı” bölümünün de yer aldığı iki antolojiye dayandırır. Bkz. Janosik, **John of Damascus**, s. 95 ve Dipnot:20.

“Sapıklara Dair” başlıklı ikinci bölüme yönelik bir diğer tartışma konusu içeriğiyle ilgilidir. Bu bölümde yer alan heretik gruplarla ilgili bilgilerin orijinal olmadığı, Yuhanna’nın kendisinden önce yaşamış olan kişilerin eserlerinden alıntı yaptığı ileri sürülmektedir. Bu hususla ilgili olarak Yuhanna’nın faydalandığı bazı eser ve şahıs adları zikredilmekte ve iktibas ettiği kısımlara dair abartılı rakamlar verilmektedir.¹¹⁸ “Sapıklara Dair” adlı bölümde yer alan 80 heretik grubun 4. Yüzyılda Kıbrıs’ta yaşayan Aziz Epiphane’nin “Panarion” isimli eserinin tekrarı olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁹ Ayrıca Theodoret, İstanbullu Timothy, Bizanslı Leontinus ve Kudüslü Sophronius’un eserlerinden alıntılar yaptığı¹²⁰, heretik kabul ettiği gruplarla ilgili sadece üç bölümün Yuhanna’ya ait ve orijinal olduğu öne sürülmektedir.¹²¹ Daha önce zikredildiği gibi eserin ön sözünde kendisinden hiçbir şey katmadığını ifade etmesi bu duruma bir işaret olarak görülmektedir. Onun kilise babalarından alıntılar yaptığı muhakkaktır. Fakat bu alıntılar aynen yapılmamakta bir özet olarak sunulmaktadır. Ayrıca her iki metin arasında farklar bulunmaktadır. Bu durum Yuhanna’nın başka bir kaynaktan istifade etmiş olduğunu da göstermektedir.¹²²

“İsmâîlîlerin Sapıklığı” başlıklı metnin otantikliği ve Yuhanna’ya aidiyeti de tartışılmaktadır. Tartışmanın sebeplerinden biri “Sapıklara Dair” içerisinde yer alan ve heretik olduğu ileri sürülen grupların sayısı ile ilgilidir. Bir diğer sebep ise “İsmâîlîlerin Sapıklığı” başlıklı kısmın “Sapıklara Dair” içerisinde kaçınıcı sırada yer aldığıdır. En eski versiyonun yer aldığı Jacques Paul Migne’in “Patrologia Graeca” isimli çalışmasında “Sapıklara Dair” 103 heretik gruptan oluşmakta, Kotter’in çalışmasında ise 100 heretik grup bulunmaktadır. Migne’in çalışmasında “İsmâîlîlerin Sapıklığı” 101. kısım iken, Kotter’in çalışmasında 100. kısımdır. Her

¹¹⁸ Bununla ilgili olarak Yuhanna’nın, 48 müellifin 258 eserinden toplamda 738 kısmı iktibas ettiği söylenir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 124.

¹¹⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 172; Chase, **Writings**, s. XXIX.

¹²⁰ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 172; Theodoret’in “**Compendium of Heresies**”, İstanbullu Timothy’nin “**The Receptin of Heretics**”, Kudüslü Sophronius’un “**Synodic Letter**” ve Bizanslı Leontinus’un “**On Sects**” isimli eserlerinin olduğu fakat Yuhanna’nın bu eserlerden alıntı yaptığına yönelik açık bir ilişkinin olmadığı belirtilmektedir. Bkz. Chase, **Writings**, s. XXX.

¹²¹ Bu üç bölüm Heresy of The Ishmaelites, Christianocategori veya Iconoclasts (İkon karşıtları) ve Aposchistae dediği, sakramentleri ve rahipliği reddedenlerdir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 172; Chase, **Writings**, s. XXXI.

¹²² Chase, **Writings**, s. XXIX; Karşılaştırmak için bkz. **The Panarion of Epiphanius of Salamis**, Trs. Frank Williams, Brill, Leiden, 2009, s. 15-379; John of Damascus, **On Heresies**, s. 111-163.

iki çalışmada ilgili kısmın farklı sırada yer alması şüphe oluşturmaktadır. Şüphe oluşturmalarının sebebi dönemin kilise yazım geleneği ile ilgilidir.¹²³

Andrew Louth, Yuhanna'nın zamanın kilise edebi yazım geleneğine uygun olarak 100 kısım halinde yazılmış olması gerektiğini ileri sürmektedir. Ona göre bu kısım 100 bölüm içerisinde yer almış olmalıdır.¹²⁴ Hâlbuki Migne'in çalışmasında bu kısım 101. numaradadır. Bu durum kilise yazım geleneğine aykırı olmakta ve Yuhanna'ya aidiyetinde bazı şüpheler oluşturmaktadır. Kotter, Migne'in çalışmasında "Sapıklara Dair" isimli ikinci bölümün 103 kısımdan oluştuğu şeklindeki görüşünü ele almakta ve buna karşı çıkmaktadır. O, "İsmâîlîlerin Sapıklığı" adlı bölümün son kısım olarak toplamda 100 bölüm olması gerektiğini iddia etmektedir. O, Yuhanna'nın bazı heretik grupları yazdığını ve dönemin yazım geleneğine uygun olarak 100 heretikten oluşan bir bölüm olması için başka bir koleksiyonla (Aziz Epiphane'in Panarion'u gibi) birleştirmiş olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca "İsmâîlîlerin Sapıklığı" en eski nüshalarda (9. ya da 10. yüzyıl/MS Moscow Synod) yer aldığını belirterek bu bölümün Yuhanna'ya ait olduğunu öne sürmektedir.¹²⁵ Robert Hoyland ise Yuhanna'nın çalışmasının ilk iki paragrafını içeren bir bölümün bulunduğunu ve dokuzuncu yüzyıldan daha erken tarihli olduğunu ekleyerek onu desteklemektedir.¹²⁶

Sahas ise "İsmâîlîlerin Sapıklığı" başlıklı kısmın 12. yüzyılda yaşayan Bizanslı yazar Nicetas Acominatus'un eserinin ilk kısmı olduğunu iddia eden Armand Abel'in itirazlarını ele alır. Sahas'a göre Abel'in argümanındaki temel sorun bu kısmın Yuhanna'ya aidiyetinden ziyade yukarıda değindiğimiz "Sapıklara Dair" isimli ikinci bölümde iktibas ettiği söylenen kısımlarla ilgilidir. Sahas'a göre Abel, Yuhanna'nın iktibas ettiği söylenen kısımlardan hareketle bu eserin Yuhanna'ya ait olamayacağını ileri sürmektedir. Yuhanna bazı heretik gruplarla ilgili bilgileri başka kaynaklardan aldığına göre bu bölüm de ona ait olmamalıdır. Hâlbuki bu doğru bir yaklaşım değildir. Yuhanna'nın bazı kaynaklardan faydalandığı doğru olmakla beraber bu 100 heretik grubun tamamının başka kaynaklardan alınmış olduğunu

¹²³ Janosik, **John of Damascus**, s. 95.

¹²⁴ Louth, **Saint John of Damascene**, s. 39.

¹²⁵ Bonifatius Kotter, **Die Schriften Des Johannes Von Damaskos**, Vol. 4, New York, de Gruyter, 1981, s. 4; Aktaran: Janosik, **John of Damascus**, s. 95.

¹²⁶ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 485.

göstermemektedir. Sahas neticede bu metnin, Yuhanna'nın eseri olduğu kesin kabul edilen The Fount of Knowledge'ın yazılmasından birkaç yüzyıl sonra bile onun eseri olduğunun bilindiğinin ve kendisine atfedildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Sahas'a göre bu durum "Sapıklara Dair" isimli ikinci bölümün ve içerisinde yer alan "İsmâîlîlerin Sapıklığı" adlı kısmın Yuhanna'ya ait olduğuna dair yeter bir sebeptir.¹²⁷

1.3.1.3. Müslüman ile Hristiyan Arasındaki Tartışma

Yuhanna'ya nispet edilen eserlerden bir diğeri "Müslüman ile Hristiyan Arasındaki Tartışma"dır.¹²⁸ Bir el kitabı olarak tasarlandığı anlaşılan bu eserle Hristiyanlara, Müslümanlar ile giriştikleri tartışmalarda yol gösterilmekte, Müslümanların olası sorularına cevaplar verilmektedir.¹²⁹ Bu eser erken dönem teolojik tartışmalarla ilgili temelde üç mesele üzerinde durulmaktadır. Eserde daha çok kalamî meseleler tartışılmaktadır. Bu kapsamda ilk bölüm hayır ve şerrin kaynağı, irade hürriyeti, yaratılış gibi konular hakkındadır. Tartışılan bir diğer önemli konu Hz. İsa'dır. Son olarak ise İslam'ın vahiy olup olmadığı ve Hz. Muhammed'in peygamberliği ele alınmaktadır.¹³⁰

Hristiyan-Müslüman tartışmasının erken bir örneğini sergileyen bu eser önemlidir. Sahas'a göre bu kısa eser Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki teolojik tartışmaları gösteren önemli bir kaynaktır. Ona göre bu eser ayrıca Müslüman toplumdaki teolojik gelişimi ve konularını gösteren en erken önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturmaktadır.¹³¹ Andrew Louth bu eser ile İslam'ın ilk kez bir Hristiyan tarafından tartışıldığını belirtirken¹³² Colin Chapman ise bu eserin sonraki Hristiyanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve eserdeki

¹²⁷ Armand Abel, "Le chapitre CI du Livre des Hérésies de Jean Damascène: son inauthenticité", **Studia Islamica**, XIX, Paris, 1963, ss. 5-25; Sahas, **John of Damascus**, s. 66.

¹²⁸ Bu eserle ilgili müstakil bir araştırma için bkz. Mustafa Göregen, "Yuhanna ed-Dımaşki'nin "Bir Hristiyan İle Bir Müslüman Arasında Diyalog" İsimli Risalesi'nin Değerlendirilmesi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Sonbahar, 2015

¹²⁹ Douglas Pratt, **The Challenge of Islam: Encounters in Interfaith Dialogue**, Ashgate Publishing, 2005, s. 104.

¹³⁰ Sahas, **John of Damascus**, s. 101.

¹³¹ Sahas, **John of Damascus**, 121.

¹³² Louth, **Saint John Damascene**, 77.

argümanlardan bazılarının Hıristiyan apolojistler tarafından geniş çapta kabul gördüğünü ifade ederek eserin önemini vurgulamaktadır.¹³³

Eserin Yuhanna'ya aidiyeti kesinlik arzetmemektedir. Genel kabul eserin ona ait olmadığı şeklindedir. Sahas bu eserlerle ilgili iki problemin olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan biri yazarın kim olduğu diğeri ise metnin iki formunun olmasıdır.¹³⁴ İkinci problemin sebebi günümüzde eserin birbirinden farklı iki nüshasının bulunmasıdır. Bu nüshalardan biri bazı Grekçe fragmentlerin de olduğu Latince çeviridir. Lequien tarafından editörlüğü yapılmış ve 1712'de basılmış olan bu eserin adı "Disceptatio Christiani et Saraceni" şeklindedir. Lequien'in eski Latince bir nüshayı kullandığı belirtilen bu eserin Grekçe kayıp bir nüshadan çevrildiği belirtilmektedir. Eser, Migne'in "Patrologia Graeca" adlı eserinde yer almaktadır. Eserin diğer nüshasının ise 1788 yılında basıldığı, Andrea Gallandi tarafından 13. Yüzyıla ait Grekçe bir nüshadan yararlanarak Latince'ye çevrildiği ifade edilmektedir. Bu nüsha ise Migne'in "Patrologia Graeca" başlıklı çalışmasında "Disputatio Saraceni et Christiani" başlığıyla bulunmaktadır. Her iki nüshanın farklı başlıklar taşıması eserin aynı olduğu hususunda şüphe uyandırmaktadır. Fakat bu iki eseri karşılaştırmalı olarak inceleyen Daniel Janosik'e göre eserlerin başlıklarının farklı oluşu, konuların sıralanışı ve günümüze ulaşma serüveni gibi basit farklar olmakla beraber benzer çalışmalar olduğu görülür.¹³⁵

Eser ile ilgili asıl problem yazarının kim olduğu hususudur. Bu konuda iki isim ileri sürülmektedir. Bunlardan biri Yuhanna ed-Dımeşkî diğeri ise Theodore Ebû Kurra'dır. Eserin Yuhanna'dan ziyade Ebû Kurra'ya ait olduğu ileri sürülmektedir. Bunun sebeplerinden biri eserde yer alan bazı konuların Theodore Ebû Kurra'ya aidiyeti kesin olan risalede (Opusculum 18, 35, 36, 38. Bölümler) yer almasıdır. Bunlar Hem Gallandi hem de Lequien nüshalarında yer alan hayır ve şerrin kaynağı, Tanrı'nın kelimesi ve ruhu, İsa ve Vaftizci Yahya gibi konulardır.¹³⁶

¹³³ Colin Chapman, **Cross and Crescent: Responding to the Challenge of Islam**, InterVarsity Press, 2003, s. 213.

¹³⁴ Sahas, **John of Damascus**, s. 100.

¹³⁵ Janosik, **John of Damascus**, s. 118.

¹³⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 181; Sahas, **John of Damascus**, s. 101-102; Janosik, **John of Damascus**, s. 118.

Eserin Yuhanna'ya ait olamayacağına yönelik bir diğer sebep ise “İsmâîlîlerin Sapıklığı” ile bu eserin muhteva ve tartışma üslubunun farklı olmasıdır. Sahas’a göre Yuhanna'ya aidiyeti kesinlik kazanan “İsmâîlîlerin Sapıklığı” isimli eser İslam’a bir giriş denemesi iken “Müslüman ile Hristiyan Arasındaki Tartışma” isimli ikinci eser ise daha detaylı ve zengin içeriğe sahiptir. Ayrıca bu eser soru-cevap şeklinde ilerlemektedir.¹³⁷ Dolayısıyla bu eserin Yuhanna’dan ziyade Ebû Kurra’ya ait olduğu ifade edilebilir.

1.3.1.4. İslam İle İlişkili Görülen Diğer Eserler

Yuhanna'ya atfedilen ve İslam ile ilişkili görülen başka eserler de mevcuttur. İslam ile ilgili olduğu düşünülen eserler şunlardır:

1. Ejderhalara ve Cadılara Dair

Halk arasında ejderha ve cadılara dair dolanan hurafelerle ilgilidir. Sahas’a göre ne Müslümanlarla ne de başka bir din ile ilişkisi vardır.¹³⁸ Frederic Chase’e göre ise muhtemelen Müslüman ve Yahudiler arasında dolaşan hurafelerle ilgili kapsamlı bir çalışmanın parçalarıdır.¹³⁹

2. Capitolialı Aziz Peter’in Çilesi

Theophanes, Müslümanların dinini küçümseyen ve Hz. Muhammed’e hakaret ettiği için 743 yılında öldürülen Maiuma Piskoposu Aziz Peter’den söz etmektedir. Yuhanna’nın onu övdüğü bir eser yazdığını ileri sürmektedir.¹⁴⁰ Fakat Sahas yaptığı araştırmalar sonucunda böyle bir eserin Yuhanna’nın eserleri arasında bulunmadığını ifade etmektedir.¹⁴¹

3. Müslümanlara Reddiye

¹³⁷ Sahas, **John of Damascus**, s. 101-102.

¹³⁸ Sahas, **John of Damascus**, s. 123.

¹³⁹ Chase, **Writings**, s. XX.

¹⁴⁰ Theophanes, **The Chronicle**, s. 107-108.

¹⁴¹ Sahas, **John of Damascus**, s. 124.

Bu başlık Arapça bir metne aittir. Henüz basılmadığı belirtilmektedir. Sahas, Khoury'nin bu eserin Vatikan müzesinde olduğunu iddia ettiğini; fakat bu iddianın müze tarafından onaylanmadığını ifade etmektedir.¹⁴²

4. Tövbe Etme Yöntemi

Migne'in Patrologia'sında bulunan eserin İslam'dan Hristiyanlığa dönenler için tövbe ile ilgili yapılması gerekenlerin anlatıldığı bir metin olduğu ifade edilmektedir. Eserin, Yuhanna'nın İslam hakkındaki yazılarıyla benzerlik gösterdiği gibi Bizans dönemi yazarlarının eserleriyle de benzerlik gösterdiği ileri sürülmektedir. Fakat her ne olursa olsun İslam'a karşı yazılan metinlerin bir şekilde Yuhanna'ya atfedilmesi onun otoritesini göstermektedir.¹⁴³

1.3.2. Diğer Eserleri

İslam ile ilgili olarak görülen eserleri dışında ona atfedilen başka eserlerde mevcuttur. Bu eserler apoloji, Kitabı Mukaddes yorumu, şiir ve vaaz gibi türlerden oluşmaktadır. Burada bu eserlere kısaca temas edilecek olup detaylarına girilmeyecektir. Bu eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kutsal Tasvirlere Saldıranlara Karşı Apolojik Tartışmalar

Bu eser Yuhanna'nın ikonları savunmak amacıyla kaleme aldığı üç risaleden oluşmaktadır. Bu risalelerin ilki 729'dan önce diğer ikisi ise en geç 730'da yazılmış olmalıdır. Son iki risalenin ilkinin tekrarı gibi olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁴

2. Bir Maniheistle Tartışma ve Maniheistlere Karşı Diyalog

Ermenistan bölgesinde bulunan Manici ve Neo Manicilere (Paulicians) karşı yazdığı ifade edilmektedir. Tanrının doğası, kötülük problemi ve insan iradesi ile Tanrı ilminin uzlaştırılması hakkında bilgiler içerdiği belirtilmektedir.¹⁴⁵

3. Nestûrîlerin Sapıklığına Karşı En Kesin Tez ve Nestûrîlere Karşı İnanca Dair

¹⁴² Sahas, *John of Damascus*, s. 124.

¹⁴³ Sahas, *John of Damascus*, s. 124-126.

¹⁴⁴ Chase, *Writings*, s. XVIII.

¹⁴⁵ Nasrallah, *Mansûr b. Sercûn*, s. 179; Chase, *Writings*, s. XIX.

Yakın bir zamanda ortaya çıkarılıp, yayımlandığı belirtilmektedir. Nestûrîlere karşı çok açık ve net bir şekilde İsa'nın iki tabiatı ve tek kişiliğinin olduğu şeklindeki Ortodoks görüş Kitabı Mukaddes ve İznik Kredosu'na dayanarak ortaya konmaya çalışılmıştır.¹⁴⁶

4. Acephali'ye Karşı Birleşik Doğaya Dair

İsa'da tek tabiatın olduğunu ileri süren Monofizitlere karşı yazıldığı ifade edilmektedir. Bu görüşün yanlış olduğu, İsa'da iki tabiat ve tek kişiliğin bulunduğu gösterilmeye gayret edilmektedir.

Ayrıca “Üçlü kutsal ilahî” ve “Yakûbîlere Karşı Kitap” isimli eserlerini de monofizitlere karşı yazdığı söylenmektedir. Şam piskoposu Peter ismiyle kendi zamanının bilinen Yakûbî bir din adamına yazdığı, Mesîh'te tek tabiat olduğu şeklindeki monofizit görüşün yanlışlığını ortaya koymaya çalıştığı belirtilmektedir.¹⁴⁷

5. İki İrade ve Faaliyetleri Hakkında

İsa'da iki tabiat; fakat tek irade olduğunu iddia eden monotelitlere karşı yazdığı söylenmekte, felsefî argümanlar kullanılarak ve Kitabı Mukaddes'ten faydalanarak İsa Mesîh'te iki doğa ve iki iradenin bulunduğunu kanıtlamaya çalıştığı ifade edilmektedir.¹⁴⁸

6. Dogmaya Temel Giriş

Madde, doğa, hipostaz, tür, cins vb. terimlerle ilgili on kısa bölümden oluşan kısa felsefî bir eserdir. Yuhanna isimli öğrencisine imla ettirdiği belirtilmektedir. “Bilginin Kaynağı” isimli eserden önce yazıldığı ve bu eserin ilk bölümünün benzeri olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁹

7. Gerçek İnanç Hakkında Kitapçık

¹⁴⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 178; Chase, **Writings**, s. XIX.

¹⁴⁷ Chase, **Writings**, s. XIX-XX.

¹⁴⁸ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 178; Chase, **Writings**, s. XX.

¹⁴⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 174; Chase, **Writings**, s. XXI.

Yuhanna'nın monotelitizmden ortodoks görüşe dönen bir kişinin isteği üzerine inanç hakkında yazdığı bir eserdir. Eserde özellikle İsa'daki iki tabiat olduğu hususu vurgulanmaktadır. Eserde ikonoklast harekete herhangi bir işaret bulunmadığından 726'dan önce yazılmış olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁵⁰

8. İnanç Hakkında Açıklama ve Beyan

Günümüze Arapça bir çeviri ile ulaştığı ve çevirinin 12. Yüzyılda Antakya'da Aziz Simon Manastırı'nda yaşamış olan Antony tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Migne'nin "Patrologia" adlı çalışmasında Latince olarak yer almaktadır. Eserin otantikliği sorgulanmakta; fakat ciddi bir şüphe bulunmamaktadır.¹⁵¹

9. Kutsal Teslise Dair

Teslise dair özet bir eser olup Yuhanna'nın bu konudaki görüşlerini içermektedir. Soru-cevap formundadır. Tanrı, teslis ve enkarnasyon hakkındadır. Kutsal Ruh'un babadan oğula geçişine de değinmektedir.¹⁵²

10. Paralel Kutsallar

Hıristiyan ahlakı ve asketik öğreti ile ilgili geniş çaplı, Kitabı Mukaddes ve patristik öğretiyi referans alan bir eserdir. İndeks tarzındadır.¹⁵³

11. Kötülüğün Sekiz Hali

Ahlak hakkındadır. Keşışlere hitap etmektedir. Kişiyi sürekli meşgul eden sekiz kötülük hakkındadır.¹⁵⁴

12. Ruhun ve Bedenin Faziletleri ve Rezaletleri

Ahlak ile ilgili çalışmaların genişletilmiş halidir. Hayatının sonuna doğru eserlerini gözden geçirirken yapmış olabilir.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 174; Chase, **Writings**, s. XXI.

¹⁵¹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 174; Chase, **Writings**, s. XXI.

¹⁵² Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 174; Chase, **Writings**, s. XXI.

¹⁵³ Chase, **Writings**, s. XXI.

¹⁵⁴ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 184; Chase, **Writings**, s. XXII.

13. Kutsal Bayramlar

Lent (Büyük perhiz) bayramına hazırlık yapması için bir keşişe yaptığı tavsiyelerini içermektedir.¹⁵⁶

14. Altınağız Yuhanna'nın Evrensel Yorumlarından Seçili Bölümler

4. yüzyılda yaşayan ve İstanbul piskoposu olan Altınağız Yuhanna'nın Pavlus'un mektupları hakkındaki yorumlarından faydalanarak yapmış olduğu bir tefsir çalışmasıdır. Çalışmasının kaynağı adından anlaşılacağı gibi Altınağız Yuhanna'dır. Ayrıca İskenderiyeli Cyril'in çalışmalarından da istifade ettiği belirtilmelidir.¹⁵⁷

15. Meryem Ana'nın Doğuşu Üzerine Vaaz ve Meryem Ana'nın Dünyevi Yaşamdan Vazgeçmesi Üzerine Üç Vaaz

Maryolojik doktrin hakkında önemli bilgiler içerir. Meryem'in ölümü, semaya yükselmesi gibi meselelere değinir. Yuhanna'ya Meryem Doktoru unvanı verilmesine sebep olmuş çalışmalardır. Yuhanna bu vaazlarını ilerleyen yaşında kaleme almıştır. Nitekim eserinde bunu belirtmiştir.¹⁵⁸

16. Transfigürasyon Üzerine ve Kutsal Cumartesi

Yuhanna'nın teolojik ve belagat yönünü ortaya koyan önemli çalışmalardır. Vaaz niteliği taşımaktadır.¹⁵⁹

17. Altınağız Yuhanna Hakkında ve Aziz Barbara Hakkında

Altınağız Yuhanna ve Aziz Barbara hakkındadır. Vaaz niteliği taşımaktadır. Yuhanna'ya aidiyeti tartışmalıdır.¹⁶⁰

18. Metrik ve Ritmik Şiirler

¹⁵⁵ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 184; Chase, **Writings**, s. XXII.

¹⁵⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 184; Chase, **Writings**, s. XXII.

¹⁵⁷ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 186; Chase, **Writings**, s. XXII-XXIII.

¹⁵⁸ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 187-188; Chase, **Writings**, s. XXIII.

¹⁵⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 187; Chase, **Writings**, s. XXIII.

¹⁶⁰ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 187; Chase, **Writings**, s. XXIII.

Noel, Epifani, Pentakost, Paskalya günlerinde okunan şiirlerdir.¹⁶¹

1.4. HAYATINA DAİR BİYOGRAFİ VE MODERN ÇALIŞMALAR

Hem Doğu'da hem de Batı'da önemli bir figür kabul edilen Yuhanna'nın hayatı üzerine geçmişten günümüze pek çok çalışma yapılmıştır. Şüphesiz bu durum onun önemli bir kişi olmasından kaynaklanmaktadır. Böylesine önemli bir kişi hakkında yapılan çalışmaları hem ileride çalışma yapacak araştırmacılara bir kaynak olarak sunmak hem de Yuhanna'nın hayatına dair bütüncül bir bilgi vermek adına zikretmek yerinde olacaktır.

Onun hayatına dair biyografilerden bazıları Arapça iken bazıları Grekçe'dir. Yuhanna'nın hayatına dair ilk bilgilerin yer aldığı bu biyografileri incelemek önem arz etmektedir. Nitekim bu biyografilere ve içeriklerine yönelik bazı analizler yapmak Yuhanna'nın hayatına yönelik verilen bilgilerin ne denli sağlam olduğunu göstermesi açısından faydalı olacaktır. Ayrıca Yuhanna'nın hayatını ele alan yahut onun özellikle İslami görüşleri çerçevesinde işleyen bazı modern çalışmalara da temas edilecektir.

1.4.1. Biyografiler

Arapça ve Grekçe olarak kaleme alınmış olan ve günümüze ulaşmış olan Yuhanna biyografileri farklı zaman dilimlerine aittir. Yazarlarının kim olduğu net olmayan bu biyografilerin verdiği bilgiler menkıbevî özellikler barındırmaktadır. Dolayısıyla Yuhanna'yı yüceltmek maksadıyla kaleme alınan bu biyografilerde verilen bilgiler mutlak doğru olarak kabul edilmemelidir.

Yuhanna'nın hayatı ile ilgili en çok başvuru kaynağı Lequien ve Migne tarafından neşredilen "Vita Sancti Patris Nostri Joannis Damasceni, a Joanne Patriarchi Hierosolymitana Conscrip/Kudüs Patriği Yahya'nın yazılarında Kutsal babamız Yuhanna ed-Dımeşki'nin hayatı" başlıklı biyografidir. Biyografide ismi

¹⁶¹ Chase, **Writings**, s. XXIV.

geçen Kudüslü Yahya'nın¹⁶² biyografinin asıl müellifi olmadığı ileri sürülmektedir. Nitekim onun bulduğu biyografinin aslının Arapça olduğu, Grekçeye çevirdiği belirtilmektedir. Arapça nüshada yer alan bir önsözde Antakyalı bir keşiş olan ve Aziz Simon Manastırı'nda yaşayan Mikail adından söz edilmektedir. Önsözde, 1084 yılında Müslümanların Antakya'yı fethetmesi esnasında kurtuluşunu Yuhanna'nın kerametine bağlayan Mikail'in, onun anısına bir biyografi yazmak istediği ifade edilmektedir. Bu önsözden hareketle Mikail Arapça biyografinin müellifi kabul edilmektedir. Fakat bu konuda çalışan Hemmerdinger, önsözün Mikail'e ait olduğunu; fakat metin daha erken tarihli bilinmeyen bir müellife ait olduğunu iddia etmektedir. Sahas'a göre ise bu metin 10. yüzyıldan önce yazılmış olmalıdır. Nitekim ona göre yeni bulunan Grekçe bir kodekste Arapça biyografinin 10. Yüzyıldan önce yazıldığı belirtilmektedir.¹⁶³

Yuhanna'nın hayatı ile ilgili bir diğer eser Vita Marciana/Marciana/Biyografisi'dir. Grekçe olan ve 1926'da Gordillo tarafından neşredilen ve biyografinin yazarı anonimdir. Kudüslü Yahya biyografisinden daha eski olduğunu ileri süren Gordillo'ya göre bu biyografinin tarihi 10. Yüzyılın sonu ile 11. Yüzyılın başına işaret eder. Ona göre biyografinin müellifi İstanbulludur. O, bu iddiasını Yuhanna'nın İstanbul Patriği Germanus ile görüşmek için İstanbul'a gitmiş olması ile ilişkilendirir. Biyografi kısa olmasına rağmen Yuhanna'nın ailesi, eğitimi, manastıra girişi, İstanbul ziyareti, ikonları savunması gibi meselelere değinmektedir.¹⁶⁴

Yuhanna'nın bir biyografisi de Constantine Acropolite tarafından yazılmıştır. “Şamlı Yuhanna Hakkında Vaaz/Sermo in S. Joannem Damascenum” başlıklı bu biyografi içerik olarak Kudüslü Yahya biyografisine benzemektedir. Müslümanlar

¹⁶² Yahya'nın kim olduğu hususu kesin değildir. Bu Yahya, on birinci yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olan Kudüs Patiği 8. Yahya olabileceği gibi on ikinci yüzyılın ortalarında yaşayan 9. Yahya da olabilir. Ya da on birinci ve on ikinci yüzyıllarda yaşayan Antakya patrikliği yapan üç Yahya'dan biri olabilir. Bkz. Chase, **Writings**, s. V; Arapça biyografinin daha erken bir tarihe ait olduğunu iddia eden Hemmerdinger'e göre bu kişi 6. Yahya (838-842) veya 7. Yahya (964-966) olabilir. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 35; Nasrallah Yusuf metin ve tarih açısından bir değerlendirme yapar ve bu Yahya'nın 1105 yılında Kudüs piskoposluğunu yapmış olan 8. Yahya olduğuna karar verir. Haçlıların istilasından önce Kudüs'te yaşayan 8. Yahya Grekçe nüshanın çevirmeni kabul edilir. Bkz. Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 19.

¹⁶³ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 18-20; Sahas, **John of Damascus**, s. 32-33.

¹⁶⁴ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 21; Sahas, **John of Damascus**, s. 36.

için “İranlılar”, halifeler için ise “İranlıların lideri” ifadesini kullanılmaktadır. Vaaz niteliği taşıyan bu biyografi tarihi bir belge olmaktan uzaktır. Dolayısıyla verdiği bilgilere dikkat edilmelidir.¹⁶⁵

Yuhanna hakkında bir diğer biyografi 9. John Merkouropoulos tarafından yazılmıştır. Bu yazarın Kudüs Patrikliği (1156-1166) yaptığı ifade edilmektedir. Papadopoulos Kerameus, 9. John Merkouropoulos’a ait olan bu biyografiyi 13. yüzyıla (1267) tarihlenen Atina kodeksinden bulup yayımlamıştır. Biyografide tarihi olaylarla beraber daha çok ahlaki özelliklere ağırlık verilmektedir.¹⁶⁶

Yuhanna’nın hayatıyla ilgili bir diğer biyografinin yazarı anonimdir. Bu biyografi de Papadopoulos Kerameus tarafından 1897 yılında Halki(Mısır)’deki Bakire Meryem Manastırı kodeksinden bulunup yayımlanmıştır. 14. Yüzyıla ait bir biyografidir. Bu biyografi de menkıbevi özellikler taşımaktadır. İçerik olarak Kudüslü Yahya ve 9. John Merkouropoulos biyografilerine benzemektedir. Ayrıca bu biyografilerde olmayan başka bilgileri de ihtiva etmektedir. Biyografide Müslümanlardan “İranlılar” olarak söz edilmektedir.¹⁶⁷

Yuhanna’nın hayatına dair bir diğer biyografi ise imparator 2. Basilius (963-1025) zamanında yazılan Grekçe biyografidir. Bu biyografi Vatikan yazmalarında yer almaktadır. Öte yandan Yuhanna’nın hayatı ve ailesi ile ilgili bazı tarih kitapları ve Süryani vesikaları ile Marunî, Ermeni, Yakubi ve Habeş gibi diğer doğu kilise mecmualarında da bilgiler mevcuttur.¹⁶⁸

Yukarıda zikredilen biyografilerden Kudüslü Yahya, Kudüslü Yahya biyografisinin Arapça aslı ve 9. John Merkouropoulos Kudüs menşeli oluşu Kudüs kilisesinin Yuhanna’ya verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Yuhanna Kudüs Patriği Yahya tarafından rahip olarak atanmıştır. Dolayısıyla Kudüs kilisesi ile ciddi bağı vardır.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 21; Sahas, **John of Damascus**, s. 36.

¹⁶⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 20; Sahas, **John of Damascus**, s. 37.

¹⁶⁷ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 20; Sahas, **John of Damascus**, s. 37.

¹⁶⁸ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 23.

¹⁶⁹ Sahas, **John of Damascus**, s. 37-38.

1.4.2. Modern Çalışmalar

Yuhanna'nın hayatını ve görüşlerini ele alan pek çok modern çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında bazıları ayrı bir öneme sahiptir. Bunlar Yuhanna'nın hayatı ve görüşlerini bütüncül olarak ele almakta ve bazıları özellikle İslam hakkındaki görüşleri ele almaktadır. Burada bu çalışmalardan bazıları hakkında bilgi verilecektir. Burada amaç hem Yuhanna'nın hayatı hakkında yapılan bazı çalışmaları ortaya koymak hem de bu alanda çalışmak isteyenler için bir liste sunmaktır.

Yuhanna hakkında ilk önemli çalışmalardan biri Hristiyan Arap Joseph Nasrallah (1911-1993) tarafından 1950 yılında Fransızca olarak kaleme alınan “Saint Jean de Damas/Aziz Yuhanna ed-Dımeşkî başlıklı eserdir. Eserin Arapça ismi “Mansûr bin Sercûn el-Ma'rûf bi'l-Kıddîs Yuhanna ed- Dımeşkî Asruhu, Hayâtuhu, Müellefâtuhu/Aziz Yuhanna ed-Dımeşkî Olarak Bilinen Mansûr b. Sercûn'un Asrı, Hayatı, Eserleri” şeklindedir. Sekiz bölümden oluşan eserde temel olarak Suriye'nin Müslümanlarca fethi ve bölgenin durumu, bölgedeki Hristiyan mezhepler ve patriklikler, Hristiyan-Müslüman ilişkileri ele alınmaktadır. Ayrıca Yuhanna'nın ailesi ve Emevî sarayındaki nüfuzları, Yuhanna'nın doğumu ve ölümü, eğitimi, eserleri, hocası, arkadaşları, saraydaki görevi, Mar Saba Manastırı'ndaki yaşamı, ikonları savunması ve buna yönelik çalışmaları, Yuhanna için düzenlenen bayramlara değinilmektedir. Nasrallah'ın bu eseri hala alanındaki en kapsamlı ve en önemli eserlerden biri olma özelliğini korumaktadır.

Yuhanna'nın özellikle İslam ile ilgili görüşlerinin ele alındığı bir diğer önemli eser 1972 yılında Daniel J. Sahas tarafından İngilizce olarak yazılan “John of Damascus on Islam The “Heresy of The Ishmaelites/Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam Hakkındaki Görüşleri: “İsmâîlîlerin Sapıklığı” isimli eserdir. Eser dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Yuhanna'nın ikonoklazm karşıtı tutumu ve İkonoklast Konsil'de kendisine yönelik yaptırımlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde Şam'ın fethi ve bu fetihle Yuhanna'nın dedesi Mansur'un rolü, Suriyelilerin Bizans ve Müslümanlara bakışı, Yuhanna'nın doğumu, ilk yılları, ölümü, Yuhanna'nın Emevî idaresindeki görevi, manastır yaşamı ve Yuhanna hakkında yazılan biyografilere

değinilmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise “Heresy of The Ishmaelites” ve “Disputatio Saraceni et Christiani” isimli Yuhanna’ya atfedilen eserler incelemekte ve onların otantikliğini sorgulamaktadır. Ayrıca ona atfedilen diğer eserler ele alınmaktadır. Kitabın sonunda bu metinler Yunancaları ile beraber verilmektedir. Sahas’ın bu eseri Yuhanna’nın İslam hakkındaki görüşlerini en detaylı ele alan kitaptır. Eser bu alanda çalışmak isteyenler için bir başucu kitabı mesabesinde.

Yuhanna ile ilgili bir diğer önemli çalışma aynı zamanda bir din adamı olan Andrew Louth tarafından 2002 yılında İngilizce olarak yazılan “St. John Damascene/Aziz Yuhanna ed-Dımeşkî” isimli eserdir. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Yuhanna’nın yaşadığı dönem, hayatı ve gelenek karşısındaki tutumu ele alınmaktadır. İkinci bölümde “The Fount of Knowledge” isimli eseri üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde İslam hakkındaki görüşlerine de bir başlık açılmaktadır. Üçüncü bölümde ise temel olarak ikonoklazm meselesi ve Yuhanna’nın bu konu ile ilgili çalışmalarına değinilmektedir.

Daniel J. Janosik tarafından kaleme alınan ve 2016’da yayımlanan “John of Damascus, First Apologist to the Muslims The Trinity and Christian Apologetics in the Earl İslamic Period/Yuhanna ed-Dımeşkî: Müslümanlara Karşı İlk Apolojist, Teslis ve Erken İslami dönemde Hristiyan Apolojileri” isimli eser bir diğer önemli çalışmadır. Bu eserde de temel olarak Yuhanna’nın çalışmaları, İslam hakkındaki görüşleri ve ilk dönem İslam kelamı, Yuhanna’nın teslis ile ilgili görüşleri, Yuhanna’ya atfedilen “Heresy of The Ishmaelites” ve “Disputatio Saraceni et Christiani” isimli eserlerin otantikliği konu edinmektedir. Ayrıca kitabın sonunda bu metinler verilmektedir. Yazar Joseph Nasrallah, Daniel Sahas ve Andrew Louth’tan çokça istifade etmektedir.

Son olarak Müslüman bir yazar ve tarih profesörü olan Ali bin Muhammed Avde el-Gâmidî tarafından kaleme alınan “Yuhanna ed-Dımeşkî Râidu’l-Udvânî’l-Fikrî Ale’l İslam/Yuhanna ed-Dımeşkî: İslam’a Karşı Fikri Düşmanlığın Öncüsü” isimli eser zikredilebilir. 2015 yılında yayımlanan bu eser Yuhanna’yı Müslüman bir bakış açısıyla ele almakta ve Yuhanna’nın İslam’a yönelik iddialarına cevap vermeye çalışmaktadır. Kitapta Yuhanna’nın hayatı ve eğitimine kısaca değinen yazar,

Yuhanna'dan önce İslam'a yönelik eleştirileri bulunan bazı kişiler saymaktadır. O özellikle Yuhanna'nın "Heresy of The Ishmaelites" adlı eserini incelemektedir. Müslümanların putperest olduğu, Hz. Muhammed'in Aryüşü bir din adamından etkilendiği iddiaları, Hz. Muhammed'in tebşiri, vahyin gelişi, Yuhanna'nın şirk müdafası, çok eşlilik, Salih'in dişi devesi kıssası yazarın özellikle üzerinde durduğu hususlardır. Eseri önemli kılan husus olaya bir Müslüman bakış açısıyla yaklaşmasıdır.

1.5. İSLAM BELDESİNDE YAŞAYAN BİR HİRİSTİYAN OLARAK İKONOKLAST KARŞITI MÜCADELESİ

Yuhanna'nın hayatında en önemli hususlardan biri onun ikonoklast¹⁷⁰ harekete karşı verdiği mücadeledir. Bizans imparatorluğunun en önemli siyasi-dini hareketlerinden biri kabul edilen bu hareketin¹⁷¹ 3. Leo'nun (717-741) 726 yılında ikon karşıtı bir ferman yayımlamasıyla başladığı ve oğlu 5. Konstantin tarafından devam ettirildiği bilinmektedir. Büyük tepkiler çeken bu harekete karşı entelektüel anlamda mücadele edenlerden biri Yuhanna ed-Dımeşkî'dir.¹⁷² O, bu harekete karşı yazdığı risaleler ile karşılık vermiş ve ikonlara tazimin teolojik dayanaklarını ortaya koymaya çalışmıştır. O dönem ve Yuhanna'nın çabaları hakkında Theophanes şunları ifade etmektedir:

“ O sırada Suriye’de, Şam’da mükemmel bir rahip ve keşiş olan Yuhanna Chrysorrhoas (Altınağız) hayatı ve sözleri ile ışık saçtı... Ve o doğudaki piskoposlarla beraber dinsiz Leo’yu lanetledi.”¹⁷³

¹⁷⁰ İngilizce bir kelime olan ikonoklast kelimesinin aslı Grekçe olup iki kelimedden oluşmaktadır. Bunlar “eikon (ikon, tasvir) ve klasma (kırmak) kelimeleridir. Böylelikle kelimenin anlamı tasvir ve resim kırmak anlamına gelmektedir. Saygı duyulup kutsal kabul edilen bazı nesne ve tasvirlerin imha ve harap edilmesidir. Bkz. Diane Apostolos Cappadona, “Iconoclasm”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005, s. 4279.

¹⁷¹ Tarihçi Vasiliev ikon siyasetinin ortaya çıkışı ile ilgili siyasi ve dini sebeplerin öneminden bahseder. Siyasî sebepler ise daha önemlidir. Buna göre dönemin imparatoru 3. Leo her alanda mutlak hâkim olmak istediği için, ikonlar üzerinden ahaliye hükmetmekte olan kilisenin otoritesini kırmak istiyordu. Ayrıca o dinî anlamda aynı düşüncüyü savunan insanlara hükmetmek istiyordu. Ayrıca o dönemin tüm kaynaklarının ikon karşıtı hareketi İslam ve Yahudilik etkisinden kaynaklandığını söylediklerini aktarır. Bkz. Alexander A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s. 318.

¹⁷² İkonoklast karşıtı çabaları hakkında yazılan müstakil bir çalışma için bkz. Mustafa Göregen, “İkonoklast Konsil ve Yahya Dımeşkî”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 14, Sonbahar, 2014.

¹⁷³ Theophanes, **The Chronicle**, s. 100.

Theophanes'in bu ifadelerinden, Yuhanna'nın sadece kendisi için değil Bizans dışındaki diğer tüm piskoposlar adına sözcülük yaptığı anlaşılmaktadır.

Yuhanna'nın İslam beldesinde yaşayan bir Hristiyan olarak, tam bir güvenlik içerisinde ikonalara karşı olan Bizans imparatoru 3. Leo'ya karşı mücadelesini sürdürdüğü belirtilebilir. Onun bu konuda rahatça risaleler kaleme alması ve mücadelesini sürdürmesinin en büyük sebeplerinden biri bu durum olmalıdır. Bu mücadelesinden ötürü Bizans tarafından herhangi bir yaptırıma maruz kalmamıştır.

Yuhanna, "Kutsal Tasvirilere Saldıranlara Karşı Apolojik Tartışmalar" şeklinde adlandırılan üç risale kaleme almıştır.¹⁷⁴ O bu risalelerinde ikonalara tazimin teolojik ve dini dayanaklarını ortaya koymaya gayret etmiştir. Bu risalelerde özet olarak, Hristiyanların ikonaların kendisine değil, ifade ettiği ruh ve anlama tazim ettiğini ifade etmektedir. O, ikonalarla ilgili siyasi müdahaleye karşı çıkarak, bu konuda söz sahibi olanların kilise görevlilerinin olduğunu belirtmiştir. Ona göre siyasilerin işi sivilleri ilgilendiren kanunlar çıkartmak olup, dini meselelere müdahale etmemeleri gerekmektedir. Sivil halkın ise bu konularda açıklamalar yapan siyasilere kulak vermemeleri gerektiğini dile getirmektedir. Bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

"Eğer bir melek veya bir kral size bildiğiniz aksine bir şey öğretmeye kalkışrsa kulaklarınızı kapayın. Ben düzelebilirler umuduyla, kutsal elçilerin "bırak lanet olsun ona" sözünü söylemekten sakınıyorum¹⁷⁵... Krallar kilise için kanun yapamazlar. Kutsal babalar ne söyler? "Tanrı kilisede ilkin elçileri, ikinci olarak peygamberleri, üçüncü olarak öğretmenleri ve çobanları ders vermek için atadı."¹⁷⁶ O "krallar" demez... Krallar size sözü öğretmez; fakat elçiler, peygamberler, papazlar ve öğretmenler öğretebilir... Siyasi başarılar kralların işidir, kilise ile ilgili organizasyonlar ise papazların ve öğretmenlerin işidir... Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya ver."¹⁷⁷

Yuhanna'nın ikonalar ile ilgili risalelerini Ortodoks Hristiyan doktriniyi yüceltmek ve Bizans ikonoklast hareketini teorik planda ortadan kaldırmak amacıyla kaleme aldığı ifade edilebilir. Onun yazdığı apolojik eserlerin ve kullandığı

¹⁷⁴ Bu risalelerin ilki 729'dan önce diğer ikisi ise en geç 730'da yazılmış olmalıdır. Son iki risalenin ilkinin tekrarı gibi olduğu belirtilmektedir. Bkz. Chase, **Writings**, s. XVIII.

¹⁷⁵ Galatyalılar: 1/8-10.

¹⁷⁶ 1. Korintliler: 12/28.

¹⁷⁷ Matta: 22/21; John of Damascus, **Apologia of St. John of Damascus Against Those who Decry Holy Images**, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, s. 20; 23; Bkz. <http://www.ccel.org/ccel/damascus/icons.html>

argümanların hem kendi döneminde hem de daha sonra gelen Hristiyan bilginler için önemli bir savunma oluşturduğu ve kabul gördüğü belirtilmektedir.¹⁷⁸

Yuhanna'nın ikonoklast harekete karşı mücadelesi ve bu meselede halkın imparatoru dinlememeleri yönündeki açıklamaları 3. Leo ve oğlu 5. Konstantin tarafından hoş karşılanmamıştır. O daha önce de ifade edildiği gibi İslam idaresinde yaşadığından dolayı fiilî bir müdahale ile karşılaşmamıştır. Fakat bu durum adı geçen imparatorların hiçbir şey yapmadıkları anlamına gelmemektedir. Onların Yuhanna'ya yönelik bazı açıklama ve kararları bulunmaktadır. Öte yandan bazı menkıbevî rivayetler aktarılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak daha önce de değinilen mektup örneği verilebilir. Nitekim bu menkıbeye göre 3. Leo'nun, Yuhanna'dan intikam almak adına onun adına bir mektup yazdığı, mektupta Şam'a saldırması gerektiğini ifade ettiği ve mektubu halifeye gönderdiği belirtilmektedir. Daha sonra halifenin mektubu okuduğu ve Yuhanna'nın elini kestiği ileri sürülmektedir.¹⁷⁹ Her ne kadar bu anlatı menkıbe özelliği taşısa da bu durum Bizans imparatorlarının Yuhanna aleyhinde bir çaba içerisinde olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

3. Leo'dan sonra yerine geçen oğlu 5. Konstantin babasının ikonoklast siyasetini sürdürmüştür. O da babası gibi Yuhanna ve diğer ikonları savunanlara karşı tavır almıştır. Nitekim 753 yılında Hiera'da toplanan İkonoklast Konsil'de Yuhanna'nın "Mansûr (Muzaffer)" ismi bozularak İbranice Manzer (Soysuz) olarak telaffuz edilmiştir. Öte yandan bu toplantıda ikona yanlısı üç kişi lanetlenmiştir. Bu üç kişi, İstanbullu Germanus, Kıbrıslı George ve Şamlı Yuhanna'dır.¹⁸⁰ Yuhanna'nın ismi ilk kez bu konsil kayıtlarında zikredilmiştir. Konsilde Yuhanna hakkında şu ifadeler kullanılmıştır:

"Şeytanın adamı ve Saracenlerle aynı fikirleri taşıyan Mansûr'a lanet olsun, İkonlara tapan ve sahte şeyler yazan Mansûr'a lanet olsun, Mesîh'e küstahlık yapan ve İmparatora ihanet eden Mansûr'a lanet olsun! Kutsal Teslis bu üçünü düşürmüştür."¹⁸¹

Konsilin toplandığı yıl Yuhanna muhtemelen ölmüş olmalıdır. Fakat konsilde onun isminin kötü anılması, onun ikon karşıtı politikaya karşı verdiği mücadeleyi

¹⁷⁸ el-Gâmidî, **Yuhanna ed-Dimeşkî: Râidu'l-Udvâni'l-Fikrî li'l-İslam**, s. 82.

¹⁷⁹ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 100-103; Chase, **Writings**, s. VII.

¹⁸⁰ Theophanes, **The Chronicle**, s. 117.

¹⁸¹ Chase, **Writings**, s. XIV; Sahas, **John of Damascus**, s. 5.

göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca onun Saracenlerle (Müslüman) ilişkilendirilmesi muhtemelen Müslüman idaresinde yaşaması ve Emevî iktidarında görev almış olmasındandır.

İkon karşıtı mücadelesinden dolayı Yuhanna her ne kadar kendi döneminde lanetlenmiş olsa da ikonoklast hareketi lanetleyen İkinci İznik Konsili (787), ile Yuhanna ed-Dımeşkî azizlik mertebesine yükseltilmiştir. 9. yüzyıldan itibaren Theophanes ve Bizans'lı Etienne, Yuhanna'ya aziz unvanı vermişlerdir. Yunan Ortodoks Kilisesi, 4 Aralık tarihini Yuhanna'nın ölüm tarihi olarak kabul etmektedir. Roma Katolik Kilisesi ise, 6 Mayıs'ı doğum tarihi olarak kabul etmektedir. Papa 13. Leo, 19 Ağustos 1890'da yayımladığı bir genelge ile Yuhanna'ya "Kilise Doktoru" unvanı vermiş ve 27 Mayıs gününü Katolik Kilisesi için Yuhanna'yı anma bayramı olarak tayin etmiştir.¹⁸²

¹⁸² Martin Jugie, "Jean Damascène (Saint)", **Dictionnaire de Théologie Catholique**, Paris 1924, VIII, s. 695; İsmail Taşpınar, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşki (649-749) ve İslam", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXI, Sayı: 2, İstanbul, 2001, s. 28.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM, MÜSLÜMANLAR VE HZ. MUHAMMED'E İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde temel olarak Yuhanna'nın İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri ele alınacaktır. İslam'a dair kanaatlerini vermeden önce Müslüman Arapların kökenine ve cahiliye inançlarına yönelik düşüncelerine değinilecek ve İslam ile irtibatı kurulmaya gayret edilecektir. Daha sonra onun İslam'a bakışı, Müslümanlar hakkında kullandığı ifadeleri ve Hz. Muhammed'e ilişkin düşünceleri incelenecektir. Son olarak, onun İslam'da yer alan bazı pratiklere yönelik yaklaşımları irdelenecektir.

2.1. MÜSLÜMAN ARAPLARIN KÖKENİ

Öncelikle Yuhanna'nın "Müslüman veya Arap" ismini kullanmadığını belirtmemiz gerekmektedir. O Müslüman Araplar yerine "İsmâîlîler, Hâcerîler ve Sarasinler" ifadesini kullanmaktadır. Onun bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

"Onlar İbrahim ve Hacer'in soyundan gelmektedir. Bundan dolayı onlar Hâcerîler ve İsmâîlîler olarak isimlendirilmektedirler. Onlar ayrıca Sarasinler olarak da isimlendirilmektedir. Bu, Hacer'in meleğe "Sare beni mahrum bırakarak gönderdi" demesinden dolayı "Sare tarafından mahrum bırakılmışlar" anlamına gelmektedir.¹⁸³

Buradan da anlaşılacağı üzere, Müslüman Arapların kökenine yönelik üç kavram söz konusudur. Bunlar "İsmâîlîler, Hâcerîler ve Sarasinler" ifadeleridir. Onun Müslüman Araplar için bu isimleri kullanması muhtemelen kendi döneminin Araplara bakış açısını yansıtmaktadır. Nitekim Suriye Hristiyanlarının Araplar için İsmâîlîler, Hâcerîler ve Sarasinler isimlerini kullandıkları bilinmektedir. Yuhanna da kendi döneminde buna uyarak Araplar için aynı isimleri kullanmış olmalıdır.¹⁸⁴ Ayrıca onun mezkûr ifadeleri isimlendirmenin kendisinden önce yapıldığına işaret etmektedir.

Onun Müslümanlar veya Araplar yerine bu isimleri kullanmasının bir diğer sebebi ise, İslam'ı, Yahudi-Hristiyan geleneğiyle bağlantılı olarak düşünmesi olabilir. Nitekim İsmail, Hacer ve Sare hem Yahudi-Hristiyanlıkta hem de İslam'da yer alan ortak değerlerdendir. Bu isimler Kitabı Mukaddes'te açıkça geçerken Kur'an'ı Kerim'de ise sadece İsmail zikredilmekte, Hacer ve Sare ise İslam kaynaklarında yer almaktadır. Yuhanna'nın Müslüman ismini tercih etmemesi onun

¹⁸³ John of Damascus, *On Heresies*, s. 153.

¹⁸⁴ Jonathan P. Berkey, *The Formation of Islam: Religion and Society in the Near East, 600–1800*, Cambridge University Press, 2003, s. 74.

İslam’a ilişkin kanaati de olabilir. Nitekim daha sonra detaylıca değineceğimiz üzere o İslam’ı bir din olarak görmemektedir. İslam, her ne kadar Kur’an’da kendisini evrensel bir din olarak tanımlasa da Yuhanna’ya göre İslam, Emevî dönemi Araplarının benimsediği sapkın bir gelenektir. Araplar ise İsmail’in soyundan gelmektedir.¹⁸⁵ Dolayısıyla onun açısında Müslümanlar yerine İsmâîlîler demek daha doğru olacaktır.

Onun Müslüman ismini zikretmemesinin bir diğer sebebi ise bu kavramın çağrıştırdığı anlamlar olmalıdır. İslam, Müslümanlar tarafından, Hz. Âdem’den itibaren tüm peygamberleri içerisine alan kuşatıcı bir din olarak görülür. Hristiyan-Yahudi geleneğinde pek çok önemli kişi Kur’an’da Müslüman olarak anılmaktadır.¹⁸⁶ Dolayısıyla Yahudi ve Hristiyanların da paylaştığı önemli kimselerin Müslüman olarak anılması Yuhanna tarafından kabul edilemez bir şey olmalıdır. Ayrıca barış ve güven anlamlarına gelen İslam ve Müslüman isimlerinin çağrıştırdığı olumlu anlam onun bu kelimeleri kullanmama sebeplerinden biri olabilir. Nitekim gerek Yuhanna gerekse Yuhanna’dan önceki Hristiyanların muhayyilesinde Müslümanlar İslam’ı kılıç zoru ile yayan kimselerdir.¹⁸⁷ Müslümanları “Antichrist’in (Deccal’ın) öncüleri”¹⁸⁸ olarak nitelemesinin arkasında da bu bakış açısı yatmaktadır. Dolayısıyla Yuhanna ve Hristiyanlar açısından, barış ve güven anlamına gelen bir ismi kullanmak anlamsız olmalıdır. Nitekim ona göre İslam sapkın bir gelenektir Müslümanlar da sapkın insanlardır.

2.1.1. İsmâîlîler

“İsmâîlîler” ifadesi hem dinî açıdan hem de köken itibari ile Arapların Hz. İsmail ile ilişkili olduğunu çağrıştırmaktadır. Nitekim Yuhanna bu durumu açıkça ifade etmektedir. Kendisi de bir Arap olan Hz. Muhammed’in İbrahim ve İsmail’in

¹⁸⁵ Louth, **Saint John of Damascus**, s. 78.

¹⁸⁶ Nitekim İbrahim Kur’an’da hanif ve Müslüman olarak anılmaktadır. Bkz. Âl-i İmrân, 67; Ayrıca İshak ve Yakup örnek verilebilir. Bkz. Bakara, 132-133.

¹⁸⁷ Kudüs Patriği Sophronius (ö. 639), Papa Honorius (585-638)’a yazdığı mektubunda Müslümanlar hakkında şunları söylemektedir: “Tüm barbarların ve özellikle günahlarımızdan dolayı beklenmedik bir şekilde bize karşı gelen, vahşice ve zalimce tahrip eden, dinsiz ve Tanrısız Sarasinlerin (Müslümanların) gücünü kırarak olan güçlü ve ihtişamlı asa...” Bkz. Hoyland, **Seeing Islam**, s. 69.

¹⁸⁸ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

soyundan geldiği hususu tarihçi Sebeos¹⁸⁹ ve Methodius'un Kehaneti'nde¹⁹⁰ de zikredilmektedir. Kur'an'ı Kerim dinî açıdan Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ile Araplar arasında bir bağ kurarken köken olarak aralarındaki bağa değinmemektedir. İbrahim ve İsmail'in Kâbe'yi inşa etmeleri, hac menasiklerini oluşturmaları, Hz. İbrahim'in Hanif ve Müslüman olarak ifade edilmesi bu hususla ilgilidir.¹⁹¹ Arapların Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in soyundan geldikleri hususu ise İslam tarihi kaynaklarında geçmektedir. İbnü'l-Kelbî, Hz. İsmail'in Mekke'nin yerli halkı olan Amalikahlardan bir kızla evlendiğini ve böylece Arap halkının meydana geldiğini belirtmektedir.¹⁹² Ayrıca İbn Hişâm, kendisi de bir Arap olan Hz. Muhammed'in soyunun, Hz. İsmail'in oğullarından Adnan'a kadarki kısmının kesin olduğunu zikretmektedir.¹⁹³ Dolayısıyla Arapların İsmail ve İbrahim ile ilişkilendirilmesi hem dini hem de köken açısından doğruyu yansıtmaktadır. Ayrıca Kitabı Mukaddes'te Arapların soyunun Hz. İsmail'e dayandığına ilişkin ifadelerden söz edilebilir. Hz. İsmail ile ilgili Eski Ahit'te geçen "Çocuk büyürken Tanrı onunlaydı. Çocuk çölde yaşadı ve okçu oldu. Paran Çölü'nde yaşarken annesi ona Mısırlı bir kadın aldı."¹⁹⁴ İfadeleri bu konuda örnek olarak verilebilir.

2.1.2. Hâcerîler

Araplar için kullanılan bir diğer isim Hacerîler ifadesidir. Bu isim Yuhanna'nın da ifade ettiği gibi Hz. İbrahim'in eşi ve İsmail'in annesi olarak kabul edilen Hacer'den dolayı verilmektedir. Bu isim Kitabı Mukaddes'te açıkça zikredilirken¹⁹⁵ Kur'an'ı Kerim'de geçmemektedir. Yuhanna'nın Araplar için Hacerîler ismini kullanması daha önce de zikredildiği gibi dönemin bakışını yansıtmaktadır. Fakat Müslümanların Hacerîler olarak isimlendirilmesi tahkir amacı taşımaktadır. Bunun sebebi Hacer'in, Sare'nin kölesi olmasıdır. Hacerîler ifadesi ile Müslümanlara köle oldukları hususu hatırlatılmak istenmektedir. Nitekim onun

¹⁸⁹ **The Armenian History Attributed to Sebeos**, s. 95-96.

¹⁹⁰ **Apocalypse Pseudo-Methodius**, s. 111; Hoyland, **Seeing Islam**, s. 264-265.

¹⁹¹ Bakara, 127; Âl-i İmrân, 67.

¹⁹² İbnü'l Kelbî, **Kitâbü'l-Esnâm**, çev. Beyza Düşüngen Bilgin, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016., s. 32.

¹⁹³ Ebu Muhammed Cemaluddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, C. 1, s. 1.

¹⁹⁴ Tekvin: 25/12-18; 21/20-21.

¹⁹⁵ Tekvin: 16/1-11.

“Sarasinler” kelimesinin kökenine dair Eski Ahit’ten¹⁹⁶ faydalanarak yaptığı mezkûr yorumdan bu durum anlaşılmaktadır.

Hacerîler ismi negatif anlamda modern dönemde de Müslümanlar için kullanılmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan en önemli ve radikal çalışmalardan biri “Hagarism: The Making of Islamic World”¹⁹⁷ başlıklı eserdir. İslam’ın kökenine dair gerçekte bağdaşmayan pek çok tezin olduğu bu eserde Müslümanlar Hâcerîler olarak isimlendirilmektedir. Kur’an’ı Kerim’in Hz. Muhammed’in ölümünden sonra siyâsî amaçlarla tertip edildiği, Müslüman isminin 8. yüzyılda uydurulduğu iddia edilmektedir. Müslümanlar için Hâcerîler ismi kullanılarak soyları Sare’den devam eden Yahudilerden ayrılmak istenmektedir. Oryantalistler tarafından büyük ilgi gören bu çalışma, ortaçağ ve modern dönem Hıristiyanlarının muhayyilesindeki İslam ve Müslüman kavramları hakkında bir süreklilik olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Sarasinler

Yuhanna’nın Araplar için kullandığı bir diğer isim Sarasinlerdir. Sarasin kelimesinin ne anlama geldiği ve Müslümanlar için niçin kullanıldığı hususunda ortak bir kanaat bulunmamaktadır. Yuhanna bu konuda bir açıklama yapmaktadır. Ona göre Sarasin kelimesi Eski Ahit’te¹⁹⁸ ifade edilen ve Hacer’e atfedilen bir sözden dolayı kullanılmaktadır. Bu yorumu ile o Hacer’in soyundan gelen Arapların köle olduğunu ima etmektedir.

Araplar için Sarasinler isminin niçin kullanıldığı ve kelimenin ne anlama geldiğine dair hem Yuhanna öncesi hem de Yuhanna sonrası başka yorumlar da bulunmaktadır. Bazı yorumlarda bu kelime şahıslar ile irtibatlandırırken bazılarında coğrafya ile ilişkilendirilmektedir. Coğrafya ile ilişkilendirenler, Sarasinler kelimesinin öncelikle Arabistan’ın kuzeyinde oturanlar için kullanıldığını, daha sonraları Arabistan Yarımadası’nda bir yerin ismi olarak kullanıldığı ifade etmektedirler. 4. yüzyılda yaşayan Eusebius ve Sozomene’nin ise İsmail’in çocukları için Sare ile ilişkili olarak Araplar için kullanıldığını ifade ettikleri

¹⁹⁶ Tekvin, 16/8; 17/15

¹⁹⁷ Bkz. Patricia Crone; Michael Cook, **Hagarism: The Making of The Islamic World**, Cambridge University Press, 1977.

¹⁹⁸ Tekvin, 16/8; 17/15

belirtilmektedir.¹⁹⁹ Bazı araştırmacılar ise Sarasin isminin “Doğulu” anlamına gelen “Şarkiyyîn” kelimesinden oluştuğunu ileri sürmektedir.²⁰⁰ Fakat bu yorum doğruyu yansıtmamaktadır. Nitekim bu ifade tüm doğulular için değil sadece Müslümanlar için kullanılmaktadır.

Sarasin kelimesinin gerçek anlamını çağrıştıran bir açıklama Mes’ûdî’nin “et-Tenbîh ve’l-İşrâf” isimli eserinde yer almaktadır. Mes’ûdî, Bizans imparatoru 1. Nikiforos’un (802-811) Arap kelimesinin kullanılmasını yasakladığını, bunun yerine “Sarras Xenous” (ساراقينوس) kelimesinin kullanılmasını emrettiğini aktarmaktadır. Mes’ûdî bu kelimenin “Sare’nin kölesi” anlamında olduğunu ve İmparatorun bu ifade ile Hacer ve İsmail soyundan gelen Arapları aşağılamak istediğini zikretmektedir. Ayrıca kendi dönemine kadar Müslümanların bu şekilde isimlendirildiğini de eklemektedir.²⁰¹ Kelimenin kökenine ilişkin bu açıklama daha kabul edilebilir gözükmemektedir. Kelimeye bu anlam verildiği takdirde “Sarasin” ile ilgili Yuhanna’nın açıklaması doğru gözükmemektedir.

2. 2. YUHANNA’YA GÖRE İSLAM ÖNCESİ İNANÇ/CAHİLİYE DÖNEMİ

İslam öncesi Mekke toplumunun pagan olduğu bilinmektedir. Bu husus Kur’an’da açıkça geçmektedir. Onların Allah ile birlikte birçok ilah edindikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Yuhanna’nın bu konuda bilgisiz olduğunu varsaymak mümkün görünmemektedir. Nitekim o bu konuda şunları söylemektedir:

“Onlar putperestlerdi ve Sabah Yıldızı ile kendi dillerinde “büyük” anlamına gelen “Kabar” diye isimlendirdikleri Afrodit’e ibadet ederlerdi.”²⁰²

Onun bu ifadelerindeki putperest, sabahyıldızı ve Afrodit vurgularına değinmemiz gerekmektedir. Arap Yarımadasında putperestler, Yahudiler, Hanifler, Mecûsîler, Sâbiîler ve Hristiyanlar gibi farklı din mensuplarının bulunduğu bilinmektedir. Yarımadanın en büyük kitlesini ise putperest Araplar oluşturmaktadır.

¹⁹⁹ Johannes Heinrich Mordtmann, “Sarasinler”, **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, C. X, s. 203-204; Cengiz Tomar, “Sarasinler”, **DİA**, C. XXXVI, s. 116.

²⁰⁰ Louth, **Saint John of Damascus**, s. 51.

²⁰¹ Ebu’l-Hasen Ali b. El-Hüseyn b. Ali el-Mes’ûdî, **et-Tenbîh ve’l-İşrâf**, el-Mektebetü’t-Târihiyye, Kahire, 1938, s. 143.

²⁰² John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

Yuhanna Arapların putperest olduklarını belirtmekte; fakat onların nasıl putperest oldukları hususunda herhangi bir bilgi vermemektedir.

Arap yarımadasında putperestliğin yayılışıyla ilgili Amr b. Luhay'dan söz edilmektedir. Kureyş liderlerinden olan ve tam olarak ne zaman yaşadığı tam bilinmeyen Amr'ın hastalığı sebebiyle Suriye bölgesine gittiği, orada putlara tapan bir kavim gördüğü, putların hastalıklara fayda sağladığını işittiği ve bazı putlar satın alıp Kâbe'nin merkezine yerleştirdiği ve insanlardan getirdiği putlara tapmalarını istediği rivayet edilmektedir.²⁰³

Bu anlatıya göre ataları monoteist olan Araplar birden ve bir kişinin dayatmasıyla pagan olmaktadır. Fakat durum bu kadar basit olmayıp, bu değişimin sebepleri olmalıdır. Nitekim yabancı bir istila ve baskı olmadıkça bir inanç sisteminden bir başka inanca, özellikle de monoteist bir gelenekten politeizme geçiş yapmak belli bir süreç gerektirmektedir. Fakat Arapların herhangi bir istilaya mâruz kalmadıkları bilinmektedir. Ayrıca Kuzey ve Güney Arabistan'da paganizmin varlığı bilinmektedir.²⁰⁴ Öte yandan Hz. İbrahim'in "...halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle besle"²⁰⁵ duası Hicaz bölgesinde kadim dönemden bu yana Allah'a inanmayan putperestlerin de olabileceği yorumunu yapmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Hicaz bölgesinde paganizm ile monoteizmin beraber var olduğunu; fakat paganizmin zamanla galip gelmiş olabileceği yorumunu yapmak mümkündür. Amr b. Luhay ise monoteizme karşı mücadele eden biri olmalıdır. Nitekim onun Suriye bölgesinde gördüğü putları alması onun paganizme eğimli bir karakterde olduğunu göstermektedir.²⁰⁶ Ayrıca Hübel isimli putun Hicaz'a Amr b. Luhay'dan önce Hüzeyl b. Müdrike tarafından getirildiği rivayet edilmektedir.²⁰⁷ Dolayısıyla Hicaz bölgesi putperestliğini Amr b. Luhay ile başlatmak doğru görünmemektedir.

²⁰³ İbnü'l Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 38-39.

²⁰⁴ Seyyid Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, el-Mektebetu'l Ehliyye, Mısır, 1924, s. 237-239.

²⁰⁵ Bakara, 126.

²⁰⁶ Şinasi Gündüz, "Cahiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatilerin Etkileri", *Dinler Tarihi Araştırmaları* 1, (Sempozyum:8-9 Kasım 1996, Ankara), *Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, Ankara, 1998, s. 356-357.

²⁰⁷ İbnü'l Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 65; Muhammed Abdulmunîm Hafâcî, *Kıssatu'l-Edeb fî'l-Hicâz fî'l-Asri'l-Câhiliyyi*, el-Mektebetu'l-Külliyâtu'l-Ezheriyye, Kahire, 1980, s. 206.

Yuhanna'nın Arapların kökenini İbrahim ve İsmail ile ilişkilendirmesine rağmen onları putperest olarak tasvir etmesi, mezkûr kanaati güçlendirmektedir. Müslüman Arapların kökenini İbrahim ve İsmail ile ilişkilendiren Yuhanna daha sonra onların putperest olduklarını belirtmektedir. O belki de ataları monoteist olan Arapların pagan olmalarını yadırgamaktadır. Monoteist bir gelenekten olmalarına rağmen putperest olmaları aynı zamanda onların sapkın karakterlerini de ortaya koymaktadır. Bu ise Yuhanna açısından normal bir durum değildir. Nitekim o, sapkın olarak tanımlasa bile Hz. Muhammed'in onları paganizmden monoteizme döndürdüğünü belirtmektedir.²⁰⁸ Bu konuda menfi bir yorumda bulunmaması onun bu durumdan memnun olduğu anlamında düşünülebilir.

Yuhanna, Arapların Sabah Yıldızı'na taptıklarını söylemekte, onların göksel cisimlere tanrısallık atfettiklerini ima etmektedir. Başta Mezopotamya olmak üzere Ortadoğu'nun pek çok yerinde gök cisimlerinin tanrısallaştırılması söz konusudur. Kur'an'ı Kerim'de Hz. İbrahim ile ilgili Güneş, Ay ve yıldızlara²⁰⁹ atıfta bulunulması bu gerçeği göstermektedir. Kuzey ve Güney Arabistan'da göksel varlıklara Tanrılık atfedildiği de bilinmektedir. Nitekim Yemen kökenli Himyer kabilesinin Güneş ve Ay gibi gök cisimlerine Tanrılık atfettikleri rivayet edilmektedir.²¹⁰ Hicaz bölgesinde ise göksel cisimlere ne zamandan beri kutsallık atfedildiği bilinmemekle beraber Kur'an'ı Kerim'deki "Gece ve gündüz, Güneş ve Ay Allah'ın ayetlerindendir. Güneş'e ve Ay'a secde etmeyin. Eğer sadece onun kulu iseniz onları yaratan Allah'a secde edin"²¹¹ ayeti Hicaz Arapları arasında göksel cisimlere tanrısallık atfedildiği gerçeğine bir gönderme olabilir. Dolayısıyla Yuhanna'nın ima ettiği gibi Arapların göksel varlıklara kutsiyet atfettikleri yorumunu yapmamız mümkün görünmektedir.

Arapların Afrodit'e taptığı hususu Yuhanna'nın bir diğer iddiasıdır. Ona göre Araplar İslam'dan önce "Kabar" adını verdikleri ve 'büyük' anlamına gelen Afrodit'e tapmaktadırlar. Yunan mitolojisinde cinsellik, aşk, zevk ve güzellik tanrıçası olarak bilinen Afrodit, Roma mitolojisinde ise Venüs olarak

²⁰⁸ John of Damascus, *On Heresies*, s. 153.

²⁰⁹ En'am, 74-82.

²¹⁰ El-Âlûsî, *Bulûğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, s. 237-239.

²¹¹ Fussilet, 37.

bilinmektedir.²¹² Arapların Afrodit'e taptıklarına yönelik kaynaklarda bir açıklama bulunmamakla beraber Yuhanna belki de Afrodit ile Güney Arapları arasında kutsallık atfedilen Athar'ı ima etmektedir. Nitekim Athar'ın hem sabah hem de akşam olmak üzere iki görünümü olduğu, sabah ve akşam yıldızı olarak isimlendirildiği de ifade edilmektedir.²¹³ Öte yandan Arapların panteonunda yer alan Uzzâ'nın Afrodit'e tekabül ettiği belirtilmektedir.²¹⁴ Nitekim Uzzâ, Lât ve Menât'ın Tanrının kızları olarak kabul edilip kutsandığı aktarılmaktadır. Buna göre Araplar melekleri Allah'ın kızları saymakta ve onları sembolize eden putlara da kadın isimleri vermektedirler.²¹⁵ Nitekim bu husus Kur'an'da da açıkça zikredilmektedir.²¹⁶ Uzzâ'nın Afrodit'e tekabül ettiği ve bölgeye göre farklı bir isim aldığı kabul edilse bile Arapların Afrodit'e taptığına yönelik net bir bilgi bulunmamaktadır. Yuhanna muhtemelen bu konudaki bilgisini dönemin Bizans kaynaklarından almış olmalıdır.²¹⁷

Yuhanna, Arapların Afrodit'i "büyük" anlamına gelen "Kabar" şeklinde isimlendirdiklerini söylemektedir. Kaynaklarda Arapların Afrodit'e taptıklarına yönelik herhangi bir ifadenin olmadığı; fakat Uzzâ ile özdeşleştirildiği ifade edilmişti. Ayrıca Uzzâ, Lât ve Menât'ın Arapların panteonunda yer alan önemli putlar oldukları belirtilmişti. İbnü'l Kelbî bu putlar ile ilgili olarak Arapların Kâbe'yi tavaf ederken şunları söylediklerini aktarmaktadır:

Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için!

Üçüncüleri Menât hakkı için!

Onlar ulu turnalardır,

²¹² Afrodit kültünün Yunan dünyasında geniş çapta yayıldığı, adına tapınaklar ve festivaller düzenlendiği belirtilmektedir. Ayrıca Sümerlerde İnna ve Akkadlarda İştar'ın Afrodit ile benzer özellikler taşıdığı ifade edilmektedir. Bkz. Vinciane Pirenne Delforge, "Aphrodite", **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005, s. 407-408.

²¹³ Sahas, **John of Damascus**, s. 72 ve Dipnot: 2.

²¹⁴ Buna göre Atargatis, İştar, İsis, Afrodit, Venüs ve Uzzâ aynı tanrıçalar olup bölgeye göre farklı isimler almışlardır. Bkz. H. J. W. Drijvers, **Cults and Beliefs at Edessa**, Brill Publisher, Leiden, 1980, s. 185; Şevket Yavuz, "Uzzâ", **DİA**, C. XXXXII, s. 268.

²¹⁵ İbnü'l Kelbî, **Kitabü'l Esnâm**, s. 56.

²¹⁶ "Gördünüz değil mi Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı? Erkek çocuklar size de kız çocuklar O'na öyle mi?" Bkz. Necm, 19-21.

²¹⁷ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 489.

Onların şefaatine ümit bağlanabilir!²¹⁸

Bu rivayette görüldüğü üzere Uzzâ ulu ve şefaati ümit edilebilir bir put olarak kabul edilmektedir. Şayet Afrodit ile Uzzâ'nın kastedildiği kabul edilirse bu durumda Yuhanna'nın, Arapların Afrodit'i "büyük" olarak nitelediklerine yönelik iddiaları kabul edilebilir. Fakat "Kabar" kelimelerinin ne anlama geldiği ise bilinmemektedir. Bu kelimeler belki de "kebîr/büyük" kelimesinin Grekçe bir telaffuzundan ibarettir.

Arapların kökeni ve cahiliye inançlarına kısaca değinen Yuhanna daha sonra İslam'ın ortaya çıkışı, İslam'ın niteliği ve kaynaklarına yönelik bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Dolayısıyla bir sonraki başlığımızda onun bu konudaki düşüncelerini ele almamız gerekmektedir.

2.3. İSLAM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yuhanna'nın İslam hakkındaki görüşlerine değinmeden önce onun İslam'a dair bilgi kaynaklarına değinmemiz gerekmektedir. Onun, İslam, Müslümanlar, Hz. Muhammed ve Kur'an'a dair bilgisini nasıl elde ettiğini sorgulamak konumuz açısından önem arz etmektedir. Böylelikle verdiği bilgilerin ne derece sağlam olduğuna yönelik bazı çıkarımlarda bulunmamız mümkün olacaktır. Yuhanna'nın İslamî bilgi kaynakları hakkında kesin konuşmak mümkün olmamakla beraber eserleri incelendiğinde bazı yorumların yapılması olanaklı hale gelmektedir.

Yuhanna'nın İslam'a dair ilk kaynağı kuşkusuz Kur'an'ı Kerim'dir. O, eserinde her ne kadar Kur'an ismini zikretmese de Kur'an'dan bazı alıntılar yapmaktadır. Ayrıca bazı sure isimlerini (Nisâ, Mâide, Bakara) vermektedir. Bununla birlikte Yuhanna'nın Kur'an'ın tamamına ulaşabildiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. O, muhtemelen eserinde istifade ettiği Kur'an ayetlerini çevresindeki Müslümanlardan öğrenmiş ve aklında kaldığı kadarıyla kullanmıştır. Böyle bir yorumu yapmamızın sebebi Kur'an'dan yaptığı alıntılarda bazı hata ve eksiklerin bulunmasıdır.²¹⁹

²¹⁸ İbnü'l Kelbi, *Kitabü'l Esnâm*, s. 55.

²¹⁹ Emevî sarayında görev almış ve Müslümanlar ile ilişki içerisinde olan Yuhanna'nın Kur'an'ı ilk elden görmemiş olabileceğini düşünmek ilk etapta mümkün görünmemektedir. Fakat onun Kur'an'dan yaptığı alıntılar incelendiğinde bariz hata ve eksikler bulunmaktadır. Şayet Yuhanna

Yuhanna, Hz. Muhammed'in hadislerine herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Daha doğrusu onun bakışında Kur'an ve hadis ayrımı söz konusu değildir. O, İslam'a dair verdiği bilgileri Hz. Muhammed'in sözü olarak vermektedir. Bu bilgiler arasında hem ayetler hem de hadis olarak değerlendirebileceğimiz ifadeler bulunmaktadır. Söz gelimi o Hz. Muhammed'in, Müslüman erkek ve kadınlara sünnet olmalarını emrettiğini belirtmektedir.²²⁰ İslam'daki sünnet uygulamasının kaynağının Kur'an'ı Kerim olmadığı malumdur. Bu konudaki bilgi kaynağı hadislerdir. O muhtemelen Hz. Muhammed'in bu konudaki emrini duymuş olmalıdır. Belki de o, Müslümanlar arasında fiilî olarak uygulanan bu pratikten hareketle bu sözleri sarfetmektedir.

Onun İslam hakkındaki bilgilerinin bir diğer kaynağı Müslümanlar arasındaki pratikler olmalıdır. Evlilik ve ticarete şahitlik gibi hususlara değinen²²¹ Yuhanna'nın bu konudaki bilgisi muhtemelen bu pratiklere yakînen şahitlik etmesinden gelmektedir. Ayrıca onun Emevî idaresinde görev alması, Yezid ile arkadaş olduğu iddiası²²² ve Müslümanlarla ilişkileri göz önüne alındığında bu bilgilere ulaşmış olması hususu normal olmalıdır. Paul Khoury'ye göre Yuhanna'nın İslam ile ilgili verdiği bilgilere bakıldığında bunların ya Kitabı Mukaddes'e ya Kur'an'a ya da yaşadığı çevredeki Müslümanlardan edindiği bilgilere dayandığı görülecektir.²²³ Robert Hoyland ise Yuhanna'nın bazı bilgilere anlatılar yoluyla ulaşmış olabileceğini söylemektedir. Bu konuda daha sonra ele alacağımız "dişi deve" kıssası ve Hacerü'l-Esved ile ilgili bilgileri örnek verir. Ona göre Yuhanna'nın bu konulardaki bilgi kaynağı Kur'an'dan çok Müslümanlar arasındaki anlatılardır. O Yuhanna'nın bazı

önündeki Kur'an metninden alıntılar yapmış ise makul olan durum herhangi bir hata ve eksiğin olmamasıdır. Fakat durum böyle olmayıp, hata ve eksikler bulunmaktadır. Bu hatalar bize Yuhanna'nın Kur'an'ı ilk elden incelememiş olduğunu, çevresinde yer alan Müslümanlardan duydukları ve hafızasında kalanlar ile yetinmiş olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan İslam kaynaklarında "eş-Şürûtü'l-Ömeriyye" şeklinde yer alan, Hristiyanlara emanname verilirken koşulan bazı şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar Emevî döneminde daha katı hale getirilmiş olup koşulan şartlar arasında Hristiyanların çocuklarına Kur'an öğretmeyeceği ve Hristiyanların Kur'an'ı okuyamayacağı şeklinde şartlar da bulunmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında Yuhanna'nın Kur'an'a ilk elden ulaşamamış olabileceğini söylemek daha anlaşılır hale gelmektedir. Fakat yine de bu konuda kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Bkz. Mustafa Fayda, "eş-Şürûtü'l-Ömeriyye", *DİA*, C. XXXIX, s. 273.

²²⁰ John of Damascus, *On Heresies*, s. 160.

²²¹ John of Damascus, a.g.e., s. 155.

²²² El-İsfâhânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, C. XVI, s. 70; Hitti, *History of The Arabs*, s. 196.

²²³ Paul Khoury, "Jean Damascène et l'Islam", *Proche-Orient Chrétien*, Paris, 1957, VII, s. 51; Akt. İsmail Taşpınar, *Yuhanna ed-Dımeşkî*, s. 33.

bilgilere ise Bizans kaynaklarından ulaşmış olabileceğini söylemektedir. Bu konuda Arapların Afrodit'e taptığı iddiasını örnek vermektedir.²²⁴

Yuhanna'nın İslam'ı ne derece bildiği hususu önemlidir. Hoyland, İslam'ın İsa'ya bakışı ve Kur'an'ı Kerim konusunda Yuhanna'nın iyi bir bilgiye sahip olduğunu söylemektedir.²²⁵ Andrew Louth ise onun İslam hakkında daha detaylı bilgi sahibi olduğunu söylemektedir. Ona göre Yuhanna, Hz. Muhammed'e inan vahyi ve Kur'an'ı bilmekte, ayrıca bazı surelerin içeriklerinden de haberdar gözükmektedir.²²⁶ Genel olarak bakıldığında onun İslam ve Kur'an hakkında kısmen bilgi sahibi olduğu doğrudur. Fakat onun bilgisinin ileri seviyede olduğunu söylemek zordur. Nitekim eseri incelendiğinde bu durum belli olmaktadır.

Yuhanna, eserinin hiçbir yerinde "İslam" ismine atıfta bulunmamaktadır. Bunun yerine "İsmâîlîlerin hurafesi" ve "sapıklık" demeyi tercih etmektedir. Öte yandan o İslam'ın kaynağına yönelik bazı açıklamalarda da bulunmaktadır. Bu hususta şunları zikretmektedir:

"Ayrıca günümüzde hâlâ hüküm süren ve insanları yanlış sürükleyen, Antichrist'in öncüleri olan İsmâîlîlerin hurafesi vardır... Aralarından Mahmed isminde sahte bir peygamber ortaya çıktı. Bu adam tesadüfen Eski ve Yeni Ahit'ten edindiği bilgiler ile ayrıca Aryüsçü bir keşiş ile görüşmesinden sonra kendi sapıklığının temelini attı."²²⁷

Yuhanna açısından İslam bir din olmayıp heretik bir akımdır. Onun İslam'ı heretik olarak kabul etmesi, heretik kavramına yaklaşımıyla ilgili olmalıdır. Sahas, "heretik" kelimesinin Yuhanna açısından geniş bir anlam ifade ettiğini belirtmektedir. O, Yuhanna'nın kullanımında heretik ifadesinin Ortodoks inançtan sapma olarak anlaşılması gerektiğini ifade eder.²²⁸ Nitekim "Bilginin Kaynağı" isimli eserinin ikinci bölümü olan "Sapıklara Dair" de zikrettiği grupların bazıları Hristiyanlık öncesi felsefî ekoller ve mezheplerdir.²²⁹ Her ne kadar bu felsefî ekol ve mezhepler Hristiyanlıktan önce ise de onlar kendi döneminin ana akımından

²²⁴ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 489.

²²⁵ Hoyland, a.g.e., s. 488.

²²⁶ Louth, **Saint John of Damascus**, s. 80.

²²⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

²²⁸ Sahas, **John of Damascus**, s. 112.

²²⁹ Barbarizm, Helenizm, Pisagorizm, Platonizm, Epikürizm, Stoacılık vs. Yuhanna'nın heretik listesinde saydığı felsefî ekollerden bazılarıdır. Bkz. Chase, **Writings**, s. 111-114.

sapmışlardır. Dolayısıyla kendi ana akımı dışında kalan her görüş heretik kabul edilmelidir.²³⁰ Hoyland ise terimin, o dönemde yanlış bir inanç veya doktrine işaret ettiğini söylemektedir.²³¹ Ayrıca Yuhanna'ya göre Hristiyanlık diğer dinlerin kendisiyle kıyaslanacağı yegâne ölçüttür. Bir din Kitabı Mukaddes'e aykırı bir doktrin içerir ve gerçeği çarpıtırsa heretik kabul edilir. Dolayısıyla İslam dini, Hristiyanlıktan farklı bir doktrin benimsemiş olduğundan heretik olarak kabul edilmelidir.²³²

Yuhanna'nın İslam'ı heretik kabul etme sebeplerinden bir diğeri, İslam'ı Yahudi-Hristiyan gelenekten çıkmış olduğunu düşünmesi olabilir. Nitekim o eserinde Hz. Muhammed'in Eski ve Yeni Ahit'ten bazı bilgiler edindikten sonra sapıklığının temelini attığını ifade etmektedir. Dolayısıyla o, İslam'ı Yahudilik ve Hristiyanlıktan unsurlar alarak oluşturulan heretik bir akım olarak görmüş olabilir.²³³ Belki de İslam'ın Hristiyanlık ve Yahudiliğe kıyasla daha az tanınıyor olduğunu düşünmesinden, kaynaklarda bu dine diğer dinlere nazaran daha az atıfta bulunmasından hareketle ve İslam'ın yeterince belirginleşmemiş olduğunu düşünmesinden dolayı heretik olarak kabul etmiştir.²³⁴ Fakat İslam'ın yüzyıla yakındır mevcudiyetini sürdürdüğü ve kısa zamanda pek çok ülkeye yayıldığı kabul edilirse, onun diğer dinlerden daha az tanındığını söylemek doğru görünmemektedir.

Yuhanna'nın zihninde İslam Emevî Araplarının dinidir. O, İslam'ın politik bir yapı olarak ortaya çıktığını düşünmektedir.²³⁵ Nitekim Yuhanna'dan önce Nestûrî Katolikos'u Ananiyasus'un da İslam'ın kılıç ile kurulmuş siyasî bir yapı olduğunu, Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi mucizelerle desteklenen dinî bir yapı olmadığını belirttiği aktarılmaktadır.²³⁶ Dolayısıyla bu durum onun İslam'ı bir dinden ziyade sapkın bir eğilim olarak görmesinin bir diğer sebebi olabilir.

²³⁰ Yuhanna'nın hem Hristiyanlık öncesi hem de sonrası ortaya çıkan bazı ekol ve mezhepleri heretik olarak kabul etmesi dönemin yazım geleneği ile ilgili de olabilir. Nitekim İslamî dönemde Müslümanlar benzer şekilde Mîlî ve Nihal literatürü kapsamında İslam'dan önceki fırka ve mezhepleri ele almaktadırlar.

²³¹ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 485.

²³² Janosik, **John of Damascus**, s. 99.

²³³ Janosik, **John of Damascus**, s. 99.

²³⁴ David Chidester, **Christianity: A Global History**, HarperCollins, San Francisco, 2000, s. 175.

²³⁵ Louth, **Saint John Damascene**, s. 78.

²³⁶ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 75.

Yuhanna, İslam'ın özgün bir inanç sistemi olmadığını düşünmektedir. O hem Arapların putperest geleneklerine vurgu yapmakta ve daha sonra görüleceği üzere bu gelenekleri İslam ile ilişkilendirmekte hem de Hz. Muhammed'in Eski ve Yeni Ahit'ten edindiği bilgiler ve Aryüşü bir rahip ile iletişime geçtikten sonra sapıklığının temelini attığını söylemektedir. Böylece o, İslam'ı Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu yeni bir din olarak değerlendirmeme eğilimindedir. Zaten, "Sapıklara Dair" de İslam'ı 100. Heretik grup olarak kabul etme sebeplerinden biri de bu olmalıdır.²³⁷

Yuhanna, İslam'ı heretik bir akım olarak değerlendirse de, onun heretik kabul ettiği diğer din ve ekollere nazaran İslam'a daha çok yer vermesi ve takipçilerinde İslam'a yönelik negatif bir imaj çizmeye çalışması aslında onun İslam'ı önemseydiğini ve Hristiyanlık için bir tehlike olarak gördüğünü düşündürmektedir.²³⁸ Onun İslam'ı heretik olarak nitelendirmesinin, kendisinden sonra gelen Hristiyanları etkilediği, pek çok Hristiyan yazar ve düşünürün İslam'ın heretik bir gelenek olduğunu ortaya koymaya çalıştığı ve çalışmalarının ana hedefinin bu olduğu ifade edilmektedir.²³⁹

Yuhanna, İslam'ın ortaya çıkış tarihi hususunda Heraclius zamanına işaret eder: "Ve Heraclius zamanına kadar azılı putperestler olarak kaldılar."²⁴⁰ Heraclius Bizans imparatorlarından biri olup, 610 yılında tahta çıktığı rivayet edilmektedir.²⁴¹ Öte yandan Hz. Muhammed'in ilk vahiy tecrübesini 610 yılında yaşadığı bilinmektedir. Dolayısıyla onun peygamber olarak görevlendirildiği yıl, Heraclius'un tahta çıktığı yıla denk gelmektedir. İslam'ın kısa zamanda Hicaz bölgesinin dışına çıktığı ve civar ülke imparatorlarına İslam elçileri gönderildiği bilinmektedir. Bu imparatorlardan biri de Heraclius'tur. Hz. Muhammed'in kendisine İslam'a davet

²³⁷ Daniel J. Janosik, "John of Damascus on The Quran: Evidence for an 8. Century Canonization, s. 8; Bkz. <http://danieljanosik.com/wp-content/uploads/2015/11/John-of-Damascus-on-the-Quran.pdf>.

²³⁸ Janosik, *John of Damascus*, s. 216.

²³⁹ El-Ğâmidî, *Yuhanna ed-Dimeşki*, s. 18.

²⁴⁰ John of Damascus, *On Heresies*, s. 153.

²⁴¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 81.

mektubu yazdığı rivayet edilmektedir.²⁴² Dolayısıyla o İslam'ın ortaya çıkış tarihini Heracilius'un tahta çıkış tarihini merkeze alarak vermiş olabilir.

Yuhanna, İslam'ın kaynağına yönelik bazı açıklamalarda da bulunmaktadır. Burada temelde iki husus söz konusu edilmektedir. Bunlardan birincisi İslam'ın Eski ve Yeni Ahit'teki bilgilerden oluştuğu hususu, bir diğeri ise Hz. Muhammed'i etkilediği söylenen Aryüşü rahip iddiasıdır. Mekke ve çevresinde Hristiyan ve Yahudi varlığı bilinmektedir. Hz. Muhammed'in Hristiyan ve Yahudilerle irtibatta olduğu da bir vakıadır. Onun ilk vahiy tecrübesinin ardından Eski ve Yeni Ahit'i bilen Varaka b. Nevfel ile görüştüğü kabul edilmektedir. Öte yandan Mekke'de başka Hristiyanların yaşadığı da bilinmektedir. Belki de o, bu gibi bilgilerden hareketle İslam'ın kaynağını Eski ve Yeni Ahit olarak zikretmiş olabilir.

İslam'ın kaynağına ilişkin bir diğeri iddia ise Hz. Muhammed'in Aryüşü bir rahip ile iletişime geçtikten sonra İslam'ı oluşturduğu yönündedir. Yuhanna, Aryüşü rahibin kimliğine ilişkin bir bilgi vermemektedir.²⁴³ O, Aryüşü rahip ile muhtemelen Rahip Bahîrâ'yı²⁴⁴ kastediyor olmalıdır. Nitekim İslam tarihi kaynakları Hz. Muhammed'in ticaret yapmak maksadıyla amcalarıyla beraber Suriye bölgesine gittiğini, yolculuk esnasında Hz. Muhammed'in Bahira isminde bir rahiple görüştüğü, kendisine birtakım sorular sorulduğu ve kendisine son peygamber

²⁴² Bu mektubun içeriği şu şekildedir: “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Allah'ın kulu-kölesi ve Elçisi Muhammed'den Rumların Başbuğu Heraklius'a: Allah'ın selamı, hidayet yoluna girmiş bulunan kimse üzerinde olsun! Buna göre ben seni tam bir İslam daveti ile (İslam'a) çağırıyorum. İslam'a gir, sonunda emniyet ve selamet içinde olursun ve Allah sana iki defa sevap verecektir; şayet bundan kaçınacak olursan, köylülerin (yani tebeanın) günahları da senin üzerinde toplanacaktır. “Ve (siz) ey (Mukaddes) Kitap sahipleri! Gelin, sizinle bizim aramızda müşterek olan bir tek kelimedede: (yani) Allah'tan başka hiçbir tanrıya tapmamak, O'na hiçbir şeyi şerik ve ortak koşmamak, Allah'tan başka aramızdan hiçbir kimseyi amir ve efendi yapmamak (hususunda) birleşelim. Şayet onlar sırtlarını dönüp (bundan) kaçınacak olurlarsa şöyle deyiniz:” Siz şahit olun ki kesinlikle bizler, (Allah'a) itaat edip teslim olan müslümanlarız.” Bkz. Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak, Ankara, 2003, C. 1, s. 332-333.

²⁴³ Abdü'l Mesîh b. İshak el-Kindî onun adın Sergius olarak vermekte ve onun Nestûrî bir keşiş olduğunu söylemektedir. Migne'in P. G'da anonim bir metin onu Yakûbî olarak, Euthymius Zygabenus ise onu Aryüşü olarak vermekte, Cedrenus ise onun kimliğine dair bir şey söylememektedir. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 74; Dipnot: 1; Aryüşçülük ile ilgili önemli bir çalışma için bkz. Bilal Baş, **Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Aryüşçülük**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁴⁴ Bahîrâ, Hz. Peygamber'in 9 veya 12 yaşında Suriye'de görüştüğü rivayet edilen rahiptir. Âramî dilinde “seçilmiş” mânasına gelen “behîra” kelimesi onun unvanıdır. Kaynaklarda kendisinin Teymâ Yahudilerinden olup sonradan Hristiyanlığı kabul ettiği, Hristiyanlığın Aryüşü veya Nestûrî mezhebinden olduğu rivayet edilmektedir. Bkz. Mustafa Fayda, “Bahîrâ”, **DİA**, C. IV, s. 486-487.

olacağının bildirildiğini aktarmaktadırlar.²⁴⁵ Fakat bu anlatıda Rahip Bahîrâ'nın Aryüşü olduğuna yönelik herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır.

Yuhanna'nın Rahip Bahîrâ ismini niçin açıkça zikretmemiş olduğu bilinmemektedir. Bu rivayet İslam kaynaklarında ilk olarak İbn İshak'ın (699-768) Sîret'inde geçmektedir. Yuhanna ve İbn İshak'ın birbirine yakın dönemlerde yaşadıkları malumdur. Fakat Yuhanna muhtemelen bu kıssayı İbn İshak eserini yazmadan önce duymuş olmalıdır. O böyle bir kıssanın varlığından haberdardır; fakat kıssada yer alan kişilerin isimleri net olmayabilir. Belki de o bu yüzden Aryüşü Rahip demeyi tercih etmektedir.²⁴⁶ Nitekim Wensinck, ilk rivâyetlerde rahibin adının zikredilmediğini, Bahîrâ isminin sonraki İslam ve Hristiyan kaynaklarında geçtiğini söylemektedir.²⁴⁷

Onun Aryüşü Rahip ismini tercih etmesinin muhtemel sebeplerinden biri de İslam ile Aryüşü görüşler arasında paralellik arz eden görüşler olduğunu düşünmesi olabilir. İskenderiyeli Arius (250-336) ve takipçilerinin, Baba ve Oğul'un aynı özden olmadığını, İsa Mesîh'in yaratılmış olduğunu kabul ettikleri bilinmektedir. İslam inancına göre İsa, Tanrı olmayıp, yaratılmış bir peygamber olarak kabul edilmektedir. Yuhanna bu benzerlikten hareketle İslam'ın kaynağına yönelik Aryüşü rahip iddiasını dillendirmiş olabilir. Ayrıca bu olasılık Yuhanna'nın İslam'ı bir dinden çok heretik bir akım olarak zikretmesini de açıklayabilir.²⁴⁸

Yuhanna ve daha sonraki Hristiyan polemikçilerce dillendirilen, Hz. Muhammed'in Aryüşü rahip veya Rahip Bahîrâ'dan İslam'ı öğrendiği iddiası Müslümanlar açısından tabi ki kabul edilebilir bir husus değildir. Her şeyden önce Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilmediği yani "ümmî" olduğu kabul edilmektedir.²⁴⁹ Dolayısıyla onun Kur'an gibi bir metni oluşturmuş olabileceğine ihtimal vermek mümkün değildir. Öte yandan Bahîrâ kıssasında, Hz. Muhammed'in çocukken görüştüğü ve konuşmanın kısa sürdüğü rivayet edilmektedir. Küçük bir çocuğun kısa zamanda Kur'an gibi bir kitabı ve İslam'ı meydana getirebilecek temel

²⁴⁵ Muhammed b. İshak, **Siyer**, Yay. Haz. Muhammed Hamidullah, çev. Sezai Özel, Akabe Yayınları, İstanbul, 1988, s. 125-127; İbn Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, C.1, s. 192-194.

²⁴⁶ Janosik, **John of Damascus**, s. 100

²⁴⁷ Arent Jan Wensinck, "Bahîrâ", **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, İstanbul, 1970, C. II, s. 228.

²⁴⁸ Janosik, **John of Damascus**, s. 100.

²⁴⁹ A'raf, 157; Bkz. M. Suat Mertoğlu, Ümmî, **DİA**, C. XXXXII, s. 309-310.

doktrinleri öğrendiğini söylemek olanaksızdır. Kaldı ki bu kıssanın şüpheli olduğu son dönemde yapılan çalışmalarla ortaya konmaya çalışılmaktadır.²⁵⁰ Dolayısıyla İslam gibi bir dinin ve Kur'an'ı Kerim gibi bir kitabın bu görüşmeler neticesinde şekillendiğini söylemek mümkün değildir.

2.4. MÜSLÜMANLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yuhanna, eserinde “Müslüman” ismini zikretmemektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere Müslüman yerine İsmailî, Hacerî ve Sarasin isimleri kullanılmaktadır. Onun eserinde Müslümanlara yönelik bazı negatif ifadelere rastlanmaktadır. Esasen Müslümanlara yönelik negatif algı Yuhanna’dan öncesine dayanmaktadır. Nitekim İslam fetihlerini hazmedemeyen bazı Hristiyanların Müslümanlar için “barbar, zalim, zorba ve dinsiz”²⁵¹ gibi ifadeler kullandıkları söz konusu edilmişti. Müslümanlara yönelik bu negatif algı Yuhanna tarafından da sürdürülmektedir. “Antichrist’in öncüleri”, “insanları yanlış sürükleyenler” ve “putperest” gibi ifadeler Yuhanna’nın Müslümanlar için kullandığı bazı ifadelerdir. Nitekim o bu hususta şunları söylemektedir:

“Ayrıca günümüzde hâlâ hüküm süren ve insanları yanlış sürükleyen, Antichrist’in öncüleri olan İsmaililerin hurafesi vardır.”²⁵²

Yuhanna “insanları yanlış sürükleyen” ifadesiyle Müslümanların doğru yoldan sapan ve başka insanları da yoldan saptıran kişiler olduğunu kastetmektedir. Müslümanlara yönelik bu bakış açısı müşrikler tarafından da dile getirildiği bilinmektedir. Nitekim onlar “Müminleri gördüklerinde, “Bunlar gerçekten doğru yoldan sapmış kimseler!” derlerdi.”²⁵³ Dolayısıyla Müslümanlara yönelik bu bakış açısının Yuhanna’dan önce olduğunu varsaymamız mümkündür. Müslümanların, yanlış sürüklediği kişiler ile kastedilen muhtemelen Hristiyanlardır. İslam idaresi

²⁵⁰ Muhammed Hamidullah konu ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Rahibin sözlerinin dokuz yaşında bir çocuğun ruhunda, bu sıfatı benimseyip kabullenme gibi bir ümit ve hırsı filizlendireceğini düşünmek boştur.” Bkz. Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. 1, s. 48; Rahip Bahîrâ kıssası ile ilgili farklı değerlendirmelerin yer aldığı bir çalışma için bkz. Ahmet Erçetin, **“Rivayetler ve Farklı Yorumlar Işığında Rahip Bahîrâ Olayı”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2008.

²⁵¹ Kudüs Patriği Sophronius, Nikiu Piskoposu Yuhanna ve Methodius’un Kehaneti’nde bu ifadeler geçmektedir. Bkz. Hoyland, **Seeing Islam**, s. 69; 154-155; 264-265.

²⁵² John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

²⁵³ Mutaaffîn, 32.

altında pek çok kişinin din değiştirdiği bilinen bir husustur. İslam dinini benimseyenler arasında Hristiyanlar da mevcuttur. Nitekim daha önce değinildiği gibi Nikiu Piskoposu Yuhanna'nın İslam'ı kabul eden Hristiyanları "hayvanların dinine girmek" ile suçladığı aktarılmaktadır.²⁵⁴ Benzer şekilde Methodius'un Kehaneti isimli yazıda Hristiyanların gerçek inançlarını, haçı ve kutsal gizleri reddedecekleri, İslam'ı kabul edecekleri ve kendilerini daha düşük olan kimselerle (Müslümanlar) eşit görecekları ifade edildiği belirtilmektedir.²⁵⁵ 3. Leo ve Ömer b. Abdülaziz arasında gerçekleştiği varsayılan mektuplarda ise, Müslümanların Hristiyanları İslam'a zorladığı iddiası dillendirilmektedir.²⁵⁶ Bu rivayetlerde de görülebileceği üzere Hristiyanların İslam'ı kabul etmeleri kabul edilemez bir durum olarak algılanmaktadır. Bu durumun suçlusu ise Müslümanlar kabul edilmektedir. Yuhanna'nın konuya bakışı da muhtemelen bu şekildedir. O, Hristiyanların İslam'ı tercih etmesini kabullenememiş ve Müslümanları "insanları yanlış sürükleyen" kimseler olarak nitelemiş olmalıdır. "Yanlış" ifadesi ile de İslam'ı kastediyor olmalıdır. Ayrıca o aynı cümlenin sonunda İslam'ı "hurafe" olarak nitelemektedir.

Yuhanna'nın Müslümanlara yönelik bir diğer ithamı "Antichrist"²⁵⁷ ifadesidir. "Mesih karşıtı" veya İslamî literatürde "deccal"²⁵⁸ olarak isimlendirilen Kitabı Mukaddes kaynaklı bu ifadeyi o Müslümanlar için kullanmaktadır. Yuhanna'nın Müslümanları niçin Antichrist olarak nitelediğini anlamak adına onun bu ifadeye yüklediği anlama değinmemiz gerekmektedir. O bu hususta şunları söylemektedir:

²⁵⁴ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 154-155.

²⁵⁵ Hoyland, a.g.e., s. 264-265.

²⁵⁶ Jeffery, "Ghevond's Text...", s. 320, 321; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 123.

²⁵⁷ Antichrist ifadesi sadece Yeni Ahit içerisinde Pavlus'un mektuplarında geçmekle beraber, kıyamete doğru kötü bir düşmanın ortaya çıkacağı şeklinde Eski Ahit kitaplarında da yer almaktadır. (Daniel:7/8; Hezekiel:38; 39) Bu figürün kaynağının Yahudi apokaliptik anlatıya (Gog ve Magog gibi) dayandığı belirtilmektedir. Antichrist inancının eski mit ve bazı mevcut siyasî durumlara binaen ortaya çıktığı söylenmektedir. Selevkos hanedanının (M.Ö 167) Yahudilere karşı yaptıkları ve İmparator Nero'nun (54-68) Hristiyanlara karşı sert tutumu bu anlatıları güçlendirdiği kabul edilmektedir. Bkz. Bernard McGinn, "Antichrist", **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005, s. 394.

²⁵⁸ Bkz. Kürşat Demirci, "Deccâl", **DİA**, C. IX, s. 67-69.

“Kişi Antichrist’in geleceğine inanmalıdır. Emin olmak gerekir ki Antichrist, Tanrı oğlunun enkarne olup geldiğini, mükemmel bir tanrı, Tanrı olmakla beraber aynı zamanda mükemmel bir insan olduğunu da itiraf etmeyen herkeştir.”²⁵⁹

Onun bu açıklamaları esas alındığı takdirde Müslümanları niçin Antichrist olarak nitelendirdiği netlik kazanmaktadır. Buna göre İsa’nın enkarne ve hem Tanrı hem de beşer olduğunu kabul etmeyen herkes Antichrist olarak nitelenmeyi hak etmektedir. Müslümanlar Hz. İsa’nın bir peygamber ve mahlûk olduğunu kabul etmekte ve onun Tanrı olduğunu reddetmektedirler. Dolayısıyla Yuhanna’nın nazarında onlar da Antichrist olmaktadır.

Yuhanna’nın Müslümanları Antichrist olarak nitelemesinin bir diğer sebebi muhtemelen Hristiyanlar arasında İslam’a karşı olabilecek bir rağbeti azaltmak olabilir. Nitekim daha önce değinildiği gibi İslam fetihleri ile beraber bazı Hristiyanlar İslam’ı tercih etmişlerdir.²⁶⁰ Onun böylelikle İslam’ın yükselişini engellemek ve Hristiyanların bu dini benimsemesine engel olmak istediği kabul edilebilir. O belki de Yeni Ahit’te geleceği haber verilen²⁶¹ sahte peygamberleri Hz. Muhammed ile özdeşleştirmiş ve onu Antichrist olarak düşünmüş olabilir.²⁶² Bu durumda onu takip eden Müslümanlar da Antichrist olarak düşünülmüş olmalıdır.

Yuhanna tarafından Antichrist ifadesi sadece Müslümanlar için kullanılmamaktadır. O aynı ifadeyi yukarıda verilen açıklamalarına uygun olarak Nestorius için de söz konusu etmektedir. Bunun sebebi Nestorius’un Meryem’i “theotokos”²⁶³ kabul etmemesidir.²⁶⁴ O bu düşünceleri ile İsa’nın Tanrı olmadığını çağrıştırmakta, dolayısıyla Yuhanna tarafından Antichrist olarak nitelenmeyi hak etmektedir. Ayrıca Antichrist ifadesi Ortodoks Hristiyanlıktan sapan kimseler için de kullanılmaktadır. İkona karşıtı siyasetleri ile ön plana çıkan 3. Leo, oğlu 5. Konstantin²⁶⁵ ve İstanbul Patriği 7. John Grammaticos (836-842) gibi bazı siyasî ve

²⁵⁹ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 398-399.

²⁶⁰ Berkey, **The Formation of Islam**, s. 98.

²⁶¹ “Birçok sahte peygamber türeyecek ve bunlar birçok kişiyi saptıracak.” Bkz. Matta: 24/11.

²⁶² Janosik, **John Of Damascus**, s. 207.

²⁶³ Theotokos, Meryem’in tanrı annesi olduğu, Christotokos ise Mesih’i doğuran kişi anlamına gelmektedir. Nestorius’un, Meryem’in tanrı değil bir insan doğurmuş olduğunu iddia ettiği ve bu görüşlerinden dolayı mahkûm edilip görevinden azledildiği kabul edilmektedir. Bkz.

<https://www.britannica.com/topic/Theotokos>

²⁶⁴ Sahas, **John of Damascus**, s. 69.

²⁶⁵ Theophanes, **The Chronicle**, s. 91.

dinî liderler Antichrist olarak nitelenenler arasındadır.²⁶⁶ İkon yanlısı imparatorların tahta geçmesiyle beraber rahat bir ortam oluştuğundan 3. Leo ve oğlu 5. Konstantin ağır şekilde eleştirildikleri aktarılmaktadır. Ayrıca Antichrist ifadesinin yanı sıra 5. Konstantin'in "copronymus/gübre" lakabı ile anıldığı ve "şeytan" ile bir tutulduğu ifade edilmektedir.²⁶⁷

Müslümanların İsa'yı Tanrı olarak kabul etmemesi ve İslam'ın Hristiyanlıktan sapan bir hareket olarak algılanması Müslümanların Antichrist olarak nitelenmesine dayanak oluşturmuş olmalıdır. 3. Leo ve oğlu 5. Konstantin nasıl ki Ortodoks görüşten sapıp, ikonlara karşı cephe almış ve Antichrist olarak nitelenmişse Müslümanlar da insanları, özellikle de Hristiyanları kendi dinlerinden saptırdığından Antichrist olarak kabul edilmiştir denebilir.²⁶⁸ Müslümanların Antichrist olduğu iddiasının başta Bizanslı Nicetas (1155-1217) olmak üzere, daha sonraki pek çok Bizanslı yazar tarafından da tekrarlandığı belirtilmektedir.²⁶⁹

Yuhanna tarafından Müslümanlara yöneltilen bir diğer eleştiri "putperest" oldukları iddiasıdır. Müslümanların Hristiyanları müşrik ve putperest olarak nitelermelerine²⁷⁰ bir tepki olarak ileri sürdüğü anlaşılan²⁷¹ bu iddiaya göre Müslümanlar İslam öncesi inancın bir devamı olarak Kâbe'de bulunan taş kutsiyet atfetmekte ve ona tapmaktadırlar. Nitekim o bu konuda şunları söylemektedir:

"Nasıl oluyor da siz kendinizi Kâbe'deki taş sürtüyor, onu öpüyor ve kucaklıyorsunuz?²⁷²...Bahsettikleri bu kaya "Kabar" diye isimlendirdikleri ve kendisine

²⁶⁶ Antichrist ifadesinin daha önce Athanasius (295-373) tarafından Aryüschüleri desteklediği için İmparator Konstantin için kullandığı ifade edilmektedir. Ayrıca Vita St. Antoni'de Aryüschülerin Antichrist'in öncülerini olarak nitelendiği belirtilmektedir. Sahas, **John of Damascus**, s. 69; Dipnot: 6.

²⁶⁷ Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, ?, C. 1, s. 170.

²⁶⁸ Hanecioğlu, **"Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri"**, s. 29.

²⁶⁹ Bizanslı Nicetas'ın benzer şekilde Kur'an'ı Kerim için Antitheos (Tanrı karşıtı) ve Antichrist(Mesih karşıtı) ifadelerini kullandığı söylenmektedir. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 68.

²⁷⁰ "Dahası onlara göre biz tanrı ile beraber Mesih'in Tanrı ve Tanrıoğlu olduğunu deklare edip ona ortak koştuğumuzdan dolayı bizleri müşrikler diye çağırmaktadırlar.²⁷⁰...Onlar bizi, nefret ettikleri Haç'a saygı duyduğumuz için putperest olmakla suçlamaktadırlar."²⁷⁰ Bkz. John of Damascus, **On Heresies**, 155-156.

²⁷¹ Sahas, **John of Damascus**, s. 87-88.

²⁷² John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

ibadet ettikleri Afrodit'in başıdır. Günümüzde bile üzerindeki oyma izleri dikkatli bakanlar tarafından görülebilir.”²⁷³

“Kâbe'deki taş” ifadesi ile kastedilen muhtemelen “Hacerü'l-Esved/siyah taş” olmalıdır. Kur'an'ı Kerim'de Hacerü'l-Esved ile ilgili herhangi bir ifade olmamakla beraber Makam-ı İbrahim'den²⁷⁴ söz edilmektedir.²⁷⁵ Hacerü'l-Esved ifadesi ise İslami kaynaklarda yer almakta;²⁷⁶ fakat bu taşın “Kabar” olarak isimlendirildiğine yönelik bir rivayet bulunmamaktadır. Sahas, bu kelimelerin Müslümanların Kâbe'yi tavaf ederken tekbir ve tehlil getiriyor olmalarından²⁷⁷ hareketle “Allah ekber/Allah yücedir” ifadesinden esinlenerek Yuhanna tarafından verilmiş olabileceğini söylemektedir.²⁷⁸ Fakat bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Yuhanna, Hacerü'l-Esved üzerinde bazı izlerin ve bu taşın Afrodit'in başı olduğunu iddia etmektedir. Sahas'a göre Yuhanna'nın bu konuda anlattıkları doğruyu yansıtmamaktadır. Ona göre Hacerü'l-Esved'in üzerinde bulunduğu iddia edilen çizgiler uzun süreli el sürme ve öpmekle oluşan izlerden ibarettir.²⁷⁹ Kaldı ki Yuhanna'nın Hacerü'l-Esved'i gördüğüne yönelik herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır.²⁸⁰ İslam öncesi dönemde Arapların Hacerü'l-Esved'e kutsallık atfetmesi, Yuhanna'nın onu Afrodit'in başı olduğu kanaatine sevk etmiş olmalıdır. Nitekim Araplar arasında taşlardan yapılma putlara tapındığı bilinmektedir. Ayrıca daha önce değindiğimiz gibi Yuhanna Arapların Afrodit'e taptıklarını belirtmektedir. O bu düşüncesinden hareketle Hacerü'l-Esved'i Afrodit'in başı olarak nitelemiş olmalıdır. Benzer bir düşünceden hareketle bazı araştırmacıların da Hacerü'l-

²⁷³ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156-157.

²⁷⁴ Âl-i İmrân, 97.

²⁷⁵ Genel kabule göre Makam-ı İbrahim, Kâbe'nin inşası esnasında Hz. İbrahim'in iskele olarak kullandığı ve üzerine basarak davet görevini yerine getirdiği taştır. Makam-ı İbrahim'in Hacerü'l-Esved olduğunu söyleyenler de vardır. Bkz. Nebi Bozkurt, Makam-ı İbrahim, **DİA**, C. XXVII, s. 412; **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016, C. 1, s. 637-639.

²⁷⁶ İbn İshak, **Siyer**, s. 148.

²⁷⁷ İbn İshak, a.g.e., s. 147.

²⁷⁸ Sahas, **John of Damascus**, s. 87; Nitekim gerek cahiliyede gerekse İslamî dönemde Kâbe tavaf edilirken telbiye getirildiği bilinmektedir. Örneğin Lât, Menât ve Uzzâ için “Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için ve üçüncüleri olan Menat hakkı için onlar yüksek turnalardır. Onların şefaathlerine ümit bağlanabilir.” şeklinde telbiye getirildiği rivayet edilmektedir. Bkz. İbnü'l Kelbî, **Kitâbü'l Esnâm**, s. 32.

²⁷⁹ Sahas, **John of Damascus**, s. 87-88; Arent Jan Wensick, “Ka'ba”, **A Handbook of Early Muhammadan Tradition, Alphabetically Arranged**, Brill Publisher, Leiden, 1927, s. 120.

²⁸⁰ Janosik, **John of Damascus**, s. 212; Dipnot: 52.

Esved'in Afrodit'in başı olduğunu ileri sürdükleri belirtilmektedir.²⁸¹ Fakat ne Afrodit ne de Hacerü'l-Esved'in Afrodit'in başı olduğuna yönelik kaynaklarda bir bilgi bulunmaktadır.

Yuhanna, Müslümanların Hacerü'l-Esved'i öptüklerini ve kendisine ibadet ettiklerini söylemektedir. O muhtemelen Müslümanların bu taşın kutsiyet atfetmelerinden ve elleyip öpmelerinden hareketle bu iddiayı öne sürmektedir. Nitekim İslam kaynaklarında bu taşın kutsal olduğuna yönelik bazı açıklamalar yer almaktadır.²⁸² Öte yandan Hz. Ömer'in şöyle dediği aktarılmaktadır: "Ey taş! Biliyorum ki, sen bir taşsın, ne fayda ne de zarar verebilirsin. Eğer Allah Resulü'nün seni öptüğünü görmeseydim seni asla öpmezdim"²⁸³ Bu rivayet Müslümanların bakış açısını yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. Öte yandan Kur'an'ı Kerim'de, Hz. İbrahim'den tavaf ve rükû yapılabilmesi için Kâbe'nin her türlü pislikten ve şirkten arındırılması istenmektedir.²⁸⁴ Dolayısıyla şirk ve putperestlikle şiddetle mücadele eden Müslümanların Hacerü'l-Esved'e saygı duydukları için putperest olduklarını iddia etmek doğru gözükmemektedir.

Yuhanna'nın Hacerü'l-Esved ile ilgili söylediklerinden İslam ile cahiliye arasında bir bağ kurmaya çalıştığını ve İslamî dönemde Müslümanların putperest tavırları sürdürdüklerini ima etmesini anlamamız mümkündür. İslam öncesi dönemde Arapların bu taşın kutsiyet atfettikleri hususu bilinmektedir. Hz. İbrahim'in tavafın başlangıcını belirlemek için koyduğu söylenen bu taşın²⁸⁵ hac menasiklerinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu bilinmektedir. Aynı kutsiyetin İslamî dönemde de devam ettirildiği malumdur. Dolayısıyla Yuhanna Müslümanların İslam öncesi putperest uygulamalardan kurtulamadıklarını ima etmektedir. Bu durum, onu Müslümanları putperest olarak nitelemeye sevk etmiş olmalıdır.

Müslümanların hac menasikine ilişkin bazı uygulamalarının putperestlik olarak algılanması sadece Yuhanna'ya özgü değildir. Ömer b. Abdülaziz'e yazdığı

²⁸¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Câmîiatu Bağdad, 1993, C. 4, s. 436-437.

²⁸² "Hacerü'l-Esved cennet taşlarındandır, yeryüzüne pamuktan daha beyaz olarak indirildi. İnsanoğlunun günahları sebebiyle karardı. Eğer kararmasaydı, dilsiz sağır ve kör olarak ona gelip el sürenler şifa bulurdu." Bkz. İbn İshak, *Siyer*, s. 148.

²⁸³ İbn Mâce, *Menâsik*, 2943.

²⁸⁴ Hacc, 26-27.

²⁸⁵ İbn İshak, *Siyer*, s. 148.

mektubunda 3. Leo da benzer iddiaları dillendirmektedir. İmparatora göre Kâbe'deki taşı öpen Müslümanlar şeytan tarafından aldatılmakta, şeytan taşlamak, sa'y yapmak ve traş olmak gibi şeyleri yaparak gülünç duruma düşmektedirler.²⁸⁶ Dolayısıyla İslam'ın erken dönemlerinde, Müslümanların bazı pratiklerinin Hristiyanların zihninde putperestlik olarak algılandığını söylememiz mümkündür. Ayrıca Müslümanların bazı pratiklerine yönelik bu ifadeler Müslümanların hangi açılardan eleştirildiğini ve Hristiyanların zihnindeki Müslüman imajını göstermesi açısından önem arzemektedir.

Müslümanların Hacerü'l-Esved'e yönelik tutumlarından hareketle onları putperest olmakla suçlayan Yuhanna, Müslümanların Hacerü'l-Esved'i niçin kutsadıkları hususunda da bazı açıklamalar yapmaktadır. Dolayısıyla konu ile irtibatlı olması hasebiyle bu konudaki ifadeleri ele almamız gerekmektedir. O bu hususta şunları söylemektedir:

“Onlardan bazıları İbrahim'in Hacer ile onun üzerinde ilişkiye girdiğini, diğer bazıları ise İshak'ı kurban etmek için gittiğinde deveyi²⁸⁷ ona bağladığını söylerler. Biz onlara şu şekilde cevap veriyoruz: “Kitabı Mukaddes dağın ormanlık ve ağaçlar olduğunu, İbrahim'in, kurban etmek için odun kestğini ve İshak üzerine serdiğini ve eşekleri geride, iki genç adama teslim ettiğini söyler.²⁸⁸ Niçin saçma sapan konuşuyorsunuz? Çünkü bu yerde ne sık ağaçlar ne de eşeklerin geçeceği bir yer vardır. Onlar utanıyorlar fakat yine de bu taşın İbrahim'in olduğunu iddia ediyorlar. Ve biz şöyle diyoruz: Aptalca söyledığınız gibi bırakın İbrahim'in olsun. Sırf İbrahim bir kadın ile onun üzerinde ilişkiye girdiği veya bir deveyi ona bağladığı için siz onu öpmeye utanmıyorsunuz.”²⁸⁹

Hacerü'l-Esved'e Müslümanlar tarafından kutsiyet atfedildiği ve buna ilişkin İslam kaynaklarında bazı bilgilerin yer aldığına daha önce değinilmişti. Yuhanna, Hacerü'l-Esved'in kutsiyetine dair İslam kaynaklarına yansımayan iki temel iddiada bulunmaktadır. Bunlar İbrahim'in Hacer ile Kâbe'deki taş üzerinde ilişkiye girmesi ve İbrahim'in oğlu İshak'ı bu taş üzerinde kurban ettiği hususlarıdır. Kâbe'yi her türlü şirk ve pislikten arındırması istenen²⁹⁰ Hz. İbrahim'in Kâbe'de cinsel ilişkiye girdiğini varsaymak Müslüman bakış açısıyla kabul edilebilecek bir durum değildir. Dolayısıyla böyle bir iddianın Müslümanlar tarafından ileri sürüldüğünü söylemek mümkün değildir. Bu ifadeler ile belki de Yuhanna takipçilerinin zihninde sapkın

²⁸⁶ Jeffery, “Ghevond's Text ...”, s. 323-324; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 124.

²⁸⁷ Yuhanna Müslümanların deveyi bağladığını söyler fakat Kitabı Mukaddes'te eşek olarak geçer. Bkz. Tekvin: 22/1-19.

²⁸⁸ Tekvin: 22/1-19

²⁸⁹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

²⁹⁰ Hacc, 26-27.

Müslüman imajını yerleştirmek istemektedir. O bu sözleriyle adeta Müslümanların kutsallık ölçüsünün cinsellik olduğunu ima etmektedir.

Hacerü'l-Esved'in kutsanmasının bir diğer sebebi İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmek için götürdüğünde hayvanlarını bu taşla bağladığı iddiasıdır. Yuhanna, Müslümanlar tarafından ileri sürüldüğünü iddia ettiği bu görüşe karşı çıkmaktadır. O, İshak'ın Mekke'de kurban edilemeyeceğini kanıtlamaya çalışmakta ve bu konuda Kitabı Mukaddes'ten²⁹¹ referanslar vermektedir. O İbrahim'in oğlunu kurban etmek istediği yerin ormanlık bir alan olduğunu, Mekke'nin ise kurak olduğunu ileri sürerek bu iddiayı reddetmektedir. İslam kaynakları İbrahim'in İsmail'i Mekke'ye götürdüğünü, İsmail'in burada büyüdüğünü ve babası İbrahim ile Kâbe'yi beraber yaptıklarını aktarmaktadırlar. Kitabı Mukaddes'te ise İbrahim'in Mekke'ye gittiğine dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Yukarıdaki ifadeleri ile Yuhanna'nın asıl karşı çıkmaya çalıştığı husus bu olmalıdır. O İbrahim'in oğlunu Mekke'de kurban edilemeyeceğini ortaya koymaya çalışarak İbrahim'in Mekke'de bir işi olmadığını ve dolayısıyla Kâbe'nin de onun tarafından yapılmadığını ima etmeye çalışmaktadır. Nitekim Ömer b. Abdülaziz'e yazdığı mektubunda 3. Leo açıkça bu durumu zikretmekte ve İbrahim'in Mekke'ye asla gitmediğini belirtmektedir.²⁹²

Yuhanna, İbrahim'in kurban etmek istediği oğlunun İshak olduğunu ifade etmektedir. Onun bu konudaki bilgisinin kaynağı Kitabı Mukaddes'tir.²⁹³ Kur'an'ı Kerim ise kurban edilmek istenen kişinin ismini belirtmemektedir. Müslüman âlimlerin genel kabulü bu kişinin İsmail olduğu yönündedir.²⁹⁴ Kur'an, İbrahim'in oğlunu bıçak ile kesip kurban etmek istediğini ifade ederken,²⁹⁵ Kitabı Mukaddes'i referans alan Yuhanna bunun yakma suretiyle olduğunu ima etmektedir.²⁹⁶ İbrahim'in oğlunu nerede kurban etmek istediğine dair Kur'an'ı Kerim açıkça bir yer belirtmemekle beraber İslami kaynaklara göre Hz. İsmail'in Mekke'de büyüdüğü

²⁹¹ Tekvin: 22/1-19.

²⁹² Jeffery, "Ghevond's Text. ...", s. 3 1 1 -3 12; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 121.

²⁹³ Tekvin: 22/1-19.

²⁹⁴ İbnü'l Kayyim, *Zâdu'l Meâd* isimli eserinde kimin kurban edildiği meselesi üzerinde durur ve bu kişinin İshak değil İsmail olduğunu söyler. Bkz. İbnü'l Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu'l Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, thk. Abdulkadir el-Arnâvûd, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1998; C. 1, s. 71-75.

²⁹⁵ Saffat, 100-108

²⁹⁶ Tekvin, 22: 1/19

düşünülürse en azından bunun Mekke’de olduğu söylenebilir. Fakat daha öncede değinildiği üzere bu husus Yuhanna tarafından kabul edilmemektedir.

Yuhanna, politeizmden monoteizme dönüşümde İslam’ın etkisinin farkında olmakla beraber özellikle Kâbe ve Hacerü’l-Esved ile ilgili Müslümanların bazı hassasiyetlerini dillendirerek İslam’ın cahiliye dönemi putperest yapısından beslendiğini ima etmektedir. Onun tahayyülünde Müslümanların Hacerü’l-Esved ile ilgili tavırları İslam’ın orijinal bir din olmadığının, putperest gelenekleri devam ettiren sapkın bir gelenek olduğunun göstergelerindendir. İslam öncesi dönemden kalma bazı uygulamaların İslam’da sürdürülmesi muhtemelen onu böyle düşünmeye sevk etmiş olmalıdır. Nitekim İslam’ın cahiliyeden kalma her şeyi yasaklamadığı, İslam inanç ve öğretileri ile çelişmeyen kimi uygulamaları aynen devam ettirdiği, bazılarını düzelttiği bazılarını da tamamen kaldırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla Müslümanların Hacerü’l-Esved’e ilişkin tavrını bu açıdan ele almak gerekmektedir.

2.5. HZ. MUHAMMED HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yuhanna’nın eserinde Hz. Muhammed’e ilişkin görüşler bulunmaktadır. O, İslam eleştirisini Hz. Muhammed üzerinden yürütüyor gözükmektedir. Dolayısıyla bu kısımda Yuhanna’nın Hz. Muhammed’e yönelik algısı ele alınacaktır. İki ayrı başlık altında Yuhanna’nın görüşleri incelenecektir. İlk olarak Yuhanna’nın, Hz. Muhammed’in şahsına yönelik düşünce ve eleştirileri ele alınmaya çalışılacak ve onun zihnindeki Hz. Muhammed imajı ortaya konmaya gayret edilecektir. Bir sonraki başlıkta ise özellikle onun peygamberliğine dair eleştirileri irdelenecek ve bu konuda ileri sürdüğü argümanları değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

2.5.1. Hz. Muhammed’in Şahsına Yönelik İfadeleri

Öteden beri Hristiyanların polemik yaptığı en önemli konulardan birinin Hz. Muhammed olduğu bilinmektedir. Hristiyan yazar ve din adamları İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren onun peygamberliğini kabullenememiş ve bu konuda bazı iddialar öne sürmüşlerdir. Bu kapsamda Hz. Muhammed’in Roma kilisesinin bir

kardinali olduğu, papa olmak için Arabistan’a gidip kendi kilisesini kurduğu,²⁹⁷ yalancı, sahtekâr ve şehvet düşkünü olduğu gibi iddialar ortaya atılmıştır. Dünyada gelmiş geçmiş büyük şahsiyetlerden hiçbiri Hz. Muhammed kadar kötülenmemiştir.²⁹⁸ Hz. Muhammed için çizilen bu kötü imaja öncülük edenlerden biri de Yuhanna’dır.

Yuhanna’nın Hz. Muhammed’e yönelik ifadeleri incelendiğinde, onun hayatına dair bir bilgi vermediği görülmektedir. Aslında kim olduğu, ne işle meşgul olduđu²⁹⁹, Mekke’deki mücadelesi, Medine dönemi faaliyetleri, Müslüman toplumun oluşumu, savaşları gibi hususlara değinilmemektedir. Bu durum Yuhanna’nın Hz. Muhammed’in hayatı hakkında yeterli ve doğru bir bilgiye sahip olmadığını düşündürmektedir.³⁰⁰ O, Hz. Muhammed ile ilgili eleştiri konusu olduğunu düşündüğü hususlara odaklanmaktadır. Hz. Muhammed’in sahtekâr, yalancı, hileci ve şehvetine düşkün biri olduğu gibi iddialar ön plana çıkmaktadır.

Yuhanna, eserinde Hz. Muhammed’in adını zikretmekle birlikte Muhammed demek yerine Mamed³⁰¹ demeyi tercih etmektedir. “O zamandan günümüze aralarından Mamed isminde sahte bir peygamber ortaya çıktı.”³⁰² Yuhanna’dan önce yaşayan bazı yazarların da Hz. Muhammed’in ismini açıkça telaffuz ettiği görülmektedir. Nitekim tarihçi Sebeos eserinde Hz. Muhammed’in adını açıkça zikretmekte ve “Mahmet” demektedir.³⁰³ Diğer bazı yazarlar ise isim vermeden Arap lideri olarak bahsetmektedir.³⁰⁴ Yuhanna’nın Hz. Muhammed’in adını Mamed olarak telaffuz etmesi kendi tercihi olabilir. Nitekim Hristiyan yazarlar tarafından onun

²⁹⁷ Albert Habib Hourani, **Europe and the Middle East**, University of California Press, California, 1980, s. 9.

²⁹⁸ W. Montgomery Watt, **Muhammad at Medina**, Oxford Press, London, 1956, s. 324.

²⁹⁹ Yuhanna’dan önce yaşayan tarihçi Sebeos Hz. Muhammed’in işi ile ilgili bilgi vermektedir. Hz. Muhammed’in “ticaret yapan” bir kişi olduğunu söylemektedir. Bkz. **The Armenian History Attributed to Sebeos**, s. 95-96.

³⁰⁰ Janosik, **John of Damascus**, s. 100.

³⁰¹ Bizim yararlandığımız İngilizce metinde Muhammed şeklinde verilmiş olsa da hem Kotter’in hem de Migne’nin Grekçe nüshalarında Máμεδ şeklindedir.

³⁰² John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

³⁰³ **The Armenian History Attributed to Sebeos**, s. 95-96; Ayrıca Thomas Presbyter (ö. 640) ve Khuzistan Kronikçisi (ö. 660) onun adını zikredenler arasındadır. Bkz. Hoyland, **Seeing Islam**, s. 549.

³⁰⁴ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 549.

isminin orijinal halinden çok Mahmeth, Moamet, Muameth, Mahometh, Macometus şeklinde telaffuz edildiği bilinmektedir.³⁰⁵

Onun isminin orijinal hali ile telaffuz edilmemesinin sebeplerinden biri adına yüklenen olumsuz anlam ile ilgili olmalıdır. Nitekim adının değiştirilip, kötü anlamda telaffuz edilmesi Mekke'li müşriklere kadar gitmektedir. Nitekim Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemile ve diğer pek çok müşrik tarafından adının Muhammed (övülen) yerine Müzemmem (kınanmış, kötü, iğrenç) olarak telaffuz edildiği aktarılmaktadır.³⁰⁶ Aynı şeyin Hristiyanlar tarafından yapıldığı da belirtilmektedir. Hz. Muhammed'in adının bozularak "Mahound", yani şeytanın adı olarak telakki edildiği ifade edilmektedir.³⁰⁷ Yuhanna'nın onun adını Mamed olarak vermesinde herhangi olumsuz bir anlam olmamakla beraber "övülmüş" anlamına gelen Muhammed ismini telaffuz etmek istememiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Yuhanna'ya göre Hz. Muhammed sahte bir peygamberdir. Zira ona göre Hz. Muhammed Eski ve Yeni Ahit'ten edindiği bilgiler ve Aryüşü bir rahip ile görüştüktan sonra kendisinin peygamber olduğunu ileri sürmüştür. İnsanların duyguları ile oynayıp güvenlerini kazanmış ve sapıklığının temelini atmıştır. O bu hususta şunları söylemektedir:

"O zamandan günümüze aralarından Mamed isminde sahte bir peygamber ortaya çıktı. Bu adam tesadüfen Eski ve Yeni Ahit'ten edindiği bilgiler ile ayrıca Aryan bir keşiş ile görüşmesinden sonra kendi sapıklığının temelini attı. Ondan sonra kurnazca, insanlara gösteriş yaparak kendini merhametli gösterip kendisi hakkında iyi bir izlenim verip kendisine gökten güvenilir bir kitap indirildiğini bildirdi."³⁰⁸

Aslında Hz. Muhammed'in şahsına yönelik hakaretler Yuhanna'dan çok öncesine dayanmaktadır. Kur'an'ı Kerim, Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed için ileri sürdükleri bazı iddiaları bize aktarmaktadır. Kâhin, şair, mecnun, büyücü ve yalancı gibi kötü sıfatlar Hz. Muhammed için kullanılmakta; fakat bu iddialar Allah

³⁰⁵ Janosik, **John of Damascus**, s. 99.

³⁰⁶ İbn Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, C. 1, s. 382.

³⁰⁷ W. Montgomery Watt, **H. Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı**, çev. Erdem Türközü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 8; Benzer şekilde Yuhanna'nın adı da kötü anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Nitekim İkonoklast Konsil'de (753) onun Arapça Mansur (muzaffer) olan ismi İbranice Manzer (soysuz) olarak telaffuz edilmiştir. Bkz. Chase, **Writings**, s. XIII.

³⁰⁸ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

tarafından reddedilmektedir.³⁰⁹ Hz. Muhammed'in sahtekâr ve yalancı olduğu şeklindeki eleştiriler Yuhanna'dan önceki Hristiyanlar tarafından da dile getirilmektedir. Nitekim "Doctrina Jacobi/Yakub'un Öğretisi" isimli 634 yılına ait apolojik bir metin "Saracenler arasından sahte bir peygamberin çıkacağını"³¹⁰ söylemektedir. Bu metinde Hz. Muhammed'in adı zikredilmemiş olmakla beraber kastedilen kişi o olmalıdır. Benzer şekilde Sinalı Anastasios (ö. 700) Muhammed ismine atıfta bulunmadan teoloji ile ilgili olarak "Arapların yanlış inançlarından" bahsetmektedir.³¹¹ Onun yanlış olarak nitelediği inançlar Hz. Muhammed'in öğretileri olmalıdır. Buna göre Hz. Muhammed yalan ve yanlış şeyler ortaya koyan bir kişi olmaktadır. Theophanes, 2. Velid (743-744) döneminde Maiuma Piskoposu Capitolialı Peter'in İslam'ı eleştirip Hz. Muhammed'i sahtekâr olarak nitelediği için dilinin kesilmesinin emredildiği aktarmaktadır.³¹² Bu rivayetlerde görüleceği üzere Hz. Muhammed yalancı ve sahtekâr olmakla nitelenmektedir. Dolayısıyla bu rivayetler Yuhanna'dan önce Hristiyanların Hz. Muhammed algısına dair ipucu vermektedir.

Yuhanna'nın Hz. Muhammed'i sahtekâr olarak nitelediği ifadeleri, onu bu şekilde nitelemesinin amaçları konusunda bizlere ipucu vermektedir. Yuhanna açısından öncelikle Hz. Muhammed'in ileri sürdüğü öğretiler ona ait değildir. O, Eski ve Yeni Ahit'ten aldığı bilgileri kendi öğretileri olarak sunmaktadır. Ayrıca fikrî anlamda Aryüşçü bir rahip kendisine öncülük etmektedir. Dolayısıyla ileri sürdüğü öğretiler kendisine ait olmadığı halde o yalan söyleyerek kendisine nispet etmektedir. Ayrıca Yuhanna, Hz. Muhammed'i, Kitabı Mukaddes'te geleceği haber verilen yalancı peygamberler ile özdeşleştirmiş olmalıdır.³¹³ Bu sebepler

³⁰⁹ Bkz. Tûr, 29-31; Enbiyâ, 5; Yâsin, 69; Hicr, 6-7; Sâd, 4; Hz. Muhammed hakkında müşriklerce dile getirilen bazı hususların kaynağının aslında Ehl-i Kitap mensubu olan Hristiyan ve Yahudiler olduğu iddia edilir. Bu konu ile ilgili bkz. İsrail Balcı, "Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitap'ın Rolü", **On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, 2006, ss.145-165.

³¹⁰ Sean W. Anthony, "Muhammad, the Keys to Paradise, and the Doctrina Jacobi: A Late Antique Puzzle", **Der Islam Journal of the History and Culture of the Middle East**, 91(2), 2014, s. 263; Hoyland, **Seeing Islam**, s. 57.

³¹¹ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 94.

³¹² Theophanes, **The Chronicle**, s. 91; Theophanes de benzer şekilde Hz. Muhammed'in sahte bir peygamber olduğunu söyler. Bkz. Theophanes, a.g.e., s. 34.

³¹³ "Birçok sahte peygamber türeyecek ve bunlar birçok kişiyi sapıtacak." Bkz. Matta: 24/11.

düşünüldüğünde onun Hz. Muhammed'i niçin sahtekâr olarak nitelediği hususu netlik kazanmaktadır.

Hz. Muhammed'in İslam öncesi dönemde “el-emîn/güvenilir” olarak nitelendiği aktarılmaktadır.³¹⁴ Muhtemelen bu bilginin farkında olan Yuhanna bu gerçeğe gölge düşürmek istemektedir. O, Hz. Muhammed'in dindar görünerek insanlara gösteriş yaptığını ve onları aldattığını ifade etmekte, onun güvenilir sıfatını göz ardı etmektedir. Hz. Muhammed'in sanıldığı gibi güvenilir biri olmadığını, dolayısıyla takipçilerinin onun öğretilerine karşı uyanık olması gerektiği amacını taşımaktadır.³¹⁵ Yuhanna'nın Hz. Muhammed için çizmeye çalıştığı yalancı, sahtekâr ve insanları saptıran kişi imajının kendisinden sonra gelen Hristiyanlar tarafından tekrar edildiği belirtilmektedir.³¹⁶

Hz. Muhammed'in şehvetine düşkün bir insan olduğu hususu da Yuhanna tarafından vurgulanmakta olan bir diğer önemli meseledir. Onun bu konudaki temel çıkış noktası Zeyd olayıdır. Hz. Muhammed'in evlatlığı ve yakın arkadaşı olan Zeyd'in karısı Zeynep b. Cahş'ı boşaması ve Hz. Muhammed'in Zeynep ile evlenmesi şeklinde özetleyebileceğimiz bu olaydan hareketle Yuhanna Hz. Muhammed'in şehvetperest ve kadınlara değer vermeyen bir kimse olduğunu işlemeye çalışmaktadır. Onun bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

“O ayrıca kişinin istediği kadını boşayabileceğini, aynı şekilde istediği kadını da alabileceğini söyler. Muhammed'in Zeyd adında bir arkadaşı vardı. Bu adamın, Muhammed'in kendisine âşık olduğu çok güzel bir karısı vardı. Bir ara beraber otururlarken Muhammed dedi ki: Tanrı bana senin karını almamı emretti. Diğer cevapladı: Sen bir öndersin. Tanrının sana dediğini yap ve karımı al. Daha doğrusu -hikâyeyi baştan söyleyecek olursak-O, ona dedi ki: Tanrı bana senin karını boşamanı emretti. Ve o, onu boşadı. Birkaç

³¹⁴ İbn İshak, **Siyer**, s. 161.

³¹⁵ Janosik, **John of Damascus**, s. 218.

³¹⁶ Hz. Muhammed'in, masum insanları kandırarak doğru yoldan saptıran bir “fitneci” olarak sunulması, ortaçağda kaleme alınan çeşitli eserlerde dile getirildiği söylenmektedir. Bununla ilgili olarak Mainzli Embricco'nun (ö. 1077) Vita Mahumet'i, Compiegneli Walter'ın 1137-1155 yılları arasında kaleme aldığı Otia de Machomete ve Nogentli Guibert'in 12. Yüzyılın başında yazdığı Gesta Dei per Francos adlı kitapları zikredilmektedir. Bu kitapların Bizans kökenli söylenti ve hikâyelere dayanan ve Hz. Muhammed için çizilen negatif imajı doğrulamak için kaleme alınan eserlerden olduğu ifade edilmektedir. Bkz. İbrahim Kalın, **Batı ve İslam**, İsam Yayınları, Ankara, 2015, s. 82-83; Ayrıca Dante'nin (1265-1321) “İlâhî Komedya” adlı eserinde, Hz. Muhammed'in fitne tohumlarını eken bir kimse olduğu ifade edilmekte ve bu sebepten ötürü cehenneme gideceği belirtilmektedir. Bkz. Edward W. Said, **Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu**, Çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 103-104.

gün sonra dedi ki: Şimdi ise Tanrı bana onu kendime almamı emretti. Onu kendisine alıp, onunla zina ettikten sonra ise bunu şerî bir kural haline getirdi.³¹⁷

Yuhanna yukarıdaki ifadelerini Nisa Suresi bağlamında ele almaktadır. Fakat söz konusu edilen hadiseye Ahzab Suresi'nde atıfta bulunmaktadır:

“Bir zaman Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye “Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere, evlatlıklarının-kendileriyle beraber olup ayrıldıkları-eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir.”³¹⁸

Kur'an'ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in, Zeyd'in boşanmış olduğu kadın ile evlenmesi İslam öncesi dönemdeki yanlış bir uygulamayı ortadan kaldırmaktadır. Cahiliye döneminde kişi evlatlığının boşanmış olduğu karısı ile evlenemezdi, bu durum skandal olarak kabul edilirdi;³¹⁹ fakat Kur'an'ı Kerim bunun doğru olmadığını ve bu uygulamayı ortadan kaldırdığını söylemektedir. Yuhanna ise Hz. Muhammed'in Zeyd'in karısından hoşlandığını ve ona âşık olduğu için Zeyd'in karısını boşadığını iddia etmektedir. O Zeyd olayını Hz. Muhammed'in kadınlara düşkünlüğü bağlamında ele almakta ve bu olaya binaen Hz. Muhammed'in boşanmayı meşrulaştırdığını ifade etmektedir. O ayrıca bu ifadeleri ile İslam'ın şehveti ön plana çıkaran heretik bir akım olduğunu göstermeye çalışmaktadır.³²⁰ Hz. Muhammed'e yönelik bu itham Ömer b. Abdülaziz ile 3. Leo arasında gerçekleştiği söylenen mektuplarda da yer almaktadır. 3. Leo, Hz. Muhammed'in Zeyd'in karısı ile evlenmesini tenkit edip, bu durumun Tanrı kaynaklı olduğunu söylemenin iftira olduğunu ifade etmektedir.³²¹

Hz. Muhammed'in Zeyd'in karısını görüp hoşlandığı şeklindeki anlayışın bir şekilde bazı İslamî kaynaklara da yansıdığı görülmektedir. Nitekim İbn İshak bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Zeyd b. Hârise hastalandı. Rasulullah (S.A.V.) onu ziyarete gitti. Zeyd'in hanımı Zeyneb ibnetü Cahş, Zeyd'in başucunda oturuyordu. Zeyneb, bazı işlerini yapmak üzere ayağa kalktı. Rasulullah (S.A.V.) onu gördü ve başını önüne indirerek: “Kalpleri ve gözleri

³¹⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

³¹⁸ Ahzâb, 36-37.

³¹⁹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. 2, s. 682.

³²⁰ Janosik, **John of Damascus**, s. 107.

³²¹ Jeffery, “Ghevond's Text...”, s. 324; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 124.

ters yüz eden Allah, noksanlıklardan uzaktır.” buyurdu. Bunu üzerine Zeyd: “Ya Rasulallah, onu senin için boşuyorum.” Dedi.”³²²

Hem Yuhanna’da hem de İbn İshak’taki bu iddiaları kabul etmek mümkün değildir. Bu iddialar hem Kur’an açısından hem de sosyal hayat açısından doğruyu yansıtmamaktadır. Nitekim Zeynep’i Zeyd ile nikâhlayan kişinin Hz. Muhammed olduğu bilinmektedir.³²³ Zeynep ile evlenme niyeti olduğu takdirde Hz. Muhammed’in bu evliliği gerçekleştirebileceği aşikârdır. Ayrıca akrabası olan Zeynep’i küçüklüğünden itibaren gören Hz. Muhammed’in Zeynep evlendikten sonra güzelliğinin farkında olmuş olduğunu iddia etmek makul görünmemektedir.³²⁴ Dolayısıyla Hz. Muhammed’in Zeynep’ten hoşlandığı ve Zeyd kendisini nikâhladıktan sonra onun güzelliğinin farkına vardığı şeklindeki görüşleri kabul etmek mümkün değildir.

Hz. Muhammed’in Zeynep ile evlenip ilişkiye girmesi Yuhanna açısından zina olarak değerlendirilmektedir. Yuhanna’nın bu konudaki referansı Kitabı Mukaddes olmalıdır. Nitekim Yeni Ahit’te boşanan kadın ile evlenen kişinin zina etmiş olacağı söylenmektedir:

“Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.”³²⁵

O, Hz. Muhammed’in Zeyd’ten boşanan Zeynep ile evlendiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu onun nazarında zina olarak telakki edilmektedir.

2.5.2. Hz. Muhammed’in Peygamber Olamayacağına Yönelik İddiaları

Hz. Muhammed’in Tanrı’dan vahiy almadığı ve peygamberliğini ispat edemediği şeklindeki düşünce Yuhanna’nın üzerinde durduğu önemli konulardandır. O Hz. Muhammed’in peygamber olmadığını kanıtlamak için hem Müslümanların

³²² İbn İshak, **Siyer**, s. 321; Bu rivayetler pek çok müfessirin tefsirinde de kendine yer edinmiş, Hz. Muhammed’in Zeynep’ten hoşlandığı hususu tekrar edilmiştir. Bkz. Ebû’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vucûhi’t-Te’vîl**, Mektebetu’l-Ubeykan, Riyad, 1998, C. 5, s. 71.

³²³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C. 2, s. 682.

³²⁴ Ziya Kazıcı, **Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Eşleri ve Aile Hayatı**, İstanbul, 1991, s. 230-254; Ayrıca bkz. Ali Osman Ateş, ” Hz. Peygamber’in Zeynep Bint Cahş İle Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivayet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, 1992, ss. 161-180.

³²⁵ Matta: 19: 9; Markos: 10:11/12

bazı kabullerinden hem de kendi kutsal kitabından argümanlar sunarak ispat etme çabası içerisindedir. O temel olarak iki şey üzerine odaklanır. Bunlardan biri Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna yönelik hiçbir şahidinin olmadığı iddiasıdır. Ayrıca ona göre Hz. Muhammed vahyi rüyasında aldığını ifade etmektedir. Bir diğer odak noktası ise önceki peygamber ve kutsal kitaplar tarafından Hz. Muhammed'in geleceğinin haber verilmediği yani müjdelenmediği şeklindedir. Dolayısıyla bu iki temel iddiayı ele almak gerekir.

Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahitlik edilmediği hususunda Yuhanna iki farklı açıklama yapmaktadır. Bunlardan biri Müslümanlar arasındaki bazı pratiklerde şahit şartının koşulması hususudur. Söz gelimi o evlilik ve ticaretten söz edip, bu gibi konularda dahi Müslümanların şahit istediğini belirtir. Fakat bu gibi meselelerde şahit isteyen Müslümanlar Hz. Muhammed'in peygamberliği hususunda herhangi bir şahit istememektedir. Onun bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

“Nasıl oluyor da o, kitabınızdaki gibi şahit olmadan hiç bir şey yapmamanızı, şahitsiz hiçbir şey almamanızı emrediyor da siz onu: “İlk olarak, şahitlerle bir peygamber olduğunu, Tanrı katından gönderildiğini ve hangi kutsal metnin sana şahitlik ettiğini bize göstermelisin” diye sorguluyorsunuz?” Diye sorduğumuzda onlar utanır ve sessizliğe dalarlar. Sonra şöyle devam ederiz: “Şahit olmadan bir kadın ile evlenemiyor, bir mülkü satın alamıyor ve sahip olamıyorsunuz. Şahit olmadan ne bir eşek ne de bir yük hayvanına sahip olamıyorsunuz. Şahit olmadan ne bir kadın ne de bir eşeğe sahip olamıyorsunuz; fakat elinizde tuttuğunuz kutsal yazılarınızı ve imanınızı şahitlerle ispatlamadan kabul ediyorsunuz. Bu, onun size indirdiği şey hakkında herhangi bir kaynaktan bir garantiye sahip olmamasından, o gelmeden önce ona şahitlik edecek herhangi bilinen birinin olmamasındandır. Aksine o uykudayken onu aldı.”³²⁶

Yuhanna, Müslümanların evlilik, alışveriş ve mal edinme hususunda şahitlik şartı istediğini fakat peygamberlik gibi önemli bir hususta şahide ihtiyaç duymamalarını yadırgamaktadır. Hâlbuki derinlemesine bakıldığında bu durumun Hz. Muhammed'in peygamberliğine katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Zira bu durum, evlilik, ticaret gibi -Yuhanna basit meseleler olduğunu ima etmektedir- meseleler de dahi şahitlik ve adaletten ayrılmayan insanların dininin sağlamlığını ortaya koymakta, Hz. Muhammed'in peygamber oluşunu desteklemektedir.³²⁷ Dolayısıyla vahiy konusuna nispeten basit görülebilecek konularda dahi şahit şartı koşan ve

³²⁶ John of Damascus, *On Heresies*, s. 155.

³²⁷ El-Gâmidî, *Yuhanna ed-Dimeşkî*, s. 75.

adaletten ayrılmayan bir dinin peygamberinin yalan söyleyebileceğini iddia etmek makul değildir.

İslam kaynakları Hz. Muhammed'in ilk vahiy tecrübesi hakkında bazı bilgiler aktarmaktadırlar. Hz. Muhammed'in tahannüs için Hira mağarasında bulunurken, rüyasında Cebrail'in gelip kendisine “oku” dediği, onun okuma bilmediğini ifade ettiği, bu diyalogun birkaç kez tekrar edildiği ve neticede Alak Suresi'nin ilk ayetlerinin kendisine vahyedildiği ifade edilmektedir.³²⁸ Bu rivayetlerde Hz. Muhammed'in ilk vahiy tecrübesini uykudayken yaşadığı belirtilmektedir. Yuhanna, “aksine o uykudayken onu aldı” ifadesi ile bu hususu kastediyor olmalıdır.³²⁹ Hz. Muhammed'in ilk vahiy tecrübesine her ne kadar kimse şahitlik etmemişse de onun bu tecrübesinden, başta karısı Hatice olmak üzere Varaka b. Nevfel'e de anlattığı bilinmektedir.³³⁰ Öte yandan Hz. Muhammed'in vahiy alma tecrübesinin yansımalarına pek çok sahabinin şahitlik ettiği rivayet edilmektedir. Hz. Muhammed vahyi alır almaz vahiy kâtiplerinin onu yazıya geçirdiği de aktarılmaktadır.³³¹ Fakat zikredilen bu hususlar Yuhanna açısından yeter sebepler değildir.

Yukarıdaki rivayetlerin yanı sıra Kur'an'ı Kerim peygamberlere vahyin veriliş şekillerinden bahsetmektedir. Buna göre Allah bir peygamberle ya vahiy yoluyla ya perde ardından ya da elçi göndermek suretiyle iletişime geçmektedir.³³² Ayrıca bazı peygamberlerin rüyadayken vahiy aldıkları ve gördükleri rüyaya göre hareket etikleri de bilinmektedir.³³³ Peygamberlerin rüyadayken Tanrı ile iletişime geçebilecekleri hususu Kitabı Mukaddes'te de ifade edilmektedir.³³⁴ Dolayısıyla Yuhanna'nın Hz. Muhammed'in vahyi uykusundayken aldığı şeklindeki eleştirileri

³²⁸ İbn İshak, **Siyer**, s. 176-177; İbn Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, s. 251-253.

³²⁹ Sahas'a göre ise Yuhanna'nın vahyi rüyadayken alması hususunda söyledikleri çok açık olmasa da Kadir Suresine işaret etmektedir. Mekki bir sure olan Kadir Suresi'nde geçen Ruh (Cebrail) ve meleklerin inmesi vurgusu onu böyle düşünmeye sevk etmiş olabilir. Fakat surede Hz. Muhammed'in uykuda olduğuna dair bir ifade yoktur. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 79.

³³⁰ İbn İshak, **Siyer**, s. 178.

³³¹ Hz. Muhammed'e vahiy geldiğinde kendisini şiddetli bir sarsıntı kapladığı, hava soğuk olsa bile şakaklarının terlediği, vahiy esnasında ağırlık çöktüğünden devesinin bile kendisini taşıyamayacak şekilde yalpaladığı rivayet edilmektedir. Bkz. Buhârî, Tefsîr, 91; Cihâd, 31; Müslim, İmâre, 141-142; Ebu Dâvud, Cihâd, 19; Tirmizî, Tefsîr, 5; Neseî, Cihâd, 4.

³³² Şûrâ, 51.

³³³ Bkz. Saffât, 99-102.

³³⁴ “O gece Tanrı Aramlı Lavan'ın düşüne girerek ona, “Dikkatli ol!” dedi, “Yakup’a ne iyi, ne kötü bir şey söyle.” Bkz. Tekvin: 31/24; Buna ayrıca, Yakub’un ve Yusuf’un rüyası da eklenebilir. Bkz. Tekvin: 28/12; 37/1-10.

kendi kutsal kitabı açısından de geçerli değildir. Buradan hareketle Hz. Muhammed'in peygamber olamayacağını iddia etmesi makul değildir.

Hz. Muhammed'in peygamberliğine kimsenin şahitlik etmediğini ve vahyi rüyasında aldığını söyleyen Yuhanna, kendi kutsal kitabından referans vererek yeni bir argüman ileri sürmekte ve Hz. Muhammed'in peygamber olamayacağını iddia etmektedir. O bu hususta Musa'nın vahiy tecrübesini örnek vermekte ve şunları söylemektedir:

“Musa, Sina Dağı'nda, tüm insanların gözü önünde, bulut, ateş, karanlık ve rüzgârın arasından görünen Tanrı'dan Tevrat'ı almıştır... Biz, “Nasıl oluyor da sizin peygamberiniz aynı yolla, kanıt taşıyan başka şeylerle gelmedi? Nasıl oluyor da Tanrı sizin başvurduğunuz kitabı bu adama -insanlar bakarken, dumanlı dağlar üstünde Musa'ya kanunu (Tora) verdiği gibi-kesin olsun diye sizin önünüzde vermedi?” Diye sordüğümüzda onlar “Tanrı dilediğini yapar” derler.”³³⁵

Yuhanna nazarında bir kişinin peygamber olarak kabul edilebilmesi için onun apaçık mucizeler ile desteklenmesi gerekmektedir. Somut ve herkesin görebileceği şekilde Tanrı'dan vahiy aldığını ispat edemeyen kişi peygamber değildir. Hz. Musa herkesin önünde Tanrı ile görüşmüş ve peygamberliğini ispat etmiş,³³⁶ fakat Hz. Muhammed herkesin görüp şahitlik edebileceği şekilde, mucizevi bir şekilde peygamberliğini ispat edememektedir. Öyleyse o peygamber olmamalıdır.

İslam dininin mucizelerle desteklenmediği ve Hz. Muhammed'in herhangi bir mucizesinin olmadığı hususunun Yuhanna'dan önce de tekrar edildiği bilinmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere Nesturi Katalikosu Ananiyasus'un, İslam'ın Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi mucizelerle desteklenen dini bir yapı olmadığını söylediği rivayet edilmektedir.³³⁷ Bu durum onların peygamberliği nasıl değerlendirdiklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Tanrı ile peygamberleri arasında özel bir iletişim türü olan vahye insanların da şahit olması

³³⁵ John of Damascus, **On Heresies**, s. 154.

³³⁶ “Üçüncü günün sabahı gök gürledi, şimşekler çaktı. Dağın üzerinde koyu bir bulut vardı. Derken, çok güçlü bir boru sesi duyuldu. Ordugâhta herkes titremeye başladı. Musa halkın Tanrı'yla görüşmek üzere ordugâhtan çıkmasına öncülük etti. Dağın eteğinde durdular. Sina Dağı'nın her yanından duman tütüyordu. Çünkü RAB dağın üstüne ateş içinde inmişti. Dağdan ocak dumanı gibi duman çıkıyor, bütün dağ şiddetle sarsılıyordu. Boru sesi gitgide yükselince, Musa konuştu ve Tanrı gök gürlemeleriyle onu yanıtladı. RAB Sina Dağı'nın üzerine indi, Musa'yı dağın tepesine çağırdı. Musa tepeye çıktı. RAB, “Aşağı inip halkı uyar” dedi, “Sakin beni görmek için sınırı geçmesinler, yoksa birçoğu ölür. Bana yaklaşan kâhinler de kendilerini kutsasınlar, yoksa onları şiddetle cezalandırırım.” Bkz. Çıkış: 19/16-22.

³³⁷ Nasrallah, **Mansûr b. Sercûn**, s. 75.

gerektiklerini düşünmektedirler. Bu konu Yuhanna açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim “Disputatio Saraceni et Christiani” isimli eserin devamı olarak neşredilen ve Theodore Ebu Kurra’nın, Yuhanna’nın kelimeleri ve bakış açısıyla Müslümanlara yönelttiği risalede de benzer bir argüman kullanılmaktadır:

“Muhammed, vaaz ve öğretileri ile kabule layık görülen Musa ve Mesih gibi değildi. Evet, Muhammed’in vaaz ve öğretilerine de inanıldı; fakat her ikisinin (Musa-Mesih) kabule layık görülmeleri için neler yaptıklarını dinle. Musa Tanrı tarafından gönderildiğinde Tanrı’ya dedi ki: “Şimdi, ben gideceğim ve onlar bana Tanrı’yı görmediğimi ve peygamber gönderilmediğimi söyleyecekler. Ne yapmam gerekir?” Ve Tanrı ona “elinde tuttuğun nedir?” diye sordu. O, “bu bir asa” dedi. Tanrı ona “fırlatıp at” diye emretti. Onu fırlatıp atınca yılanı dönüştü, tekrar eline alınca asaya dönüştü. Daha sonra Tanrı ona dedi ki: “Elini göğsüne koy” dedi. O elini koyup tekrar çıkarttığında cüzzama yakalanmıştı ve tekrar sokup çıkarttığında iyileşmişti. Ve Tanrı ona “Eğer onlar birinci ve ikinci alamete inanmazlarsa suyu kana çevir.” Dedi. Ve Musa böylece gönderildi ve bunları yaptı.”³³⁸

Hiz. Muhammed’ten peygamberliğine yönelik somut mucizeler istenmesi hususunda benzer bir yaklaşım Yuhanna’dan önce müşrikler tarafından da ileri sürülmektedir. Onun ifadeleri Kur’an’ı Kerim’in şu ayetini çağrıştırmaktadır:

“Dediler ki: “Sen bizim için yerden bir kaynak fişkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalıdır. Yahut göğü üzerimize parçalar yağdırmalıdır veya Allah’ı ve melekleri şöyle karşımıza getirmelidir. Veya altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalıdır. Bize okuyacağımız bir kitap indirmedigin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız.”³³⁹

Hem Yuhanna’dan hem de Kur’an’ı Kerim’den yapılan alıntılar Hiz. Muhammed’in peygamberliğine yönelik benzer bir bakış açısının varlığını ve bir süreklilik arz ettiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim her iki durumda da somut ve gözle görülebilir deliller istenmektedir.

Hiz. Muhammed’in peygamberliğini kanıtlayacak mucize ve somut delilinin olmadığını ifade eden Yuhanna başka bir argüman daha sunmaktadır. Argümanın merkezinde yer alan kişi ise İsa Mesih’tir. O, İsa’nın önceki peygamber ve kutsal kitaplar tarafından haber verilip müjdelendiğini ileri sürmekte ve Hiz. Muhammed’in tebşir edilmediğini iddia etmektedir. Bu konuda şunları söylemektedir:

“Ayrıca Musa’dan itibaren tüm peygamberlerin Mesih’in geleceğini, Mesih’in Tanrı olduğunu (Tanrı’nın oğlu olarak enkarne olduğunu), haça gerileceğini, öleceğini, tekrar

³³⁸ Jacques Paul Migne, **Patrologia Graeca**, XCVI, 1596; Tercümeyle esas metin için bkz. Daniel J. Sahas, **John of Damascus on Islam The “Heresy of The Ishmaelites”**, Brill Publisher, Leiden, 1972, s. 156-159; Onun bu ifadesi Eski Ahit kaynaklıdır. Bkz. Çıkış: 4/1-9.

³³⁹ İsrâ, 90-93.

dirileceğini ve ölü ve dirileri nasıl yargılayacağını haber verdiğini söylüyoruz... “Fakat biz, “Tanrı’nın ona (Hz. Muhammed) Kitab’ı verdiğine kim şahit olmuş? Ayrıca hangi peygamber onun ortaya çıkacağını haber vermiştir?” Diye sordüğümüzde onlar sessizliğe gömülürler.”³⁴⁰

Yuhanna tarafından Müslümanlara yöneltilen bu sorunun benzer şekilde Müslümanlar tarafından Hristiyanlara sorulduğu da görülmektedir. Bu konuda daha önce değinilen, bir İslam komutanı ile Antakya Yakubi Patriği Yuhanna arasında geçen konuşma önemlidir. Komutan, patriğe bazı sorular yöneltip cevap istemektedir. Onun sorduğu sorulardan biri de Hz. İsa’nın önceki peygamberlerce haber verilip verilmediği ile ilgilidir.³⁴¹ Benzer bir soru Ömer b. Abdülaziz tarafından cevaplanması amacıyla 3. Leo’ya sorulmaktadır. 3. Leo cevaben İsa’nın şahsiyeti ve enkarnasyonu ile ilgili hususların Kitabı Mukaddes’te geçtiğini ve Hristiyanların inandığı şekilde olduğunu söylemekte, bu konuda Eski ve Yeni Ahit’te herhangi bir ihtilafın olmadığını belirtmektedir.³⁴² Bu durum Müslüman ve Hristiyan cemahtan benzer ithamların ileri sürüldüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bu bize yedinci yüzyılda Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki tartışmanın nelerle ilgili olduğu hususunda da fikir vermektedir.

Yuhanna, İsa’nın kendisinden önceki peygamberler ve kutsal kitaplar tarafından müjdelendiğini; fakat Hz. Muhammed’in peygamber olarak geleceğinin haber verilmediğini iddia etmektedir. Kur’an’ı Kerim ise Allah’ın peygamberlerden Hz. Muhammed geldiğinde iman edeceklerine dair söz aldığını, son peygamberin geleceğinin Tevrat ve İncil’de yazılı olduğunu ve ehli kitap âlimlerinin bunu bildiği ifade etmektedir.³⁴³ Ayrıca Hz. İsa’nın Hz. Muhammed’i müjdelediği Kur’an’da açıkça belirtilmektedir:

“Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat’ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.” Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, “Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!” dediler.”³⁴⁴

İslam âlimleri Hz. Muhammed’in Eski ve Yeni Ahit’te müjdelendiği hususunda farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadırlar. Bazıları bu kitapların tamamen

³⁴⁰ John of Damascus, **On Heresies**, s. 154.

³⁴¹ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 459-460; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 111-113.

³⁴² Jeffery, *Ghevond’s Text...* s. 283, 284; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 117.

³⁴³ Âl-i İmrân, 92; A’râf, 157.

³⁴⁴ Saff, 6.

tahrif olmadığı kabulünden hareketle, Hz. Muhammed'in müjdelenmesi hususunda bazı bilgilerin olabileceğini ileri sürmektedirler. Diğer bazıları ise Eski ve Yeni Ahit'in tahrif olduğunu, bu kitaplarda Hz. Muhammed'in müjdelenmesine dair delil aramanın gereksiz olduğunu ifade etmektedirler. Ali b. Rabben et-Taberî (ö. 861 sonrası), "ed-Dîn ve'd-Devle" isimli eserinde,³⁴⁵ İbn Teymiyye (ö. 1328) ise "el-Cevâbu's-Sahîh" isimli eserinde Hz. Muhammed'in Kitabı Mukaddes'te açıkça müjdelendiğini iddia etmektedirler. İbn Teymiyye, Hristiyanların, İsa'nın önceki kitaplarda müjdelendiğini; fakat Hz. Muhammed'in müjdelenmediğini iddia ettiklerini söylemektedir. O, Hz. Muhammed'in tebşîratına yönelik ifadelerin, Hz. İsa için söylenenlerden daha çok olduğunu belirtmektedir.³⁴⁶

Hz. Muhammed'in tebşîr edildiğini kabul eden âlimler sadece Kitabı Mukaddes değil, doğu dinlerine ait kutsal metinler³⁴⁷ üzerinde de çalışmalar yapmış bulunmaktadır. Tebşîr ile ilgili daha çok Yuhanna İncili'nde geçen³⁴⁸ "Faraklit" kelimesinin üzerinde durmaktadırlar. Bu kelimenin "yardıma çağrılan, müdafaa eden, şefaathçi ve teselli veren" gibi anlamlara geldiği ve Kur'an'ı Kerim'de ifade edilen Ahmed ismine tekabül ettiği ileri sürülmektedir.³⁴⁹ İbn Hazm (ö. 1064) ise bazı Müslümanların Tevrat ve İncil'in tahrif olmadığını iddia ettiklerini; fakat bu iddiaların doğru olmadığını, Tevrat ve İncil'in tahrif olduğunu dolayısıyla bu

³⁴⁵ O özellikle Eski Ahit kitaplarından İşaya, Mika, Habakuk, Zekeriya, Yeremya, Ezekeil ve Daniel'den Hz. Muhammed'in tebşîr edildiğine yönelik deliller getirir. Bkz. Ali b. Rabben et-Taberî, **ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyyi Muhammed**, Dâru'l Âfaki'l Cedide, Beyrut, 1973, s. 137-184; Onun bu eseri üzerine çalışan Willem A. Bijlefeld onun delillerini bir liste halinde sunmuştur. Bunlardan 54 tanesi Eski Ahit'ten, 7 tanesi Yeni Ahit'ten, Eski Ahit'tekilerin 40 tanesi peygamberler bölümündedir. İşaya 26, Hoşed 1, Mika 1, Habakuk 1, Zebh 1, Zekeriya 1, Yeremya 4, Ezekeil 1, Daniel, 4 ve Tekvin 'den 14, Tesniye'den 3 tanedir. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 81, Dipnot: 2.

³⁴⁶ Ebu'l Abbas Takiyuddin Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye, **el-Cevâbu's-Sahîh Limen Beddele Dîne'l-Mesîh**, Dâru'l Âsime, Riyad, 1999, C. 2, s. 30.

³⁴⁷ Zend Avesta'da Saosyant adında birinin geleceği ve bütün insanlara rehberlik yapacağı bildirilmektedir. Veda ve Puranalar'da ise çölden övülmüş birinin çıkacağı, arabasının semaya yükseleceği (Miraç), zaferlerinin birini 300 (Bedir), diğerini 1000 (Mekke Fethi) kişiyle kazanacağı bildirilmektedir. Ayrıca Buda'nın kendisinden sonra Metteyya veya Maitreya adında birinin geleceğini ve başlattığı işi tamamlayacağını söylediği ifade edilmektedir. Bkz. Mehmet Aydın, "Beşâirü'n-Nübüvve", **DİA**, C. V, s. 549; Detaylı bir çalışma için bkz. A.H. Vidyarthi, **Doğu Kutsal Metinlerinde Hz. Muhammed: Zerdüş, Hindu, Budist**, İnsan Yayınları, 1994.

³⁴⁸ "Ben de Baba'dan dileyeceğim. O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruhu'nu verecek. Dünya O'nu kabul edemez. Çünkü O'nu ne görür, ne de tanır. Siz O'nu tanıyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır." Bkz. Yuhanna: 14/16-17.

³⁴⁹ Mehmet Aydın, "Faraklit", **DİA**, C. XII, s. 165-166.

kitaplarda Hz. Muhammed'in tebşîri için delil aramanın beyhude olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁰

Tebşîr hususunda çalışma yapan âlimlerin hangi saikle çalışmalarını yaptıkları hususu önem arz etmektedir. Sahas'a göre Müslümanların böyle bir çaba içerisine girmelerinin sebebi Hıristiyanların iddialarına reaksiyon göstermektir. O, Yuhanna'nın Müslümanlara yönelttiği soruların Müslümanları etkilediği ve bunun sonucunda bu çalışmaların yapıldığını iddia etmektedir. Ayrıca Yuhanna'dan önce tebşîr ile ilgili çalışmaların bulunmadığını, bu konudaki çalışmaların dokuzuncu yüzyılda başladığını ifade etmektedir.³⁵¹ Tebşîr ile ilgili müstakil çalışmaların dokuzuncu yüzyılda başladığı hususu doğrudur. Nitekim bu alanda ilk çalışmalardan biri olan Ali b. Rabben et-Taberi'nin (ö. 861 sonrası) "ed-Dîn ve'd-Devle" isimli eseri dokuzuncu yüzyıla aittir. Fakat bu durum Yuhanna'dan önce tebşîr hususunda tartışmaların olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Ömer b. Abdülaziz ile 3. Leo arasında gerçekleştiği iddia edilen mektuplarda bu konuda tartışmaların yapıldığı görülmektedir. Buna göre Ömer b. Abdülaziz, İsa'nın Yeni Ahit'te kendisinden sonra bir peygamber geleceğini müjdelediği, 3. Leo'nun ise Yeni Ahit'te geleceği müjdelenen kişinin Hz. Muhammed olmadığını iddia ettiği ifade edilmektedir. Ona göre Yeni Ahit'te geleceği haber verilen "Faraklit" Ahmet anlamına gelmemekte, geleceği beklenen faraklit İsa ile aynı ismi³⁵² taşımaktadır.³⁵³ Bu rivayetler dokuzuncu yüzyıldan önce bu konuda tartışmaların olduğunu göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

³⁵⁰ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Fasl fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihel*, Mektebetu's-Selâmi'l-Âlemiyye, ?, C. 1, s. 159-160.

³⁵¹ Sahas bu iddiadan hareketle ayrıca "Heresy of The Ishmaelites" in dokuzuncu yüzyıldan önce yazıldığı sonucunu çıkartmaktadır. Bkz. Sahas, *John of Damascus*, s. 80-81.

³⁵² Muhtemelen Yuhanna:16/26'ya işaret edilmektedir. "O gün dileyceğinizi benim adımla dileyeceksiniz."

³⁵³ Jeffery, "Ghevond's Text...", s. 277-278;293-294; Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, s.116;119;Ayrıca Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat sadedinde yazılan "Delâilü'n-Nübüvve" literatürünü de bu kapsamda ele almamız gerekir. Böylelikle İbn İshak'tan itibaren bu alanda çalışmalar yapıldığını söyleyebiliriz. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilü'n-Nübüvve", *DİA*, C. IX, s. 115.

2.6. İSLAM'DA YER ALAN BAZI PRATİKLERE YÖNELİK İFADELERİ

Yuhanna, İslam'da evlilik, poligami, boşanma, hülle, ticaret, sünnet ve bazı yasaklar hakkında bazı tartışmalar yapmaktadır. O, özel başlıklar açmamakla beraber bu konularda bilgi sahibi olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla onun bu hususlardaki ifadelerini ele almakta yarar vardır. Onun bu konulardaki görüşleri iki başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak muamelata ilişkin görüşleri incelenecektir. Bu kapsamda evlilik ve ticarete şahitlik, poligami, boşanma ve hülle gibi meselelere dair görüşlerine yer verilecektir. İkinci başlık altında ise onun İslam'da varsaydığı bazı helal ve haramlara değinilecektir. Erkek ve kadınların sünnet edilmesi, bazı yiyeceklerin haram kılınması, İslam'da vaftiz ve şabat kurallarının ilga edildiği iddiası ve şarap içmenin yasaklandığı hususu bahis konusu edilecektir.

2.6.1. Muamelat Bilgisi

Yuhanna'nın Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı çıktığına ve bu hususta bazı argümanlar ileri sürdüğüne daha önce değinilmişti. Onun argümanlarından biri İslam'da evlilik ve ticaret gibi hususlarda şahit şartı arandığı; fakat Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik herhangi bir şahidin istenmediği şeklindeydi. Her ne kadar o evlilik ve ticarete şahitliği bu bağlamda zikretse de bu durum onun bu konularda bilgi sahibi olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla onun bu konudaki görüşlerini ele alıp bu konulardaki bilgi kaynağının ne olduğuna değinmemiz gerekmektedir. O bu hususta şunları söylemektedir:

“Şahit olmadan bir kadın ile evlenemiyor, bir mülkü satın alamıyor ve sahip olamıyorsunuz. Şahit olmadan ne bir eşek ne de bir yük hayvanına sahip olamıyorsunuz. Şahit olmadan ne bir kadın ne de bir eşeğe sahip olamıyorsunuz; fakat elinizde tuttuğunuz kutsal yazılarınızı ve imanınızı şahitlerle ispatlamadan kabul ediyorsunuz.”³⁵⁴

Yuhanna, İslam'da şahitliğin öneminin farkında olarak bunu Müslümanlara bir argüman olarak sunmaktadır. Kur'an'ı Kerim'in pek çok ayetinde şahitlik şartı koşulmaktadır.³⁵⁵ Yuhanna da şahitlik şartının Müslümanların kitabında geçtiğini

³⁵⁴ John of Damascus, *On Heresies*, s. 155.

³⁵⁵ Bakara, 282; Nisâ, 6; 15; 41; Mâide, 106.

belirtmektedir.³⁵⁶ Şahitlik hususu Hristiyan inancı açısından da önem arz etmektedir. Kilisenin iman ve tövbeye şahitlik etmesi bu anlamda önemlidir.³⁵⁷ Yuhanna bu öneminden dolayı da şahitlik hususunu vurgulamış olabilir.

Evlilik akdinde şahitlerin gerektiği hususu Kur'an'ı Kerim'de açıkça zikredilmemektedir. Bu konuda Hz. Muhammed'in hadisleri delil olarak sunulmaktadır.³⁵⁸ Yuhanna'nın Kur'an'da yer almayan bu bilgisinin kaynağı bu rivayetler olabileceği gibi, Müslümanlar arasındaki uygulama da olabilir. Onun Müslüman bir toplumda yaşadığı düşünülürse nikâhla ilgili uygulamalardan yola çıktığını kabul etmemiz daha olağandır. Kur'an'ı Kerim ticarette şahitlik hususu ile ilgili daha çok borç üzerinde durmaktadır. Kişilere borç aldıklarında veya verdiklerinde yazmaları istenmekte ve bu duruma güvenilir kişilerin şahit tutulması istenmektedir.³⁵⁹ Dolayısıyla Yuhanna'nın ticarette şahitlik konusunda verdiği bilgi gerçeği yansıtmaktadır.

Yuhanna çok eşlilik ve cariyeler konusunda İslam'a eleştiri getirmektedir. İslam'da çok eşlilik ve cariye hususunun İslam karşıtları tarafından en çok tartışılan konuların başında geldiği bilinmektedir. 3. Leo, Ömer b. Abdülaziz'e yazdığı mektubunda, Müslümanların kadınlara karşı davranışlarını eleştirmekte, cariye uygulamasına değinerek erkeklerin keyfi olarak onlarla birlikte olduklarını ve sonra da sattıklarını söylemektedir.³⁶⁰ Bu durum Yuhanna tarafından da dillendirilmektedir:

“Örneğin kadın hakkında yazdığı bir kitap vardır. Orada açıkça şerî bir hüküm olarak; mümkünse dört kadın alınabileceğini ve bu dört kadının dışında eğer bakılabilecekse bin cariye alabileceğini söylemektedir.”³⁶¹

Yuhanna'nın bu konuda Kur'an'ı Kerim'e referansla verdiği bilgiler sorunludur. Çok eşlilik konusu Nisa Suresi 3. ayette geçmektedir.

³⁵⁶ John of Damascus, **On Heresies**, s. 155.

³⁵⁷ Mehmet Katar, **Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamda Tövbe**, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s. 142

³⁵⁸ “Şahitler bulunmadıkça nikâh olmaz.” Buhârî, Şehâdet, 8; “Bir veli ve iki adaletli şahit olmadıkça nikâh olmaz.” Ebu Dâvud, Nikâh, 19; Dârimî, Nikâh, 11;

³⁵⁹ Bakara, 282.

³⁶⁰ Jeffery, “Ghevond's Text. ..”, s. 325, 326; Avcı, **İslam-Bizans Bizans İlişkileri**, s. 124.

³⁶¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

“Size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin.”³⁶²

Müslümanların dört kadına kadar evlenebilecekleri hususu ayette açıkça zikredilmektedir. Fakat bu bir emir olmayıp ruhsattır.³⁶³ Ayrıca ayet adaletin sağlanmasını şart koşmakta, bunu başaramayacak olanların tek eş ile yetinmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca ayette bin cariye ile evlenilebileceği şeklinde bir ifade bulunmamakta, herhangi bir sayı belirtilmemektedir. O muhtemelen belli bir sayı belirtilmemesinden hareketle çokluk ifade etmek amacıyla bin ifadesini kullanmaktadır. Muhteva bakımından Yuhanna’nın ifadeleri ve Kur’an arasında benzerlik olsa da Yuhanna bu ayetin asıl maksadını çarpıtma gayretindedir. Hz. Aişe’den aktarılan bir rivayet bu ayetlerin nüzülü sebebi hakkında bir fikir vermektedir. O, bazı veli ve vasilerin baktıkları yetimlerin mallarına el koymak adına kendileri ile evlenmek istediklerini ve mehirlerini eksik verdiklerini, ayetin bu durumun yanlışlığını ortaya koymak için indiğini söylemektedir.³⁶⁴ Buna göre ayet yetimlerin korunması ve tek taraflı olarak poligamiyi temellendirmek amacına matuftur; fakat Yuhanna’nın amacı Müslümanları sapkın göstermeye çalışmaktır.³⁶⁵

Yuhanna’nın İslam’da poligamiyi doğru bulmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim onun Nisa Suresi’nde sadece bu hususa değinmesi bunu ima etmektedir. Diğer taraftan tasvip etmediği anlaşılan poligaminin Kitabı Mukaddes’te de geçtiği görülmektedir. Hem Eski Ahit’te hem de Yeni Ahit’te poligaminin varlığına dair pek çok örnek bulunmaktadır. İbrahim’in, Sare ve Hacer ile Yakub’un, Lea ve Rahel ile³⁶⁶, ayrıca Davud³⁶⁷ ve Süleyman’ın³⁶⁸ evlilikleri bu konuda örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde İsa’nın “güveyi karşılamaya çıkan on gelin”³⁶⁹ meseli bu konuda referans verilebilir. Dolayısıyla kendi kutsal kitabında yer alan poligamiyi görmezden gelip, Kur’an’dan hareketle Müslümanları sapkın göstermeye çalışması

³⁶² Nisâ, 3.

³⁶³ Ebu’l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî, **Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid**, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, ?, C. 3, s. 74.

³⁶⁴ Buhârî, Tefsîr, 4.

³⁶⁵ Sahas, **John of Damascus**, s. 90.

³⁶⁶ Tekvin: 29/15-20.

³⁶⁷ 2. Samuel: 3/2-5.

³⁶⁸ I. Krallar: 11/1-3.

³⁶⁹ Matta: 25/1-12.

onun art niyetli olduğunu hissettirmektedir. Onun bu şekilde Hristiyan ahali arasında negatif bir İslam algısı oluşturmaya çalıştığı aşıkardır.

Evlilikte şahitlik ve poligamiye değinen Yuhanna, boşanma hususuna da değinmektedir. O bu konudaki görüşlerini daha önce değindiğimiz Zeyd kıssası bağlamında ele almakta ve bu durumun Hz. Muhammed tarafından, kendi sapkın arzuları çerçevesinde ortaya konduğunu iddia etmektedir. Bu hususta şunları söylemektedir:

“O ayrıca kişinin istediği kadını boşayabileceğini, aynı şekilde istediği kadını da alabileceğini söyler... Onu kendisine alıp, onunla zina ettikten sonra ise bunu şerî bir kural haline getirdi: “Bırakın isteyen karısını boşasın.”³⁷⁰

İslam dininde talak olarak ifade edilen boşanma, Kur'an'ı Kerim kaynaklı bir ruhsattır. Tüm çareleri tükenen eşlerin evlilik bağlarını bitirmeleri için ortaya konan hukukî bir hükümdür. İslam dininde boşama hakkı erkeğe verilmiş olmakla beraber, tarafların anlaşmasına bağlı olarak kadına verilmesi de mümkündür.³⁷¹ İslam keyfi boşanmaların önünü kesmek adına bazı tedbirler almaktadır. Erkeğin boşadığı kadına mehrini vermesi, talak sayısının sınırlandırılması, Allah'ın en sevmediği helalin talak olduğunun bildirilmesi³⁷² ve tarafların arasının bulunması adına hakemlerin tayin edilmesi³⁷³ bu gayeye yöneliktir. Böylece İslam öncesi dönemde yer alan, kadının onurunu ve değerini düşüren sınırsız boşayıp geri alma hakkı ellerinden alınmış olmakta ve özellikle kadınlar koruma altına alınmaya gayret edilmektedir.³⁷⁴

İslam'ın talak hususunda yaklaşımı böyle olmakla beraber Yuhanna nazarında durum böyle değildir. O Hz. Muhammed'in kendi kişisel arzuları çerçevesinde bu hükmü ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Ayrıca bu hükmün kaynağı Kur'an'ı Kerim iken³⁷⁵ Yuhanna bunu Zeyd kıssası ile ilişkilendirmekte, Kur'an'a herhangi bir referans vermemektedir. O bu ifadeleri ile İslam'ın kadına

³⁷⁰ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

³⁷¹ Kadın tevfiiz-i talak ve muhâleâ ile kocasından boşanabilir. Tefvîz-i talak ile koca karısına boşama hakkı verir. Muhâleâ ise şayet kadın evliliğe tahammül edemiyorsa, geçimsizlik varsa kadın mehrin tamamından veya bir kısmından vazgeçip kocasına vererek kocasından boşanır. Buna muhâleâ denir. Bkz. İbn Rüşd, **Bidâyetü'l Müctehid**, s. 129-134.

³⁷² “Allah'ın, talâk kadar, sevmediği halde helal kıldığı başka bir şey yoktur.” Bkz. Ebu Dâvud, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1.

³⁷³ Nisâ, 35.

³⁷⁴ **Kur'an Yolu Tefsiri**, C. 1, s. 365-366.

³⁷⁵ Bkz. Bakara, 226-241; Nisâ, 20-21; 35, 128; Talâk, 1-6.

herhangi bir hak tanımadığını ve erkeğin dilediğini alıp dilediğini boşayabildiğini iddia etmektedir. Nitekim onun zihninde Müslümanlar sırf kadının cinselliğinden faydalanan kimselerdir. Onun Nisa suresi bağlamında ele aldığı, kadınlara yönelik şu ifadeleri böyle düşündüğünü göstermektedir:

“Tanrının sana verdiği toprağı işle ve onu güzelleştir. Bunu yap ve bunu bu tarzda yap, onun söylediği müstehcen şeylerin tamamını tekrar etmemek için böyle diyoruz.”³⁷⁶

Yuhanna’nın boşanmaya karşı negatif algısının kaynağı Kitabı Mukaddes olmalıdır. Nitekim Yeni Ahit’teki şu ifadeler Hristiyanlıkta boşanmanın yasak olduğunu göstermektedir:

“Tanrı, yaratılışın başlangıcından insanları erkek ve dişi yarattı. Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı’nın birleştirdiğini insan ayırmasın.”³⁷⁷

Buna göre boşanmak yasak olduğu gibi, boşanıp başkası ile evlenen kişi de zina etmiş sayılmaktadır.³⁷⁸ Dolayısıyla Zeyd’in boşanmış olduğu karısı ile beraber olan Hz. Muhammed zina etmiş sayılmaktadır. Hâlbuki daha önce de değinildiği gibi İslam fihkî Hristiyan hukukundan farklıdır. Şayet Yuhanna kendi kutsal kitabından hareketle durumu değerlendirmişse bu metodolojik bir hatadır. İslam, kişinin evlatlığının boşanmış olduğu kadın ile evlenmeye de, boşanmaya da izin vermektedir. Bu durum ne Kitabı Mukaddes’in söz konusu ifadelerinde olduğu gibi tarafların asla boşanamayacağı şekilde ne de Yahudilikte olduğu gibi kişinin kadına boşanma belgesi vermesiyle³⁷⁹ sona erdirilebilecek kadar basit bir uygulamadır.³⁸⁰

Yuhanna, İslam hukukunda “hülle” olarak isimlendirilen bir uygulamadan söz etmektedir. Karısını boşayan erkeğin, tekrar eski karısı ile evlenebilmesi için

³⁷⁶ John of Damascus, **On Heresies**, s. 158.

³⁷⁷ Markos:10/6-9.

³⁷⁸ “Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.” Bkz. Matta:19/9.

³⁷⁹ Yahudilikte ise durum tem tersidir. Kişi rahatlıkla karısını boşayabilmektedir: “Eğer bir adam evlendiği kadında yakışksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden kovarsa...” Bkz. Tesniye:24/1-4

³⁸⁰ Hamza Aktan, “Kur’an’a Göre Boşanma Prosedürü”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 5, Sayı: 14, 2002, s. 7.

kadının başka bir erkek ile evlenmesi gerektiği şeklinde özetlenebilecek³⁸¹ bu hüküm hususunda Yuhanna şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Bırakın isteyen karısını boşasın ve eğer kişi onu boşadıktan sonra, ona geri dönmek isterse, bırakın başkası onunla evlensin. Çünkü başkası onunla evlenmeden onu geri almak yasal değildir. Dahası eğer bir kardeş karısını boşarsa, diğer kardeş dilerse onunla evlenebilir.”³⁸²

İslam hukukunda erkeğin üç talak hakkı bulunmaktadır. Kişi ilk iki talaktan sonra karısına geri dönebilmekteyse de üçüncü talaktan sonra geri dönmesi mümkün değildir. Bu durumda kişinin karısına geri dönmesi ancak hülle ile mümkün olmaktadır. Bu hükmün kaynağı ise Kur'an'ı Kerim olup bu hususta “ve üçüncü kez de boşarsa, artık onu bir başkası nikâhlayıncaya kadar ona dönemez.”³⁸³ buyrulmaktadır. Fakat hülle uygulaması Yuhanna'nın ima ettiği ve günümüzde bazı Müslüman halklar tarafından uygulandığı şekilde değildir.³⁸⁴

Kitabı Mukaddes'te yasaklanan hülle uygulaması Yuhanna açısından kabul edilemez bir durumdur:

“Eğer bir adam evlendiği kadında yakışıksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden kovarsa, kadın adamın evinden ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse, ikinci kocası da ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp verir, onu evinden kovarsa ya da ikinci adam ölürse, kadını boşayan ilk kocası onunla yeniden evlenemez. Çünkü kadın kirlenmiştir. Bu Rabbin gözünde iğrençtir.”³⁸⁵

Yuhanna, İslam hukukuna göre bir erkeğin, kardeşinin boşadığı kadın ile evlenebileceğini iddia etmektedir. İslam hukukunda bu konuda özel bir hüküm bulunmamakla beraber, kişinin, kardeşinin boşadığı kadın ile evlenemeyeceğine yönelik herhangi bir yasak da bulunmamaktadır. İslam hukukunda kişinin evlenemeyeceği kişiler bellidir. Bu kişiler Kur'an'ı Kerim'de açıkça zikredilmektedir.³⁸⁶ Bunlar arasında kişinin, erkek kardeşinin boşadığı kadın yer

³⁸¹ Bkz. Saffet Köse, “Hülle”, *DİA*, C. XVIII, s. 475-477.

³⁸² John of Damascus, *On Heresies*, s. 157.

³⁸³ Bakara, 230.

³⁸⁴ Karısını üç talak ile boşamış ve daha sonra pişman olup onunla tekrar evlenmek isteyen bazı kimseler bu durumu İslam fıkına uydurmak için boşadığı karısını formalite bir nikâh ile başkası ile evlendirip daha sonra boşandırıp onunla tekrar evlenirler. Hâlbuki fakihlerin büyük çoğunluğuna göre evlenen kadının erkekle cinsel ilişkiye girmesi gerekir. Dolayısıyla hile-i şer'ie denen bu uygulama İslam dininin hükümlerini hafife almaktan başka bir şey değildir. Bkz. Köse, “Hülle”, s. 475-477.

³⁸⁵ Tesniye:24/1-4.

³⁸⁶ Nisâ, 22-24.

almamaktadır. Dolayısıyla duruma göre böyle bir evliliğin gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür.

2.6.2. Emirler ve Yasaklar

Evlilik, boşanma gibi Müslümanlar arasında yer alan bazı pratiklere değinen Yuhanna, eserinin son kısmında İslam'daki bazı emir ve yasaklara yönelik açıklamalarda da bulunmaktadır. O bu konularda şunları söylemektedir:

“ O erkek ve kadınların sünnet olmalarını şerî bir kural yaptı. Ayrıca şabata uymamalarını ve vaftiz olmamalarını emretti. O, Tevrat'ın haram kıldığı bazı şeyleri yemelerini emrederken bazı şeylerden de kaçınmalarını istedi. Üstelik şarap içmelerini kesinlikle yasakladı.”³⁸⁷

Yuhanna'nın, sünnete dair bilgisi muhtemelen Müslümanlar arasındaki pratiklere dayanmaktadır. Öte yandan o Hz. Muhammed'e atfedilen bazı hadislerden da haberdar olabilir.³⁸⁸ Nitekim o bu durumu Hz. Muhammed'in bir kural yaptığını belirtmektedir. Sünnet, Kur'an'ı Kerim'de yer almamaktadır. Kadınların sünnet olması hususunda bazı rivayetler bulunmakla beraber³⁸⁹ bu bir emir değildir. Kadın sünnetinin Müslüman toplumlara özgü bir gelenek olmadığı, günümüzde pek çok toplum ve kabilelerde devam ettirildiği bilinmektedir.³⁹⁰ Bu durum dinden çok örf ve kültür ile ilgili olmalıdır.

Sünnet uygulaması pek çok Sami gelenekte olmakla beraber Yahudi geleneğinde ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim İbrahim ile Tanrı arasında yapılan anlaşmanın bir gereği olarak sünnet uygulamasını ihdas edildiği bilinmektedir.³⁹¹ Hristiyanlıkta ise sünnet uygulaması yer almamaktadır. Sünnetin ilk Hristiyanlar tarafından uygulandığı belirtilse de Pavlus ile beraber bu uygulamanın kaldırılmış olduğu ve sünnete farklı anlamlar yüklendiği söylenmektedir. Nitekim Pavlus'a göre

³⁸⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 160.

³⁸⁸ Buhârî, Enbiyâ, 8; Libâs, 51; Müslim Fedâil, 151; Tahâre, 49.

³⁸⁹ “Sünnet olmak, erkeklere sünnet, kadınlar için fazilettir.” Bkz. Ahmed b. Hanbel, 5/75; Ebu Dâvud, Edeb, 167.

³⁹⁰ Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47137898>

³⁹¹ Salime Leyla Gürkan, “Sünnet”, **DİA**, C. XXXVIII, s. 157; Bkz. Tekvin:17/9-14.

kurtuluşun Tanrısal hukuk ile değil Mesîh'e iman ile mümkün olduğu ifade edilmektedir.³⁹² Dolayısıyla Hristiyanların sünnet olmasına gerek yoktur.

Hristiyanlıkta yer almayan sünnet uygulamasına değinen Yuhanna, muhtemelen İslam'ın Hristiyanlığa aykırı hükümler barındırdığını göstermeye çalışmaktadır. Nitekim 3. Leo'nun Ömer b. Abdülaziz'e yazdığı söylenen mektup, Hristiyanlar tarafından İslam'da yer alan sünnetin negatif olarak algılandığını göstermektedir. Zira 3. Leo İbrahim'in Tanrıya yaklaşmak için sünnet olduğunu, Hristiyanlara Tanrının böyle bir emri olmadığını belirtmekte ve Müslümanları eleştirmektedir. O, Müslümanların erkek-kadın ayırt etmeden sünnet olduklarını ve Müslümanların bu durumdan utanç duymadıklarını belirtmektedir.³⁹³

Şabat ve vaftize değinen Yuhanna, Hz. Muhammed'in bunları yasakladığını iddia etmektedir. Onun bu konulara değinmesi muhtemelen kendi döneminde bu konularda bazı tartışmaların olmasındandır. Nitekim Ömer b. Abdülaziz, 3. Leo'ya yazdığı mektubunda Yahudilikte yer alan şabat ve sünnetin Hristiyanlarca ilga edilmesini eleştirmekte, Hristiyanların şabat yerine Pazar gününü, sünnet yerine vaftizi, kurban yerine ekmek-şarap ayinini ihdas ettiklerini belirtmekte ve bu konuda Hristiyanları eleştirmektedir.³⁹⁴ 3. Leo ise bu değişikliklerin Kitabı Mukaddes'te belirtildiğini ve Tanrı tarafından gerçekleştirildiğini söyleyerek bu iddiaları reddetmektedir. Ayrıca Müslümanların herhangi bir sebep olmaksızın Cuma gününü kutsal kabul ettiklerini ifade eden imparator Müslümanları eleştirmekte ve Pazar gününün önemini açıklamaktadır.³⁹⁵ Kendi döneminde bu konuların tartışıldığı kabul edildiğinde onun bu konulara niçin temas etme gereği duyduğu daha anlamlı hale gelmektedir.

Cuma gününe yönelik eleştirisinde Yuhanna, Müslümanların Yahudi ve Hristiyanların kutsal gününe alternatif bir gün kabul etmelerini onlara karşı bir reaksiyon olarak algılamakta ve bunu zikretme gereği duymaktadır.³⁹⁶

³⁹² Şinasi Gündüz, **Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, s. 56-63.

³⁹³ Jeffery, "Ghevond's Text. . ." , 3 16, 3 17; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 122.

³⁹⁴ Jeffery, a.g.m., s. 277-278; Avcı, a.g.e., s. 116.

³⁹⁵ Jeffery, a.g.m., s., 3 15-318; Avcı, a.g.e., s. 122.

³⁹⁶ Janosik, **John of Damascus**, s. 111; Sahas, **John of Damascus**, s. 94.

Hristiyanlıkta, küfürden imana, günahattan tövbeye, ölümden hayata ve dünyadan kiliseye geçişi ifade eden³⁹⁷ vaftiz konusunda “Ortodoks İnanca Dair” isimli eserde şunları söylemektedir:

“İsa herhangi bir arınma ihtiyacı olduğu için değil bizim arınmanız için vaftiz oldu. O belki de suda şeytanların başlarını kırdı, o günahı temizledi ve Âdem’in tüm günahlarını suda yaktı, vaftizciyi kutsadı, Tora’yı tamamladı, teslisin gerçek anlamını ortaya çıkardı, bizim için bir model ve vaftiz töreni için örnek oldu. Böylece bizler de suyla Rabbin ve Kutsal Ruhun mükemmel vaftizini oluruz.”³⁹⁸

O vaftizi asli günah bağlamında ele almaktadır. İslam’da ise asli günah inancı bulunmamakta, insanın fıtrat üzere doğduğu kabul edilmektedir.³⁹⁹ Yuhanna, Hz. Muhammed’in vaftizi yasakladığını vurgulayarak takipçilerinde Müslümanlara karşı negatif bir algı oluşturmak istemektedir. Zira ona göre Hristiyanların en önemli sakramentlerinden biri Müslümanlar tarafından reddedilmektedir. O belki de vaftiz ve şabatı zikrederek İslam’ın, Hristiyanlık ve Yahudilik’e reaksiyon gösterdiğini düşünmektedir.⁴⁰⁰

Yuhanna, Hz. Muhammed’in Tevrat’ta yer alan bazı şeyleri helal bazı şeyleri ise haram kıldığını ifade etmekte; fakat bu konuda detaya girmemektedir. O muhtemelen Kur’an’da yer alan şu ayeti kastetmektedir:

“Onlar, ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar.”⁴⁰¹

Bu hususun Yuhanna’dan önce tarihçi Sebeos tarafından da ifade edildiği bilinmektedir. Nitekim o bu konuda şunları söylemektedir:

“Sonra Mahmet onlar için leş yememelerini, şarap içmemelerini, yalan konuşmamalarını ve zina etmemelerini hüküm olarak koydu.”⁴⁰²

Yuhanna, Hz. Muhammed’in haram kıldığı şeylerin ne olduğunu zikretmezken sadece şarabın haram kılındığına değinmektedir. Onun özellikle şarabı zikretmesi muhtemelen İslam’daki en bariz haramlardan biri olmasındandır. Hristiyanlıkta ise şarap içmek haram olmadığı gibi evharistteki objelerden biri olup

³⁹⁷ Ali Erbaş, **Hristiyanlıkta İbadet**, Ayışığı Kitapları Yayınları, İstanbul, 2003, s. 126.

³⁹⁸ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 347.

³⁹⁹ Bakara, 37; Tâhâ, 122.

⁴⁰⁰ Sahas, **John of Damascus**, s. 94; Janosik, **John of Damascus**, s. 111.

⁴⁰¹ A’râf, 157.

⁴⁰² **The Armenian History Attributed to Sebeos**, s. 95-96.

İsa'nın kanını sembolize etmektedir.⁴⁰³ Dolayısıyla Hıristiyanlıkta önemli bir obje olan şarabın İslam'da haram kılınmasını Yuhanna zikretme gereği duymuş olabilir. İslam'da bazı yasakların olduğuna değinen Yuhanna'nın detaya girmemesi, muhtemelen onun bu pratiklerin Hıristiyan öğretilisine aykırı olduğunu düşünmesinden ileri gelmektedir.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Erbaş, **Hıristiyanlıkta İbadet**, s. 168.

⁴⁰⁴ Janosik, **John of Damascus**, s. 111.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'I KERİM, İSLAM İNANÇ ESASLARI VE HİRİSTİYANLIK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde temel olarak iki şey yapılacaktır. İlk olarak Kur'an'ı Kerim'e dair Yuhanna'nın genel bilgisi incelenmeye gayret edilecektir. Kur'an ismini kullanıp kullanmadığı, Kur'an'ın kaynağına yönelik ithamları, Kur'an'ı Kerim'den bildiği sure ve ayetler, alıntı yaptığı ayetlerin dili gibi konulara temas edilmeye çalışılacaktır. İkinci olarak ise Kur'an'ın içeriğine yönelik bazı görüşleri ele alınacaktır. Bu kapsamda İslam'ın Tanrı anlayışı, ahiret inancı, Hristiyanlık ve İsa'ya dair Kur'an'ı Kerim'in öğretileri konusunda Yuhanna'nın görüşleri incelenecektir.

3.1. KUR'AN'I KERİM BİLGİSİ

Yuhanna'nın eserinde “Kur'an” ismine herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Bunun yerine “yazı (scripture) ve kitap (book)” ifadeleri kullanılmaktadır.⁴⁰⁵ Onun “Kur'an” ismini niçin zikretmediği bilinmemektedir. Muhtemelen bu onun kendi tercihi olmalıdır. Nitekim benzer ifadeler kendi kutsal kitabı için de söz konusu edilmektedir.⁴⁰⁶ Kur'an ismini zikretmemesinin sebebi bu ismi telaffuz etmeye değer görmemesiyle ilişkili olabilir. Nitekim Kur'an'ı Kerim için “gülünç kompozisyon” ve “aptalca” gibi aşağılayıcı ifadeler yer vermesi bu hususu destekler mahiyettedir.⁴⁰⁷ Onun Kur'an'ı aptalca olarak değerlendirmesi muhtemelen Hristiyanlığa yönelik eleştiriler barındırmasındandır. Ayrıca Bakara, Ankebut vs. gibi bazı surelerin hayvan adları ile isimlendirilmiş olması da bunun bir diğer sebebi olabilir. O bu durumu gülünç olarak değerlendirmiş olmalıdır. Fakat surelerin isimlerini, içeriğindeki şahıs ve hayvan isimlerinden veya ilk kelimesinden aldığı düşünüldüğünde⁴⁰⁸ ve Yuhanna'nın da böyle bir niyetle Kur'an'ı Kerim'i “gülünç” olarak değerlendirdiği varsayıldığında bunun yersiz bir eleştiri olacağı aşikârdır.

⁴⁰⁵ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153. Yuhanna'nın Kur'an'a ilişkin görüşleri için müstakil bir çalışma için bkz. Hüseyin Yaşar, “Kur'an Karşıtı Söylemin Oluşmasında Yohanna Dımaşki'nin Etkisi ve “Sapkınlar Kitabı”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 32, Yaz, 2007.

⁴⁰⁶ “Sizin de sürekli olarak savunduğunuz ve kabul ettiğiniz peygamberler ve kutsal metinler bunu bize ve size bildirdi.” Bkz. John of Damascus, **On Heresies**, s. 155.

⁴⁰⁷ O bu kitaba bazı gülünç kompozisyonlar yerleştirip, bunu onlara saygı duyulacak bir obje olarak verdi. Bkz. John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

⁴⁰⁸ Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 103.

Yuhanna “kitap” ifadesi ile hem bütün olarak Kur’an’ı Kerim’i hem de sureleri kastetmektedir.⁴⁰⁹ Ayrıca o Nisâ,⁴¹⁰ Mâide⁴¹¹ ve Bakara⁴¹² gibi bazı sure adlarını açıkça zikretmekte ve içeriklerine dair bilgi vermektedir. Onun bazı surelerin adını açıkça zikretmesi sure isimlerinin en azından sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde Hristiyan bilginler tarafından bilindiğini göstermektedir.

Yuhanna, Kur’an’ın kaynağına ve oluşumuna dair bazı iddialar ileri sürerek ilahi bir hitap olmasına karşı çıkmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi O, Hz. Muhammed’in Eski ve Yeni Ahit’ten bazı bilgiler elde ettiğini ve Aryüşü bir rahip ile irtibata geçtikten sonra kendisine gökten bir kitap indirildiğini iddia etmektedir. Ona göre Kur’an, ilahi bir kitap olmadığı gibi, içeriğinde gülünç ifadelerin yer aldığı bir derlemedir.⁴¹³ Daha önce de ele aldığım gibi onun iddialarından biri Kur’an’ı Hz. Muhammed’e Aryüşü bir Hristiyanın öğrettiği şeklindedir. Esasen bu iddia Yuhanna’dan öncesine, Kur’an’ın nazil olduğu sürece dayanmaktadır.⁴¹⁴ Dolayısıyla Yuhanna bu iddialarda bulunan ilk kişi değildir.

Kur’an’ın kaynağına yönelik benzer ithamları Bizans İmparatoru 3. Leo (717-741) da dile getirmektedir. O, Yeni Ahit’in ilahi kaynaklı olmadığını iddia eden Ömer b. Abdülaziz’e verdiği cevabında Kur’an’ın Ömer, Ali ve Selman tarafından yazıldığını öne sürmekte, ilahi kaynaklı olmadığını savunmaktadır.⁴¹⁵ Kur’an’ın İran valisi Haccac tarafından kendi arzusuna göre derlendiği, ülkenin her yerine gönderildiği ve diğer nüshaların yakıldığı iddiası yine 3. Leo tarafından

⁴⁰⁹ “Değinildiği üzere bu Muhammed her biri için farklı başlık koyduğu bir sürü gülünç kitap yazdı.” Bkz. John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

⁴¹⁰ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

⁴¹¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 159.

⁴¹² John of Damascus, **On Heresies**, s. 159.

⁴¹³ “Bu adam tesadüfen Eski ve Yeni Ahit’ten edindiği bilgiler ile ayrıca Aryüşü bir keşiş ile görüşmesinden sonra kendi sapkınlığının temelini attı. Ondan sonra kurnazca, insanlara gösteriş yaparak kendini merhametli gösterip kendisi hakkında iyi bir izlenim verip kendisine gökten güvenilir bir kitap indirildiğini bildirdi. O bu kitaba bazı gülünç kompozisyonlar yerleştirip, bunu onlara saygı duyulacak bir obje olarak verdi.” Bkz. John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

⁴¹⁴ Kur’an’ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Hiç kuşkusuz, “Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancısıdır, bunun dili ise açık seçik Arapçadır.” Bkz. Nahl, 103.

⁴¹⁵ Jeffery, “Ghevond’s Text...”, s. 291-292; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s.119. Kur’an’ı Kerim’i yazdığı öne sürülen bu kişilerin Yahudi din bilginleri tarafından tekrar edildiği bilinmektedir. Bkz. Nuh Arslantaş, **Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

dillendirilmektedir.⁴¹⁶ Böylelikle Kur'an'ın ilahi kaynaklı olmadığı, üzerinde keyfi değişiklikler yapıldığı ileri sürülerek güvenilirliğine gölge düşürülmek istenmektedir.

Kur'an'ı Kerim'in kaynağının Eski ve Yeni Ahit olduğu hususu Yuhanna'nın bir diğer iddiasıdır. Daha önce kısaca temas ettiğimiz üzere Kur'an'ın kaynağına yönelik, Hristiyanlar tarafından en çok dillendirilen bu iddia ile hedeflenen Kur'an ile Kitabı Mukaddes arasında var olan bazı benzerlikleri ön plana çıkarmak, dolayısıyla Kur'an'ı, Kitabı Mukaddes kaynaklı ilan etmektir.⁴¹⁷ Kur'an'ı Kerim'in Eski ve Yeni Ahit kaynaklı kabul edilmesinin en önemli nedenlerden biri içeriğinde yer alan bazı kıssaların birbirine benzediğinin iddia edilmesidir. Yuhanna da muhtemelen bu sebepten ötürü böyle bir iddia da bulunmaktadır. Fakat objektif bir bakış açısıyla bakıldığında Kur'an kıssalarının kaynağının Eski Ahit olamayacağı aşikârdır. Her ne kadar aynı kıssalardan söz ediliyor olsa da Kur'an kıssalarının vurgusu, anlatım biçimi yapı ve muhtevası Eski Ahit kıssalarından farklıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de kişi, zaman, mekân, tarihsel bilgiler, tevhidin hâkim tema olması, çelişki ve tutarsızlıkların olmaması, olaylardan ziyade mesajın vurgulanması Kur'an'ı Eski Ahit'ten ayıran temel özelliklerdendir.⁴¹⁸ Kaldı ki İslam dini bütünlük arz etmektedir ve başlangıcını Hz. Âdem ile başlatmaktadır. Dolayısıyla birbirine benzer kıssaların hem Kur'an'da hem de Kitabı Mukaddes'te yer alması normaldir.

Kur'an'ı Kerim'in 23 sene zarfında indirildiği bilinmektedir. Fakat Yuhanna bu gerçeğe gölge düşürmek istemektedir. Nitekim o Kur'an'ın 23 sene zarfında değil tek seferde ortaya konan bir kitap olduğunu ima etmekte, Hz. Muhammed'in insanların güvenini kazandığını ve ardından kendisine bir kitap verildiğini ve içerisine bazı bölümler yerleştirip takipçilerine sunduğunu ifade etmektedir.⁴¹⁹ Bu hususun daha önce müşrikler tarafından da dile getirildiği bilinmektedir.⁴²⁰ Hâlbuki Kur'an'ın tek seferde inmemesinin birtakım sebepleri bulunmaktadır. Kur'an metninin ezberinin kolaylaştırılması, manasının rahatça kavranabilmesi,

⁴¹⁶ Jeffery, "Ghevond's Text...", s. 297-299; Haccac b. Yusuf'un emriyle harekesiz ve noktasız olan Kur'an Nasr b. Asım ve Yahya b. Ya'mur tarafından noktalanıp harekelenmiştir. Onların bu faaliyeti Bizanslılar tarafından yanlış anlaşılmıştır. Bkz. Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 121.

⁴¹⁷ Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı...", s. 49.

⁴¹⁸ Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı...", s.88.

⁴¹⁹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

⁴²⁰ "İnkârcılar, Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!" diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik." Bkz. Furkan, 32.

muhataplarının sorularına cevap vermesi, hükümlerinin kolayca hayata geçirilmesi ve Hz. Muhammed'in kalbinin pekiştirilmesi bu sebeplerden sayılabilir.⁴²¹ Dolayısıyla insanlara rehberlik yapmak için gönderilen Kur'an'ı Kerim'in insanların ihtiyaçlarını göz ardı edecek şekilde tek seferde indirildiğini kabul etmek onun amacını anlamamaktan ileri gelmektedir.

Yuhanna'nın Kur'an'dan yaptığı alıntıları orijinal hali ile mi yoksa Grekçe olarak mı verdiğine değinmemiz gerekir. Bu konuda kesin bir bilgi bulunmamakla beraber onun eserini Hristiyan takipçilerine yazdığı ve bunların Grekçe konuşan Hristiyanlar olduğu kabul edilirse Grekçe yazmış olabileceğini söylemek daha doğrudur. Ayrıca bu durum kabul edildiğinde Kur'an'dan bazı bölümlerin erken dönemlerde başka dillere tercümesinin yapılmış olduğu da görülecektir.⁴²² Fakat onun sağlam bir çeviri yaptığını söylemek mümkün değildir. Nitekim daha sonra görüleceği üzere alıntı yaptığı ayetlerde bazı hatalar bulunmaktadır. Bu durumun, takipçilerinin Kur'an'ın gerçek muhtevasından haberdar olmalarına engel teşkil etmiş olabileceği yorumunu yapmamız mümkündür. Nitekim o bazı ayetleri kendi düşüncesine göre, değişiklikler yaparak vermektedir. Öte yandan o, İslam'ı eleştirebileceğini düşündüğü ve daha çok Hristiyanlık ile ilgili konulara odaklanmaktadır. Böylelikle takipçilerinde İslam ve Kur'an'a karşı negatif bir bakış açısı oluşturmaya çalışmaktadır.⁴²³

Yuhanna'nın Kur'an'ı ne derece bildiği ve Kur'an'a ilişkin bilgi kaynağının ne olduğu önemli bir husustur. Onun Kur'an'ın tamamına ulaşabilmiş olacağını söylemek mümkün değildir.⁴²⁴ Kur'an üzerine görüş ve yorumları dikkate alındığında onun Kur'an'ın ancak bir kısmından haberdar olduğu anlaşılmaktadır. O sadece birkaç surenin isimlerini vermekte ve bu surelerden alıntılar yapmaktadır. Bu durum değindiği konularla ilgili Kur'an ayetlerinden haberdar olabileceğini göstermektedir. Yehuda Nevo, Yuhanna'nın bazı Arap geleneklerine ve Kur'an'ın bir kısmına aşina olduğunu ifade etmektedir. Zira ona göre, Yuhanna, Kur'an'dan tek bir kitap olarak bahsetmemekte, bunun yerine farklı kitaplar olduğunu ifade etmektedir. Bu durum onun Kur'an ile ilgili bazı hususlardan haberdar olduğunu

⁴²¹ Demirci, **Tefsir Usulü**, s. 68-69.

⁴²² Janosik, **John of Damascus**, s. 101.

⁴²³ El-Gâmidî, **Yuhanna ed-Dimeşkî**, s. 25-27.

⁴²⁴ Bununla ilgili olarak 52. Sayfa 217. Dipnota bakınız.

göstermektedir.⁴²⁵ Hoyland, İslam'ın İsa'ya bakışı ve Kur'an'ı Kerim konusunda Yuhanna'nın iyi bir bilgiye sahip olduğunu iddia ederken⁴²⁶, Andrew Louth, Yuhanna'nın Hz. Muhammed'e inan vahyi ve Kur'an'ı iyi bildiğini, ayrıca bazı sureler ve içeriklerinden de haberdar olduğunu belirtmektedir.⁴²⁷ Meyendorff ise onun bilgisinin sadece referans verdiği ayetlerden ibaret ve ikinci elden olduğunu ifade etmektedir.⁴²⁸ Yuhanna'nın alıntı yaptığı ayetlerin hata ve eksikler içermesi, onun bu ayetleri Müslümanlardan sözlü olarak duymuş olabileceği veya kendi yorumuyla aktardığı ya da maksatlı olarak değiştirmiş olabileceğini düşündürmektedir.

3.1.1. Bildiği Sure ve Ayetler

Yuhanna'nın "kitap" ifadesini hem Kur'an'ın tamamını hem de sure isimlerini belirtmek için kullandığı daha önce ifade edilmişti. O dört sure ismi (Nisa, Maide, Bakara, Tanrı'nın Devesi) zikretmekte, geri kalan sureler hakkında ise bir bilgi vermemektedir. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere onun daha fazla sureden haberdar olduğunu söylememiz mümkündür. "Değinildiği üzere bu Muhammed her biri için farklı başlık koyduğu bir sürü gülünç kitap yazdı."⁴²⁹ Şeklindeki ifadesi bu durumu göstermektedir. Öte yandan o başka ayetlerden de haberdar olmalıdır. Nitekim İslam'a dair verdiği bilgilerden bu durum anlaşılmaktadır. Fakat o bu konuda Kur'an'ı referans vermemektedir. Zira o İslam'a dair verdiği bilgileri genellikle Hz. Muhammed'e nispet etmekte ve Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından oluşturulduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında onun bildiği sureleri ve ayetleri ele almamız gerekmektedir.

3.1.1.1. Nisâ Suresi

Yuhanna'nın söz konusu ettiği ilk sure Nisâ Suresi'dir. Bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

⁴²⁵ Yehuda Nevo and Judith Koren, **Crossroads to Islam: The Origins of the Arab Religion and the Arab State**, Amherst, 2003, s. 238.

⁴²⁶ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 488.

⁴²⁷ Louth, **Saint John of Damascus**, s. 80.

⁴²⁸ John Meyendorff, **Byzantine Theology Historical Trends and Doctrinal Themes**, Fordham University Press, New York, 1979, s. 51.

⁴²⁹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

“Örneğin Kadın hakkında yazdığı bir kitap vardır. Orada açıkça şeri bir hüküm olarak; mümkünse dört kadın alınabileceğini ve bu dört kadının dışında eğer bakılabilecekse bin cariyeye alabileceğini söylemektedir.”⁴³⁰

Adını içerisinde yer alan “Nisâ/Kadınlar” kelimesinden alan bu sureyi Yuhanna, “Kadın” olarak adlandırmaktadır.

Yuhanna, Hz. Muhammed’in Nisâ Suresi’ni kadınlar hakkında yazdığını belirtmektedir. Surenin genel olarak kadınlara ilişkin hükümler içermesi onun bu değerlendirmeyi yapmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Öte yandan surenin ismi bu anlamı çağrıştırmaktadır. Onun, surenin tamamından haberdar olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim o sadece surenin ilk kısımlarından referans vermekte, geri kalan kısımlara bir atıfta bulunmamaktadır. Yuhanna’nın bu ayeti ilk elden görmüş olabileceğini söylemek de zordur. Nitekim onun ifadeleri Nisâ Suresi’nin ilgili kısmıyla birebir aynı değildir. O muhtemelen çevresindeki Müslümanlardan duyduğu kadarıyla yetinmiş olmalıdır. İlgili ayet şu şekildedir:

“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”⁴³¹

Yuhanna’nın ifadeleri ayet ile bazı benzerlikler göstermekle beraber çeşitli farklar da içermektedir. Her iki ifadede de kişinin dört kadın ile evlenebileceği belirtilmektedir. Fakat ayette kişinin bin cariyeye (kadın köle) alabileceğine yönelik bir açıklama bulunmamaktadır. Müslümanların dört kadın ile evlenebilmesi bir ruhsat olup emir değildir. Ayrıca kişi eşleri arasında adaleti sağlayabileceği takdirde bu evliliklere gerçekleştirmelidir. Yuhanna bu ayrıntıya dikkat çekmemektedir.

Yuhanna’nın Nisâ suresinde özellikle poligamiye temas etmesi onun başka bir amaç taşıdığını göstermektedir. O Müslümanların şehvetine düşkün kimseler olduğunu ve diledikleri kadar kadın ile birlikte olabileceklerini ima etmektedir. Ayrıca adalet şartı gibi ayette yer alan bazı ayrıntılara değinmemesi ve ayette yer almayan bin cariyeye ifadesini zikretmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. O ayetin nüzul sebebinden de haberdar gözükmemektedir. Bu ayetin yetimlerin hakkının korunması amacıyla indirildiği bilinmektedir. Fakat Yuhanna bu gerçeği göz ardı ederek Müslümanları sapkın insanlar olarak göstermeye çalışmaktadır.

⁴³⁰ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

⁴³¹ Nisâ, 3.

3.1.1.2. Tanrı'nın Devesi Suresi

Yuhanna Kur'an'ı Kerim'de "Tanrı'nın Devesi" başlıklı bir surenin olduğunu iddia etmektedir. Kur'an'ı Kerim'de bu isimde müstakil bir sure bulunmamakla beraber Hz. Salih'e bir mucize olarak gönderilen bir dişi deveden söz edildiği bilinmektedir. Surelerin tek bir ismi olmadığı düşünüldüğünde bu ismin meşhur olmayan bir ad olabileceğini söylemek de mümkündür.⁴³² Kur'an'ın farklı ayetlerinde değinilen bu kıssayı Yuhanna müstakil bir sure olarak sunmakta ve bu başlık altında şunları zikretmektedir:

"Tanrı'nın Devesi isminde bir kitap da vardır. Bu deve ile ilgili o: Tanrıdan gelen bir devenin olduğunu ve tüm nehri içtiğini ve yeterince yer kalmadığından dağların arasından geçemediğini söyler. Burada yaşayan insanların olduğunu, sırasıyla bir gün onların bir gün de devenin sudan içtiğini söyler. Dahası devenin su içerek onlara gıda verdiğini, su yerine onlara süt verdiğini, sonra kötü olan bu adamların ayaklanıp deveyi öldürdüklerini söyler. Ayrıca bu devenin bir yavrusunun olduğunu, annesi kendisinden ayrılınca Tanrıya seslendiğini ve Tanrının onu yanına aldığını söyler. Onlara: Bu deve nereden geldi? Deriz. Onlar Tanrıdan geldi derler. Bununla çiftleşen başka deve var mıydı? Deriz. Hayır derler. Öyleyse nasıl yaratıldı? Deriz. Gördüğümüz kadarıyla sizin devenin ne babası ne de annesi ne de soyu var.⁴³³ Ve yaratılmış olan, kötülüğe maruz kaldı. Onu ne kimin beslediği ne de nereden geldiği belli değil. Öyleyse Tanrı ile konuştuğunu söylediğiniz peygamberiniz niçin tanrı ile konuşup devenin nerede otladığını ve onun sütünü kimin sağdığını sorup öğrenmedi? Yoksa o da annesi gibi kötü insanlarla karşılaşmış yok mu edildi? Yoksa o sizden önce cennete girdi de aptalca bahsettiğiniz süt ırmağına böyle mi sahip oldunuz? Çünkü sizin dediğinize göre cennetinizde üç ırmağınız var. Bunlardan biri su biri şarap bir diğeri de süt ırmağıdır. Şayet öncünüz olan deve cennet dışında bir yerdeyse açıktır ki o açlık ve susuzluktan kurumuştur ya da başkaları onun sütünden faydalanıyordur. Dolayısıyla peygamberiniz Tanrı ile konuştu diye boşuna övünüyor; çünkü Tanrı ona devenin gizemini ifşa etmemiştir. Ama eğer o cennette ise hala su içmeye devam ediyordur ve siz zevk cennetinin ortasında susuzluktan dolayı kuruyacaksınız. Eğer deve tamamını içtiği için cennette su kalmazsa sizler şarap ırmağından şarap içmeyi arzulayacaksınız böylece saf şarabı içmekten kendinizden geçeceksiniz ve bu ağır sarhoşluğun etkisinde kalacaksınız ve uykuya dalıp kalacaksınız. Ondan sonra uykudan dolayı ağır bir baş ağrısından ve şarap içmekten hasta düşmekten cennetin nimetlerini/zevklerini kaçıracaksınız. Öyleyse zevk cennetinde bu gibi şeylerin olacağı peygamberinizin aklına nasıl gelmedi? O asla devenin nereye gittiğine dair bir fikre sahip değil üstelik o size üç ırmak konusu ile ilgili rüyalarından bahsederken siz ona hiç sormadınız. Biz sizi açıkça temin ederiz ki tıpkı sizden önce mükemmel devenizin eşeklerin ruhuna girdiği gibi sizler de alnınızda yazıldığı gibi eşeklerin ruhuna gireceksiniz. Ve orada

⁴³² Taşpınar, "Yuhanna ed-Dımaşkî", s. 47; Dipnot: 116.

⁴³³ Yuhanna bu ifadeleri ile belki de Kitabı Mukaddes'te söz edilen Melkisedek'e gönderme yapıyordu: "Bu Melkisedek, Şalem Kralı ve yüce Tanrı'nın kâhiniydi. Kralları bozguna uğratmaktan dönen İbrahim'i karşılamış ve onu kutsamıştı. İbrahim de ona her şeyin ondallığını verdi. Melkisedek, adının anlamına göre, önce "Doğruluk Kralı"dır; sonra da "Şalem Kralı", yani "Esenlik Kralı"dır. **Babasız, annesizdir; soyağacı yoktur.** Ne günlerinin başlangıcı, ne yaşamının sonu vardır. Tanrı'nın Oğlu gibi sonsuza dek kâhin kalacaktır." Bkz. İbraniler: 7/1-3; Bkz. Janosik, **John of Damascus**, s. 108.

dış kaynaklı karanlık, ebedi ceza, harareti ateş, uyku tutmayan kurtçuklar ve cehennem şeytanları olacaktır.”⁴³⁴

Kur'an'ı Kerim'de dişi deve ile ilgili olarak anlatılanlar ile Yuhanna'nın ifadeleri arasında farklar bulunmaktadır. Yuhanna, Kur'an'ı Kerim'de yer almayan bazı bilgiler vermekte ve kıssayı amacından saptırmaktadır. Bu durum onun ilgili kıssayı Kur'an'ı Kerim'den çok çevresinden duyduğu bilgiler çerçevesinde aktardığını ve bazı kurgular kattığını düşündürmektedir. Kur'an'ı Kerim, Hz. Salih'in Semûd halkına peygamber olarak gönderildiğini ve onları tek olan Allah'a iman etmeye davet ettiğini; Semûd halkının Hz. Salih'e inanmadığını ve kendisinden bir mucize istediklerini bildirmektedir. Daha sonra Hz. Salih'in bir mucizesi olarak kayadan bir dişi deve çıktığı, su içme sırasının bir gün halkın bir gün de devenin olduğu; fakat bu durumu kabullenemeyen halkın deveyi boğazladığı ve üç gün sonra helak oldukları ifade edilmektedir.⁴³⁵

Yuhanna Kur'an'dan farklı olarak devenin suyun tamamını içtiğini, dağlar arasından geçemeyecek kadar büyük olduğunu ve insanlara süt verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca o dişi deve kıssasını Kur'an'ı Kerim'deki anlatılma amacından alakasız olarak cennet inancı ve Müslümanlarla ilişkilendirmekte ve bu kıssadan hareketle hem Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını ispat etmeye çalışmakta hem de Müslümanlara eleştiriler yöneltmektedir. Bu kıssa ile o Müslümanların kutsal kitabında saçma şeylerin olduğunu göstermeye çalışmaktadır.⁴³⁶ Dolayısıyla hem bahsedilme sebebi hem de muhtevası açısından onun anlattıkları Kur'an'ı Kerim'den farklılık arz etmektedir.

Yuhanna'nın Kur'an'ı Kerim'de kıssanın söz konusu edildiği ayetleri gördüğünü söylemek zordur. Nitekim hem kıssa bir bütün olarak bir surede verilmemekte hem de Yuhanna'nın anlatısı yukarıda değinildiği gibi Kur'an'ı Kerim'den farklılık arz etmektedir. Onun kıssayı çarpıttığı ve amacının dışına çıkardığı malumdur. Bu durum onunla ilgili çalışma yapan araştırmacılar tarafından da ifade edilmekte ve onun Kur'an'ı Kerim bilgisine dair bazı yorumlar yapılmaktadır. Hans Küng, Yuhanna'nın dişi deve kıssası ile ilgili anlatısını aptalca

⁴³⁴ John of Damascus, **On Heresies**, s. 158-159.

⁴³⁵ Bkz. Hud, 61-68; Şuara, 141-159; Kamer, 23-31.

⁴³⁶ Sahas, **John of Damascus**, s. 91-92.

bulmakta ve Yuhanna'nın kıssayı çarpıttığını belirtmektedir.⁴³⁷ Andrew Louth Yuhanna'nın Kur'an'dan haberdar olduğunu; fakat deve kıssası ile ilgili bilgisinin yanlış olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁸ Daniel Janosik ise Kur'an'ın dışı deve kıssasını ilahi adaleti vurgulamak için zikrettiğini, Yuhanna'nın ise kıssayı Müslümanların kitabında saçma şeylerin olduğunu kanıtlamak için ifade ettiğini ve kıssayı çarpıttığını vurgulamaktadır. O ayrıca Yuhanna'nın bu anlatısının onun apolojisi hakkında da fikir verdiğini, bu anlatısı ile Yuhanna'nın İslam'ın zayıf yönünü gösterme çabası içerisinde olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁹ Ayrıca bu kıssadan hareketle Kur'an'ın kanonizasyonuna yönelik bazı eleştiriler de yapılmaktadır.⁴⁴⁰

3.1.1.3. Mâide Suresi

Yuhanna'nın ismini verdiği bir diğer sure Mâide'dir. "Sofra" anlamına gelen bu sure ile ilgili olarak şunları zikretmektedir:

"Aynı şekilde Sofra kitabında Muhammed, Mesih'in Tanrı'dan bir sofraya istediğini ve kendisine verildiğini söyler. Çünkü onun dediğine göre Tanrı şöyle dedi: "Sana ve size bozulmayacak bir sofraya verdim."⁴⁴¹

Yuhanna, Mâide Suresi'nin ismini "Sofra" olarak vermektedir. Bu isim sure içerisinde yer alan ve İsa'nın Allah'tan indirmesini talep ettiği bir sofradan ötürü verilmektedir. Yuhanna'nın sure ile ilgili olarak temas ettiği konu tam olarak budur. O sure içerisinde daha çok İsa ve Hristiyanlık ile irtibatlı olabilecek konulara temas etmektedir.

Yuhanna'nın söz konusu ettiği olay Mâide Suresi 112-115. Ayetlerde geçmektedir. Nitekim bu ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

⁴³⁷ Hans Küng, **İslam: Past, Present and Future**, OneWorld Publications, 2007, s. 8; Onun bu değerlendirmesi Yuhanna'nın kendi döneminde İslam'ı iyi bildiğini söyleyen Hoyland, Louth ve Sahas'a da bir eleştiridir. Bkz. Janosik, **John of Damascus**, s. 214; Dipnot: 56; Onların değerlendirmesi için Bkz. Hoyland, **Seeing Islam**, s. 488; Louth, **Saint John of Damascene**, s. 80.

⁴³⁸ Louth, **John of Damascene**, s. 80.

⁴³⁹ Janosik, **John of Damascus**, s. 214-215.

⁴⁴⁰ Yehuda Nevo Yuhanna'nın dışı deve kıssası ile Kur'an'ı Kerim'deki anlatının aynı olmamasından hareketlen Kur'an'ı Kerim'de aslında böyle bir kıssanın olmadığını ve bu kıssanın daha sonra eklendiğini iddia etmektedir. Bkz. Nevo ve Koren, **Crossroads to Islam**, s. 238; Benzer bir iddia Daniel Janosik tarafından da dile getirilmekte ve Kur'an'ın Yuhanna döneminde kanonize edilmediği ileri sürülmektedir. Bkz. Janosik, **John of Damascus**, s. 205.

⁴⁴¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 159.

“Havariler “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: “Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah’a saygılı olun. Onlar “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım” dediler. Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: “Allah’ım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofrayı indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir bayram ziyafet ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısı. Allah da şöyle buyurdu: “Onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.”⁴⁴²

Yuhanna bu ayetlerin ana temasından haberdar olmakla beraber detaylarına girmemektedir. İsa’nın Allah’tan bir sofrayı talep ettiği hususu doğru olmakla beraber “Sana ve seninkilere hiç bozulmayacak bir sofrayı verdim” şeklindeki ifadesine ayetlerde rastlanmamaktadır. Belki de ayette yer alan “Allah’ım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofrayı indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir bayram, ziyafet ve senden bir işaret olsun.” İfadesinden “hiç bozulmayacak” şeklinde bir anlam çıkarmış olabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi onun Mâide Suresi ile ilgili olarak sadece sofrayı mucizesine değinmesi onun asıl amacının Hristiyanlık ve İsa ile ilgili anlatılar olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Kitabı Mukaddes’te yer almayan bu olay onun dikkatini çekmiş olmalıdır. Belki de o Yeni Ahit’te İsa’nın mucizeleri kapsamında zikredilen ve binlerce kişinin çok az ekmek ve balıkla doyurulduğu şeklindeki mucizeleri ile bir benzerlik kurmuş olmalıdır. Ayrıca Hristiyanlıktaki “Son Akşam Yemeği”ni andıran bir pasaj olduğunu düşünmesi onun bu ayetleri zikretmesinin bir diğer sebebi olabilir. Nitekim bazı Hristiyan yazarlar da bu ayetlerde “Son Akşam Yemeği”ne işaret olduğunu düşünmektedir.⁴⁴³

Yuhanna her ne kadar Mâide Suresi başlığında ele almasa da 116-118. ayetlerden de haberdar gözükmektedir. O, İslam inancına göre İsa’nın çarmıha gerilmediğini, göğe yükseltildiğini ve Tanrı tarafından sorguya çekildiğini belirtmektedir. Tanrının İsa sorguya çekmesi ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Ey İsa! Sen mi: Tanrı’nın oğluyum ve Tanrı’yım, dedin?” Ve onun demesine göre, İsa şöyle cevap verdi: “Bana karşı merhametli ol Rabbin! Sen benim bunu söylemediğimi ve sana kul olmayı küçümsemediğimi daha iyi biliyorsun. Ancak, günahkâr insanlar, benim böyle bir açıklama yaptığımı yazdılar ve onlar, benim adıma yalan uydurup yanılgıya

⁴⁴² Mâide, 112-115.

⁴⁴³ Tor Andrae, Hz. Muhammed’in ‘Evharist’in kilisede bir ritüel olarak kutlandığının farkında olduğunu söyler. Böylece o Hz. Muhammed’in Evharist’ten hareketle böyle bir ayeti söylediğini düşünmüş olmalıdır. Bkz. Tor Andrae, **Mohammed: The Man and His Faith**, Routledge, 2008, s. 39.

düştüler. Ve Tanrı ona cevap verip şöyle dedi: “Ben, senin bu sözü söylemediğini biliyorum.”⁴⁴⁴

O bu açıklamaları yaparken her ne kadar sure ismi vermese de bu ifadeler bizlere Mâide Suresi 116-118. ayetleri çağrıştırmaktadır. Nitekim ilgili ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

“Allah “Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi “Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin” dedin?” buyurduğu zaman o şu cevabı verir:” Haşa! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zatında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin. Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; “Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah’a kulluk edin” dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin. Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin.”⁴⁴⁵

Yuhanna’nın ifadeleri onun yukarıdaki ayetlerden haberdar olduğunu göstermektedir. Fakat Yuhanna’nın verdiği bilgiler bu ayetlerle kıyaslandığında eksik ve hatalı kalmaktadır. İlgili ayetlerde Allah, sadece İsa’yı değil annesi Hz. Meryem’i de işin içine katmaktadır. Yuhanna ise Hz. Meryem’i zikretmemekte bunun yerine Tanrı ve Tanrı oğlu ifadelerini kullanmaktadır. Ayette İsa’nın “Allah’a kul olmayı küçümsememesi” şeklinde bir ifade yoktur. Ayrıca Allah’ın “Ben, senin bu sözü söylemediğini biliyorum” şeklindeki bir cevabı da ayette yer almamaktadır. Öte yandan Yuhanna’nın ifadelerinden İsa’nın göğe yükselir yükselmez sorguya çekildiği anlaşılmaktadır. Fakat Kur’an’ı Kerim’deki bağlamdan bu sorunun kıyamet günü olduğu anlaşılmaktadır.

Mâide Suresi 112-115. ayetlerin devamı olana Yuhanna’nın ifadeleri onun Kur’an Sureleri ile ilgili olarak neleri önemseydiğine dair fikir vermektedir. Hem gökten sofranın indirilmesi hem de İsa’nın sorguya çekilmesine dair yaptığı açıklamalar bize Yuhanna’nın Kur’an’ı Kerim’de daha çok İsa ve Hristiyanlıkla ilgili konulara yöneldiğini göstermektedir. O Kur’an’ı Kerim’in bu konularda neler söylediğini merak etmekte ve ulaşabildiği kadarıyla bu konulara değinmektedir.

⁴⁴⁴ John of Damascus, **On Heresies**, s. 154.

⁴⁴⁵ Maide, 116-118.

3.1.1.4. Bakara Suresi

Yuhanna'nın açıkça isim verdiği surelerden bir diğeri de Bakara Suresi'dir. O sure ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

“Aynı şekilde Sığır kitabında başka aptalca ve gülünç şeyler de söyler ki bunlar çokça olduğu için bunları geçebileceğimi düşünüyorum.”⁴⁴⁶

Bakara Suresi, Kur'an'ı Kerim'in en uzun suresidir. Bakara kelimesi sığır ve inek anlamlarına gelmektedir. Bu ismin surede yer alan ve Allah'ın İsrailoğullarına kesmesini emrettiği sığırdan ötürü verildiği bilinmektedir. Yuhanna'nın Bakara Suresi'ni “sığır/inek” olarak çevirmesi doğru bir çeviridir. O surenin içeriğine yönelik herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Sure uzun ve farklı konuları ihtiva ettiğinden o içeriğine değinme gereği duymamış olabilir. Fakat o Bakara Suresi'nde aptalca şeylerin olduğunu belirtmektedir. Onun “aptalca” ifadesini Bakara Suresi için özellikle kullanması muhtemelen ismi ile ilgili olmalıdır. O sureye bir hayvan isminin verilmesini komik ve gülünç bulmuş olmalıdır. Öte yandan Bakara Suresi'nin içeriğinde Yahudi ve Hristiyanlara yönelik tenkitlerin bulunduğundan haberdar olduğu kabul edilirse, onun sureyi niçin aptalca olarak nitelemiş olabileceği daha anlaşılır hale gelmektedir.

Yuhanna'nın Bakara Suresi'nde yer alan bir ayetten haberdar olabileceği yorumunu yapmamız mümkündür. O yukarıdaki ifadelerinin haricinde başka bir yerde Nisâ Suresi bağlamında şu açıklamayı yapmaktadır:

“Aynı kitapta o şunun gibi kurallar söyler: Tanrının sana verdiği toprağı işle ve onu güzelleştir. Bunu yap ve bunu bu tarzda yap, onun söylediği müstehcen şeylerin tamamını tekrar etmemek için böyle söylüyoruz.”⁴⁴⁷

Onun bu ifadeleri Bakara Suresi 223. Ayetini hatırlatmaktadır. Nitekim bu ayette “Kadınlar sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın...”⁴⁴⁸ buyrulmaktadır. Bu benzerlik Yuhanna'nın bu ayetten haberdar olabileceğini göstermektedir. Fakat o bu açıklamalarını Nisa Suresi bağlamında vererek hata etmektedir. Bu durum onun ayete ilk elden ulaşamamış olduğunu göstermektedir. O

⁴⁴⁶ John of Damascus, **On Heresies**, s. 159.

⁴⁴⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 158.

⁴⁴⁸ Bakara, 223.

kadınlar ile ilgili olabilecek farklı ayetleri aynı bölüm altında vermeye çalışmaktadır. Bu ifadeleri ile o Müslümanların kadınlara gereken değeri vermediğini ve onların sapkın insanlar olduklarını göstermeye çalışmaktadır.

Yukarıdaki ayet 3. Leo tarafından da söz konusu edilmekte ve kadınların tarlaya benzetilmesinin kabul edilemez olduğu belirtilmektedir. O, bu ifadelerin Tanrı kaynaklı olduğunu iddia etmenin Tanrı'ya iftira olacağını ileri sürmektedir.⁴⁴⁹ Hem Yuhanna hem de 3. Leo'nun benzer hususları zikretmesi onların zihin yapısını ortaya koymaktadır. Zira onların nazarında Müslümanlar şehvetine düşkün ve kadınlara değer vermeyen kimselerdir. Ayrıca bu durum onların Kur'an ile ilgili ne gibi konuları önemsediklerini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

3.1.1.5. Faydalandığı Diğer Ayetler

Yuhanna'nın İslam'a dair bazı hususlara değinirken yaptığı açıklamalar Kur'an'daki çeşitli ayetler ile benzerlik göstermektedir. Bazı örnekler üzerinden onun Kur'an'ın başka ayetlerinden haberdar olduğunu göstermek gerekirse bu konuda ilk olarak aşağıdaki ifadesini zikretmek yerinde olacaktır:

“O yalnızca bir Tanrının olduğunu, her şeyi yarattığını, doğurmamış ve doğmamış olduğunu söylemektedir.”⁴⁵⁰

Yuhanna yukarıdaki sözleri İslam'ın Tanrı anlayışı bağlamında sarf etmektedir. Bu ifadeler İhlas Suresi'nin bir tekrarı mesabesinde. Nitekim İhlas Suresi'nde de Allah'ın bir oluşu, hiçbir şeye muhtaç olmaması, doğmamış ve doğurmamış oluşu ve kendisine hiçbir şeyin denk olmadığı vurgulanmaktadır.⁴⁵¹ Yuhanna'nın ifadeleri bazı eksikler ihtiva etse de onun İhlas Suresi'nden haberdar olabileceğini söylememiz mümkün görünmektedir.

Onun başka ayetlerden haberdar olabileceğine dair bir diğer örnek aşağıdaki ifadeleridir:

⁴⁴⁹ Jeffery, "Ghevond's Text. ..", s. 324; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 124.

⁴⁵⁰ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

⁴⁵¹ İhlas, 1-4.

“Sizin dediğinize göre cennetinizde üç ırmağınız var. Bunlardan biri su biri şarap bir diğeri de süt ırmağıdır.”⁴⁵²

Yuhanna’nın yukarıdaki açıklaması bizlere Muhammed Suresi 6. Ayeti hatırlatmaktadır. Nitekim ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir.”⁴⁵³

Onun ifadeleri ayet ile birebir aynı olmasa da muhtevası benzerdir. Her iki ifadede de şarap, su ve süt ırmakları söz konusudur. Ayrıca bunların Allah’tan tarafından inananlara vadedildiği ifade edilmektedir. Fakat “bal ırmağı” Yuhanna’nın açıklamalarında söz konusu edilmemektedir. Ayrıca daha önce değinilen Zeyd kıssası, onun Ahzâb Suresi 37. ayetten haberdar olabileceğini göstermektedir. Nitekim bu ayette Zeyd kıssasına değinildiği bilinmektedir. Bu hususa değinildiği için ayrıca bir açıklama yapılmayacaktır.

Yuhanna’nın, Kur’an’ın sure ve ayetleri hakkındaki bilgisi genel olarak ele alındığında konuya ilişkin bazı yorumlar yapmamız mümkündür. Onun daha önce ele alınan, Bakara ve Ahzâb surelerinde geçen bazı hususları Nisâ Suresi başlığı altında vermesi bize onun Kur’an’ın bölümlerine nasıl yaklaştığı hususunda bir fikir vermektedir. O birbiriyle ilgili olan konuları topluca ele almakta ve adeta Kur’an surelerinin yeni bir derlemesini yapmaktadır. Benzer şekilde Kur’an’da farklı ayetlerde dağınık halde yer alan dişi deve kıssasını bir bütün olarak ve müstakil bir sure olarak sunmaktadır. Böylelikle o Kur’an’ın farklı yerlerinde yer alan ve belli bir konu hakkında olan meseleleri bir bütün olarak vermektedir.

3.2. İSLAM İNANÇ ESASLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde Yuhanna’nın İslam inanç esaslarından olan tevhit ve ahiret inancına ilişkin görüşlerine yer verilecektir. Onun bu konudaki bilgisinin ne denli doğru olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

⁴⁵² John of Damascus, *On Heresies*, s. 158.

⁴⁵³ Muhammed, 15.

3.2.1. İslam'ın Tanrı Anlayışına İlişkin İfadeleri

Yuhanna, İslam'ın Tanrı anlayışı hakkında bilgi sahibi olduğu izlenimini vermektedir. Daha önce de vurguladığımız gibi bu konuda söyledikleri İhlas Suresi'nin adeta bir tekrarı gibi gözükmemektedir. Fakat o bu konuda herhangi bir detaya girmemekte ve bu konuda bir eleştiride bulunmamaktadır. Onun, İslam'ın Tanrı anlayışı hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“O yalnızca bir Tanrının olduğunu, her şeyi yarattığını, doğurmamış ve doğmamış olduğunu söylemektedir.”⁴⁵⁴

Yuhanna yukarıdaki ifadeleri ile Kur'an'ın özü olan tevhîdi anladığını hissettirmektedir. Ayrıca o tevhîdin Müslümanların temel inancı olduğunun farkında olup politeizm ve aynı şekilde şirk ile itham edilen Hıristiyanlığa bir reddiye olduğunun da farkındadır.⁴⁵⁵ Tanrının birliği doktrini Yuhanna açısından da önem arzetmektedir. Nitekim o, Ortodoks İnanca Dair'de sıkça bu konu üzerinde durmaktadır:

“Biz tek bir prensibe, ezelî, yaratılmamış, doğurulmamış, yok edilemeyen ve ölümsüz, ebedî, sınırsız, ihata edilemez, sınırlandırılmaz, sonsuz güç sahibi, basit, bileşik olmayan, manevî, değişmez, etkilenmeyen, değiştirilemez, aldatılmaz, görünmez, iyilik ve adaletin kaynağı, bilginlerin kaynağı ve erişilemez, her şeyin yaratıcısı bir Tanrıya inanırız.”⁴⁵⁶

Yuhanna'nın yukarıdaki ifadeleri ilk bakışta İslam'ın Tanrı anlayışıyla benzer görünse de durum böyle değildir. Yuhanna Tanrı'nın birliği doktrini üzerinde önemle durmakta; fakat bunu teslis başlığı altında vermektedir. Bu, Müslümanlar açısından kabul edilebilecek bir durum değildir.⁴⁵⁷ Nitekim o teslis hakkında aşağıdaki gibi düşünmektedir:

“Bununla birlikte Tanrı hakkında konuştuğumda Baba, onun oğlu, efendimiz İsa Mesîh ve onun Kutsal Ruhu'nu tek tanrı olarak kastettiğim aşikârdır.”⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153.

⁴⁵⁵ Sahas, **John of Damascus**, s. 75.

⁴⁵⁶ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 176.

⁴⁵⁷ Sahas, **John of Damascus**, s. 76.

⁴⁵⁸ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 204.

Yuhanna açısından tanrının bir ya da fazla olması önem arz etmemektedir. Onun için önemli olan Tanrı'nın nasıl bilinebileceğidir. Nitekim onun bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

“Her şeyi başlamadan tanımak... Tek öz, tek tanrılık, tek fazilet, tek irade, tek ameliye, tek prensip, tek güç, tek egemenlik, tek krallık üç mükemmel şahısta bilinir... Biz Baba, oğul ve Kutsal Ruh'a inanırız.”⁴⁵⁹

Bu anlayış Müslümanların kabul edebileceği bir durum değildir. İslam dininin özü tevhit inancıdır. Tanrı zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tektir. Bu bağlamda İsa İslam'a göre yalnızca bir insan olup Tanrılıkla bir ilişkisi olamaz. Hâlbuki Hristiyanlıkta Tanrı kavramı etrafında dönen tartışmaların büyük çoğunluğu İsa etrafında cereyan etmektedir. Müslümanlar İsa'yı Tanrı kabul etmediğinden Yuhanna'nın hışmına uğramaktadırlar. Nitekim daha sonra görüleceği üzere Müslümanlar Hristiyanları bu inançlarından dolayı şirk ile suçlamakta ve buna karşılık Yuhanna ise Müslümanları Tanrıyı atıl bırakmak ile suçlamaktadır.⁴⁶⁰

Yuhanna, İhlas suresindeki “Samed” kavramını “her şeyin yaratıcısı Tanrı” olarak anlamış görünmektedir. Samed, ihtiyaçların giderilmesi için kendisine başvuru kimse anlamındadır. Allah'a nispet ederek kullanıldığında “ihtiyaçlarını gidermesi için herkesin başvurduğu, yaratılmışlara özgü acziyet ve ihtiyaçtan beri olan ezeli ve ebedi varlık anlamına gelmektedir.”⁴⁶¹ Suredeki bağlamına göre ise samed, “var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu “vâcibu'l-vücûd/varlığı zorunlu olan” demektir.”⁴⁶² Dolayısıyla Yuhanna'nın samed kelimesini her şeyin yaratıcısı olarak çevirmesi onun samed kelimesinin özünü anladığını göstermektedir. Fakat o bunun detaylarına girmemektedir.⁴⁶³

Allah'ın doğmamış ve doğurmamış olması onun eş anne-baba ve çocuk edinmekten beri olduğunu göstermektedir. Bu ifade ile “Mesih Allah'ın oğludur”

⁴⁵⁹ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 177.

⁴⁶⁰ John of Damascus, **On Heresies**, s. 155-156.

⁴⁶¹ Bekir Topaloğlu, “Samed”, **DİA**, C. XXXVI, s. 68.

⁴⁶² **Kur'an Yolu Tefsiri**, C. 5, s. 715-716.

⁴⁶³ Sahas, **John of Damascus**, s. 75.

diyen Hristiyanlara, “Üzeyir Allah’ın oğludur”⁴⁶⁴ diyen Yahudilere ve “Melekler Allah’ın kızlarıdır”⁴⁶⁵ diyen müşriklere karşı çıkmaktadır. Eş, çocuk, anne ve baba insana özgü kavramlardır. İnsanların ihtiyaçlarının sonucudur. Allah ise ihtiyaçtan münezzehtir. Allah ezelîdir, varlığının bir başlangıcı yoktur.⁴⁶⁶ Tanrı’nın doğurmamış olduğu şeklindeki inanç Yuhanna açısından da kabul görmektedir. Zira Yuhanna açısından Tanrının baba olarak kabul edilmesi fiziksel bir tavır olarak değerlendirilmektedir. O babalık ve oğulluğu aynı ve tek cevherin farklı olarak ortaya çıkmasıyla açıklamaktadır.⁴⁶⁷ Dolayısıyla İslam anlayışında Tanrının tek, herşeyin yaratıcısı, doğmamış ve doğurmamış olarak kabul edilmesi Yuhanna açısından eleştirilebilecek bir şey değildir. Kaldı ki o Hz. Muhammed’in Arapları politeizmden, monoteizme döndürmesinden memnun gibi gözükmektedir. Nitekim bu konuda olumsuz bir ifadesi bulunmamaktadır.⁴⁶⁸

3.2.2. Ahiret İnancına Dair İfadeleri

Yuhanna, Müslümanların ahiret inancı hakkında kısmen bilgili olduğunu hissettirmektedir. O bu konu hakkında özel bir başlık açmamakta; fakat özellikle yukarıda değindiğimiz dişi deve kıssası bağlamında bazı hususlara değinmektedir. O Müslümanların bu konuda nasıl inandığını ifade etmekten ziyade eleştiri ve tahkir etme niyetindedir. O bu bilgileri vererek özellikle dişi deve kıssasının saçmalığını ve bu kıssayı anlatan Hz. Muhammed’in peygamber olamayacağını⁴⁶⁹ Kur’an’da saçma şeylerin olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁷⁰

Yuhanna, ahiret inancına ilişkin özellikle Cennet’te Müslümanlara vad edilen ırmaklara değinmektedir. O ayrıca Müslümanların Cennet’te nimet ve zevk içerisinde bir yaşam süreceklerine inandıklarını belirtmektedir. Fakat onun açısından bu doğruyu yansıtmamaktadır. Ona göre Müslümanların asıl gireceği yer Cehennem olacaktır. Cennetteki ırmaklar ile ilgili olarak o şunları söylemektedir:

⁴⁶⁴ Tevbe, 30.

⁴⁶⁵ En’am, 100.

⁴⁶⁶ **Kur’an Yolu Tefsiri**, C. 5, s. 716.

⁴⁶⁷ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 177.

⁴⁶⁸ Sahas, **John of Damascus**, s.72.

⁴⁶⁹ Sahas, **John of Damascus**, s. 92.

⁴⁷⁰ Janosik, **John of Damascus**, s. 214.

“Sizin dediğinize göre cennetinizde üç ırmağınız var. Bunlardan biri su biri şarap bir diğeri de süt ırmağıdır.”⁴⁷¹

Yuhanna’nın bu ifadeleri onun Kur’an’ı Kerim’deki yer alan şu ayetten haberdar olduğunu düşündürmektedir:

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzölmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir.”⁴⁷²

Yuhanna, su, şarap ve süt ırmaklarından bahsetmekte; fakat bal ırmaklarına değinmemektedir. Bu durum onun bu bilgileri sözlü olarak duymuş olabileğini düşündürmektedir. Nitekim daha önce de değindiğimiz o Kur’an hakkındaki bilgilerinin bir kısmını sözlü olarak öğrenmiş olmalıdır. Muhtemelen bu konuda da aklında kalanlar ile yetinmektedir.

Yuhanna’nın dişi deve kıssası bağlamında değindiği ve alaylı bir şekilde ele aldığı anlaşılan ırmaklar konusu kendi Kutsal Kitabı’nda da söz konusu edilmektedir. O her ne kadar İslam’ın Müslömanlara vadettiği süt, şarap ve bal gibi nimetleri imkânsız gibi ele alsada kendi Kutsal Kitabı’nın bu hususta söylediklerini göz ardı etmektedir. Nitekim Eski Ahit’in pek çok kitabında İsrailoğulları için içerisinde süt ve bal akan ırmakların olduğu ölkelerden bahsedilmektedir.⁴⁷³ Dolayısıyla onun bu konudaki alaycı ve tahkir edici tavrı en azından kendi Kutsal Kitabı açısından da normal değildir.

Yuhanna Cennet’te Müslömanlara bazı nimetlerin verileceğini; fakat Müslömanların bu nimetlerden gerektiği gibi istifade edemeyeceğini belirtmektedir. O bu hususta şunları söylemekte ve alaycı tavrını sürdürmektedir:

“Eğer deve tamamını içtiği için cennette su kalmazsa sizler şarap ırmağından şarap içmeyi arzulayacaksınız böylece saf şarabı içmekten kendinizden geçeceksiniz ve bu ağır sarhoşluğun etkisinde kalacaksınız ve uykuya kalacaksınız. Ondan sonra uykudan dolayı ağır bir baş ağrısından ve şarap içmekten hasta düşmekten cennetin nimetlerini/zevklerini kaçıracaksınız.”⁴⁷⁴

⁴⁷¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 158.

⁴⁷² Muhammed, 15.

⁴⁷³ Bkz. Çıkış: 3/8; Levililer: 20/24; Tesniye: 13/27

⁴⁷⁴ John of Damascus, **On Heresies**, s. 159.

Yuhanna'nın bu konuda söyledikleri onun aşağıda ifade edilecek olan ayetten haberdar olabileceğini ve bu ayetlere bir eleştiri olarak zikretmiş olabileceği izlenimini vermektedir. Kur'an'da Müslümanların Cennet nimetlerinden istifade edecekleri şu şekilde ifade edilmektedir:

“Nimetlerle dolu cennetlerde; karşılıklı oturdukları tahtlar üzerinde. Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır; bembeyaz; içenlere lezzet verir. İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.”⁴⁷⁵

Yuhanna, Cennet nimetleri hakkındaki ifadeleri ile Müslümanlar ile istihza etmekte, onların zevklerine düşkün kimseler olduğunu ima etmektedir. Benzer bir itham 3. Leo tarafından yapılmaktadır. O Ömer b. Abdülaziz'e yazdığı mektubunda Hristiyanların ölümden sonra şarap, bal ve süten oluşan nehirlerin hayalini kurmadıklarını, Müslümanlar gibi huri peşinde olmadıklarını ifade etmektedir.⁴⁷⁶ Hem Yuhanna hem de 3. Leo'nun Cennet inancı hakkındaki ifadeleri Hristiyanların zihnindeki algıyı göstermesi açısından önem arz etmektedir. Yuhanna her ne kadar İslam'ın Cennet inancı hakkındaki görüşlerini hafife almak ve bu konuda Müslümanları eleştirmek için zikretmiş olsa da, neticede onun bu konuda kısmi bir bilgiye sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Cennet, dünya hayatında Allah'a iman eden ve salih amel işleyen Müslümanlara ödül olarak zikredilmekte; fakat Yuhanna buna karşı çıkmaktadır. Ona göre Müslümanlar, Hz. Muhammed'e sorgusuz inandıkları ve dışı deve kıssasındaki saçmalıklara iman ettikleri için Cennet'e değil Cehennem'e gitmeyi hak etmektedirler. O bu hususta şunları söylemektedir:

“O asla devenin nereye gittiğine dair bir fikre sahip değil üstelik o size üç ırmak konusu ile ilgili rüyalarından bahsederken siz ona hiç sormadınız. Biz sizi açıkça temin ederiz ki tıpkı sizden önce mükemmel devenizin eşeklerin ruhuna girdiği gibi sizler de alnınızda yazıldığı gibi eşeklerin ruhuna gireceksiniz. Ve orada dış kaynaklı karanlık, ebedi ceza, harareti ateş, uyku tutmayan kurtçuklar ve cehennem şeytanları olacaktır.”⁴⁷⁷

Yuhanna'nın Müslümanlara yönelik bu ifadelerinin kaynağı Kitabı Mukaddes'tir. Nitekim Yeni Ahit'te konu ile ilgili olarak şunlar zikredilmektedir:

⁴⁷⁵ Saffat, 43-47.

⁴⁷⁶ Jeffery, "Ghevond's Text...", s. 328, 329; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 125; Benzer eleştiriler Theophanes tarafından da yapılmaktadır. Bkz. Theophanes, **The Chronicle**, s. 35.

⁴⁷⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 159.

“Ama bu egemenliğin asıl mirasçıları dışarıdaki karanlığa atılacak. Orada ağlayış ve dış gıcirtısı olacak.”⁴⁷⁸

“Eğer gözün günah işlemene neden olursa, onu çıkar at. Tanrı'nın egemenliğine tek gözle girmen, iki gözle cehenneme atılmadan iyidir. ‘Oradakileri kemiren kurt ölmez, Yakan ateş sönmez. Çünkü herkes ateşle tuzlanacaktır.’⁴⁷⁹

Yeni Ahit'teki bu ifadeler ile ilgili yapılan yorumlarda bazı Yahudilerin, İbrahim, İshak ve Yakub'un soyundan geldikleri için onlarla beraber Cennete gireceklerini düşündükleri; fakat İsa Mesih'i inkâr ettikleri için Cennet'e değil dışarıdaki karanlığa atılacakları ifade edilmektedir.⁴⁸⁰ Yuhanna aynı ifadeleri Müslümanların akıbeti için zikretmekte, adeta Yahudiler için söz konusu edilen senaryonun Müslümanlar içinde geçerli olacağını ima etmektedir. Yahudiler kastedilerek söylenen bu ifadelerin Müslümanlar içinde söz konusu edilmesi muhtemelen onların İsa'ya bakışlarının Hristiyanlardan farklı olması ve her iki dinin de Hristiyanlığa tehdit olarak görülmesi ile ilgili olmalıdır.

3.3. HIRİSTİYANLIK VE İSA HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kur'an'ın İsa ve Hristiyanlık hakkında neler söylemektedir? Yuhanna'nın bu konularda Kur'an ve Müslümanlara atfederek verdiği bilgiler ne derece doğrudur? Burada Yuhanna'nın bu konulardaki görüşleri ele alınmaya çalışılacak ve bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

3.3.1. Kur'an'ın Hristiyanlık Eleştirisi ve Yuhanna'nın Savunması

Yuhanna'nın yazılarında Hristiyanlık hakkındaki polemikler önem arz etmektedir. Hristiyanların teslis inancı Kur'an'ın karşı çıktığı en önemli doktrindir. Bu sebeple Hristiyanlar şirk ile suçlanmaktadır. Yuhanna bu eleştirileri ele almakta ve Hristiyanlığın bir savunmasını yapmaya çalışmaktadır. O bu konuda Kitabı Mukaddes ve Kur'an'dan bazı argümanlar öne sürmekte ve bu konuda Müslümanların yanlış düşündüklerini ortaya koymaya gayret etmektedir. O Müslümanların, Hristiyanlara yönelik şirk eleştirilerine dair şunları söylemektedir:

“Tanrı ile beraber Mesih'in Tanrı ve Tanrıoğlu olduğunu deklare edip ona ortak koştüğumuzdan dolayı bizleri müşrikler diye çağırmaktadırlar.”

⁴⁷⁸ Matta: 8/12.

⁴⁷⁹ Markos: 9/47-49.

⁴⁸⁰ Scott Sperling, “Matthew 8:5-13- The Faith of the Centurion”, <http://www.scripturestudies.com/Vol6/FA/nt.html>

Kur'an'ı Kerim'in çok kati bir surette karşı çıktığı bu inanç İslam'ın dolayısıyla Müslümanların Hristiyanları eleştirmelerinin ve onları şirk ile suçlamalarının en büyük sebebidir. Allaha şirk koşma ifadesi Kuran'da sık sık geçmektedir ve sadece putperestleri ve "Üzeyir Allah'ın oğludur"⁴⁸¹ diyen Yahudileri kastetmez aynı zamanda "Mesih Allah'ın oğludur."⁴⁸² diyen Hristiyanları da kasteder. Bu konudan haberdar olduğu belli olan Yuhanna'nın söyledikleri Kur'an'ın bakış açısını yansıtmaktadır.

Müslümanların İsa'yı Tanrı kabul eden Hristiyanları eleştirdiği doğrudur. Nitekim Ömer b. Abdülaziz ile 3. Leo arasında cereyan eden tartışma da bunu görmek mümkündür. Mektuba göre Halife, 3. Leo'ya Hristiyanların niçin İsa'ya Tanrılık atfettiklerini ve Allah'a şirk koştuklarını sormuş⁴⁸³ 3. Leo ise tek Tanrıya inandıklarını, onun göğün ve yerin yaratıcısı olduğunu, Tanrı'nın kelimesinin hikmet ve mantık dolu olduğunu ve herşeyi yaratıp yönettiğini söylemiştir.⁴⁸⁴ Bu durum Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki tartışma konularını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Yuhanna'nın da iddia ettiği gibi Müslümanlar bu konuda Hristiyanları eleştirmektedir.

Müslümanların Hristiyanları müşrik olmakla suçladığını belirten Yuhanna, bu suçlamalara karşı çıkmakta ve Hristiyan akidesini savunmaya çalışmaktadır. Bu konuda bazı argümanlar sunmakta ve şunları ifade etmektedir:

"Biz onlara şöyle cevap veririz: Sizin de sürekli olarak savunduğunuz ve kabul ettiğiniz peygamberler ve kutsal kitaplar bunu bize ve size bildirdi. Dolayısıyla biz Mesih'in Tanrıoğlu olduğunu deklare eder ve yanlışa düşersek bunu bize öğreten ve iletenler de yanlışa düşer."⁴⁸⁵

Müslümanlar tüm peygamberlere istisnasız iman etmekte ve aralarında herhangi bir ayırım yapmamaktadırlar.⁴⁸⁶ Bu bilginin farkında olan Yuhanna, Müslümanların bu kabulünden hareketle bir argüman geliştirmektedir. Buna göre Müslümanlar tüm peygamberlere iman ettiklerini söylemektedir. Öyleyse peygamberlerin teslise dair

⁴⁸¹ Tevbe, 30.

⁴⁸² Tevbe, 30.

⁴⁸³ Jeffery, "Ghevond's Text...", s. 277-278; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 116.

⁴⁸⁴ Jeffery, "Ghevond's Text..." , s. 300-301; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 121.

⁴⁸⁵ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

⁴⁸⁶ Bakara, 285.

söylediklerini de kabul etmeleri gerekmektedir. Aksi halde peygamberlerin söylediklerini inkâr etmiş sayılmaktadırlar. Yuhanna'nın perspektifinden bakıldığında Müslümanların teslisi kabul etmeleri gerekmektedir. Zira ona göre Müslümanların da iman ettiği peygamberler teslisi bildirmektedirler. Nitekim o bu konuda şunları ifade etmektedir:

“Ayrıca Musa’dan itibaren tüm peygamberlerin Mesîh’in geleceğini, Mesîh’in Tanrı olduğunu (Tanrı’nın oğlu olarak enkarne olduğunu), haça gerileceğini, öleceğini, tekrar dirileceğini ve ölü ve dirileri nasıl yargılayacağını haber verdiğini söylüyoruz.”⁴⁸⁷

Tüm peygamberlerin teslisi bildirdiği şeklindeki iddianın Müslümanlar tarafından kabul edilebileceğini söylemek mümkün değildir. Kur’an’ı Kerim peygamberlerin ortak bir şekilde insanları tevhide davet ettiğini ve buna karşılık bir ücret istemediğini belirtmektedir.⁴⁸⁸ Dolayısıyla böyle bir argüman Müslümanlar tarafından bir anlam ifade etmemektedir. Yuhanna Kur’an’ın peygamberler ile ilgili yukarıdaki ifadelerinden habersiz gibidir. Kaldı ki Eski Ahit’te Mesih’in Tanrı oğlu olduğu, enkarne olacağı şeklindeki ifadelere de rastlanmamaktadır. Eski Ahit’in Neviim bölümünde geçen ifadeler daha çok bir kurtarıcı olarak Mesih’in geleceğini, bir komutan ve kral olacağını ifade etmektedir.⁴⁸⁹ Öte yandan Yeni Ahit’te yer alan ifadeler İsa Mesîh’in Tanrı olmasından çok peygamber olduğu hususuna vurgu yapmaktadır.⁴⁹⁰ Dolayısıyla hem Kur’an’ı Kerim hem de Kitabı Mukaddes açısından onun ileri sürdüğü argümanların bir önemi yoktur.

Yuhanna'nın ileri sürdüğü argümanların Müslümanlar tarafından kabul görmediği bizzat kendisi tarafından da ifade edilmektedir. Ona göre Müslümanlar iki sebepten dolayı bu argümanları kabul etmemektedirler. O bu konuda şunları söylemektedir:

“Onlardan bazıları yanlış yorumlayarak, bu tarz şeyleri peygamberlere bizim nispet ettiğimizi söylerler. Öte yandan bazıları Yahudilerin bizden nefret ettiğini, peygamberler

⁴⁸⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 154.

⁴⁸⁸ Şûrâ, 109, 145.

⁴⁸⁹ “Ama sen, ey Beytlehem Efrata, Yahuda boyları arasında önemsiz olduğun halde, İsrail’i benim adıma yönetecek olan senden çıkacak. Onun kökeni öncesizliğe, zamanın başlangıcına dayanır.” Bkz. Mika:5/2; “Bakın, onu halklara tanık, Önder ve komutan yaptım.” Bkz. İşaya: 55/4;

⁴⁹⁰ Matta: 21/11, 46; Markos: 6/15; 8/28; Luka: 7/16; 9/7-8, 19; Yuhanna: 4/19; 6/14.

adına yazılar yazarak bizi kandırdıklarını dolayısıyla kaybedenlerden olduğumuzu söylerler.”⁴⁹¹

Kur'an'ı Kerim, Yahudilerin ve Hristiyanların kitabı tahrif ettiklerini, bağlamından çıkaracak yorumlar yaptıklarını ifade etmektedir.⁴⁹² Ayrıca Yahudi din adamlarının dünyalık menfaat karşılığında Allah'a iftira olarak kendi elleriyle kitap yazdıkları Kur'an'ı Kerim'de belirtilmektedir.⁴⁹³ Dolayısıyla Müslümanların böyle açıklamalar yaparak bu iddialara karşı çıkmış olabileceklerini kabul etmek mümkündür.

Müslümanların Hristiyanlara bu şekilde tenkitler yönelttiğinin bir örneği Ömer b. Abdülaziz'in 3. Leo'ya yazdığı mektupta görülmektedir. O bu hususta şunları söylemektedir:

“Hakikaten siz bu kutsal kitapları kendiniz nasıl değerlendirmeye tabi tutabiliyor ve arzularınıza göre onlara uyuyorsunuz? Siz Eski Ahit'in İsrailoğulları tarafından okunup anlaşıldığını ve birden fazla kişi tarafından yazıldığını, ancak daha sonra uzun yıllar kaybolduğunu, insanların elinde ondan hiçbir parçanın kalmadığını, fakat çok sonraları bazı insanların onu hafızalarından yazıya geçirdiklerini ifade ediyorsunuz. Yine siz onun unutkanlıkla malul, hata edebilen ve belki de Şeytanın etkisiyle düşmanca tavırlar takınabilen beden sahibi Âdemoğulları tarafından nesilden nesile, dilden dile aktarılmış olduğunu kabul ediyorsunuz.”⁴⁹⁴

Ömer b. Abdülaziz'e verdiği cevapta 3. Leo tahrif iddialarını reddetmektedir. Ona göre Eski ve Yeni Ahit arasında herhangi bir çelişki yoktur. O Eski Ahit'in başlangıçta pek çok kişi tarafından yazıldığı, sonraları elde yazılı bir metin kalmadığı ve hafızalarda kalanların yazıya geçirildiği iddialarını reddeder. Bunun Müslümanların iddiası olduğunu ve buna güvenilemeyeceğini söyler. Ayrıca Kur'an'da tahrif ile ilgili olarak verilen ayetler arasında bir çelişki olduğu söylemekte ve halifeyi yalancı olmakla itham etmektedir.⁴⁹⁵

Öte yandan Kitabı Mukaddes çalışmaları kapsamında araştırmacılar Eski ve Yeni Ahit kitaplarının farklı dönemlerde ve farklı kişilerin elinden çıktığını iddia etmektedirler.⁴⁹⁶ Dolayısıyla Yahudilerin kendi yazdıkları kitapları peygamberlere

⁴⁹¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

⁴⁹² Bakara, 75; Nisa, 46; Mâide, 13, 41; İslam âlimleri bu ayetlerle ilgili olarak iki tür tahriften bahseder. Bunlardan bazıları metin tahrifinden bahsederken diğer bazıları ise yorumsal açıdan bir tahrifin olduğunu söylemektedirler. Bkz. Muhammed Tarakçı, “Tahrif”, **DİA**, C.XXXIX, s. 422.

⁴⁹³ Bakara, 79.

⁴⁹⁴ Jeffery, “Ghevond's Text...”, s. 277-278; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 116.

⁴⁹⁵ Jeffery, “Ghevond's Text...”, 284, 285; 286; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 118.

⁴⁹⁶ Bu konu ile ilgili Benedict de Spinoza, Richard Simon, Jean Astruc, J. G. Eichhorn, Karl David Ilgen, Alexander Geddes, W..M. L. De Wette, H. Hupfeld, K. H. Graf, J. Wellhausen ciddi çalışmalar yapmışlar ve Kitabı Mukaddes bölümlerinin farklı zaman dilimlerinde ve farklı kişiler tarafından yazıldığını ortaya koymuşlardır. Bkz. Muhammed Ali Bağır, “Kutsal Kitap Eleştirisi:

atfettikleri şeklindeki bir açıklama bugünkü ulaşılan bilgiler eşliğinde düşünüldüğünde doğru olabilir.

Yuhanna'nın şirk eleştirilerine karşı ikinci argümanı İsa Mesîh'in kelime ve ruh oluşu ile ilgilidir. O Müslümanların Hz. İsa hakkındaki bazı kabullerinden hareketle bir argüman geliştirmektedir:

“Ve tekrar onlara deriz ki: mademki siz, Mesîh Tanrının kelimesi ve ruhudur diyorsunuz öyleyse niçin bizi müşrik olmakla suçluyorsunuz? Çünkü kelime ve ruh doğal olarak içerisinde bulunduğu şeyden ayrılamaz. Bu nedenle, eğer Tanrının kelimesi Tanrının içinde ise öyleyse o açıkça Tanrıdır. Ancak sizin dediğiniz gibi o Tanrı dışında ise o halde Tanrı kelimesiz ve ruhsuzdur. Sonuç olarak Tanrıya ortak koştuktan sakınlım derken onu bölmüş/atıl bırakmış olursunuz.”⁴⁹⁷

Kelime ve ruhu, Tanrının ayrılmaz parçaları olarak gören Yuhanna'ya göre Müslümanlar önünde iki seçenek bulunmaktadır. Müslümanlar ya kelime ve ruhu Tanrı'nın ayrılmaz parçaları kabul edip dolayısıyla İsa Mesîh'i de Tanrı kabul edecek ya da bu anlayışı reddedip Tanrı'yı atıl bırakacaktır. Yuhanna ilk görüşü savunmaktadır. Bu görüşe göre Mesîh, Tanrı'da kelime ve ruh olarak bulunmakta dolayısıyla o da Tanrı olmaktadır. Şayet Tanrı'nın dışında tutulacaksa öyleyse Tanrı'nın ne ruhu ne de kelimesi vardır. Bu duruma göre ise Tanrıyı şirkten kurtarmak isterken aslında onu atıl bırakmak söz konusudur. Yuhanna'ya göre Müslümanlar ikinci görüşü savunmakta ve böylelikle Tanrı'yı atıl bırakmaktadırlar. Bu durum onun açısından şirkten daha kötü bir durumdur. Nitekim “Ona, tıpkı bir kaya, odun parçası ve cansız nesneymiş gibi muamele edeceğinize ona ortak koşmanız sizin için çok daha iyi olurdu.”⁴⁹⁸ şeklindeki ifadeleri onun bu düşüncesini göstermektedir.

Yuhanna, Müslümanların Hristiyanları putperest olarak suçladığını ifade etmektedir. Sebep olarak ise Hristiyanların haça saygı duymasını göstermektedir. O bu hususta şunları ifade etmektedir:

Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, 2014, ss. 279-310; Eldar Hasanoglu, “Erken Dönem Yahudi Kaynaklarına Göre Tanah'ın Kanonize Edilmesi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 32, Aralık, 2015, s. 26-27.

⁴⁹⁷ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

⁴⁹⁸ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

“Dahası onlar bizi, nefret ettikleri Haç’a saygı duyduğumuz için putperest olmakla suçlamaktadırlar.”⁴⁹⁹

Müslümanların Hristiyanları haça saygı duymaları sebebiyle putperest olmakla suçlamalarının bir örneği Ömer b. Abdülaziz’in 3. Leo’ya yazdığı mektupta görülmektedir. Halife bir işkence aleti olan haçın Hristiyanlarca kutsanmasını eleştirmektedir. 3. Leo ise haçı niçin kutsadıklarını beyan etmekte ve İsa’nın beşeri doğası gereği çektiği acıyı temsil ettiğini ifade etmektedir.⁵⁰⁰

Hristiyanların haça tanrısal bir güç atfetmesi Müslümanların bunu putperestlik olarak algılamalarının sebebi olmalıdır. Nitekim Yuhanna haçın işlevi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Oysa siz, kötü ruhların gücünü ve şeytanın aldatmalarını imha eden Mesîh’in haçı önünde eğildiğimiz için bizleri suçluyorsunuz.”⁵⁰¹

“Haç kelimesi aslında onlar için yokluk ve ölüm demektir, aptallıktır; bize göre ise korunmuştur, Tanrının gücüdür. Dindar adama göre her şeyi yargılar, dindar olmayana göre ise bu Kutsal Ruhun bir şeyi değildir.”⁵⁰²

Yuhanna’nın bu ifadeleri Müslümanların haçı niçin bir putperestlik objesi olarak nitelediklerine dair bir fikir vermektedir. Zira Tanrı dışında başka objelerin fayda ve zarar sağladığını düşünmek İslam anlayışına göre putperestlik olarak kabul edilmektedir. Nitekim putperest Mekke toplumunun da benzer şekilde bazı taş ve tahtalara kutsallık atfetmekte ve onların kendilerine fayda sağladığına inandıkları bilinmektedir. Yuhanna yukarıdaki ifadeleri ile haça saygı duyan Hristiyanları savunmaya çalışırken aslında tam olarak Müslümanların zihnindeki putperest anlayışa malzeme sunmaktadır. Böylelikle Müslümanların haça bu anlamda bir kutsiyet atfetmelerinden dolayı Hristiyanları putperest olarak nitelendirmeleri daha anlaşılır olmaktadır. Fakat bu anlayış Müslümanların Hristiyanlara karşı fiili bir müdahale de bulundukları anlamına gelmemektedir. Bazı Emevî halifelerin boynunda haç taşıyan Hristiyanlara tolerans gösterdiği bilinmektedir.⁵⁰³

⁴⁹⁹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 156.

⁵⁰⁰ Jeffery, “Ghevond’s Text...”, s. 322; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 123.

⁵⁰¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 157.

⁵⁰² John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 349.

⁵⁰³ Halife Abdülmelik’in, arkadaşı olan Hristiyan şair Ahtal’a bu konuda tolerans gösterdiği ifade edilmektedir. Ayrıca bazı Hristiyanların boynunda gümüş haç ile halk arasında serbestçe dolaştığı rivayet edilmektedir. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 86.

Müslümanların Hristiyanları haça gösterdikleri saygıdan dolayı putperest olarak nitelermelerinin bir diğer sebebi ise Hz. Muhammed'e atfedilen bazı hadisler olmalıdır. Nitekim bu hadislerde Hz. İsa'nın gökten ineceği ve haçı kıracağı ifade edilmektedir.⁵⁰⁴ Bu durum Müslümanların zihninde haçın kötü bir obje olarak yer almasının sebebi olmalıdır. Öte yandan İslam inancında Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği kabul edilmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlar tarafından İsa'nın çarmıha gerilişinin bir sembolü olarak görülen haça kutsiyet atfedilmesi Müslümanlar tarafından normal karşılanmamaktadır.⁵⁰⁵

Yuhanna, Hristiyanların putperest olarak suçlanma gerekçesi olarak haçı zikretmekte; fakat ikonalara tazime değinmemektedir. Buna değinmemesinin sebebi bilinmemektedir. Hâlbuki Müslümanların ikonalara tazim eden Hristiyanlara böyle bir eleştiride bulunmaları olağandır. Nitekim Ömer b. Abdulaziz'in mektubunda 3. Leo'ya böyle bir soru yönelttiği görülmektedir. İmparator ise ikonalara tapmadıklarını, bu konuda Kitabı Mukaddes'te herhangi bir ifadenin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca haça karşılık Müslümanların Hacerü'l-Esved ve Kâbe'ye yönelik pratiklerini hatırlatmakta ve onları eleştirmektedir.⁵⁰⁶ Yuhanna ise sadece haça yönelik eleştirilere cevap vermekle yetinmektedir.

3.3.2. İsa Hakkındaki İfadeleri

Yuhanna, İslam'ın İsa hakkındaki öğretilerine de değinmektedir. Burada onun bu konudaki ifadeleri esas alınarak bazı değerlendirmeler yapılacak ve İslam'ın İsa hakkındaki öğretilerinin Yuhanna tarafından ne denli doğru bilindiği gösterilmeye çalışılacaktır. Bilindiği gibi Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında en çok polemik konusu olanlardan biri Hz. İsa'dır. Hristiyan inancına göre Tanrı olan İsa Mesîh, İslam'a göre ise sadece bir peygamberdir. İsa Mesîh'in Tanrı olduğunu iddia eden Hristiyanlar müşrik olmakla suçlanmakta ve esasen Hristiyanların en çok eleştirildiği konu da bu olmaktadır. Nitekim İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren

⁵⁰⁴ İbn Mâce, Fiten: 33; Müslim, Fiten: 23.

⁵⁰⁵ Sahas, **John of Damascus**, s. 84.

⁵⁰⁶ Jeffery, "Ghevond's Text..." , s. 322-324; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 124. Bazı yazarlar Bizans imparatorlarının ikonoklast politikasını Müslüman halifelerin icraatına bağlamıştır. Buna göre Ömer b. Abdulaziz'in ikonlara karşı tavrı ve 3. Leo'ya yönelttiği soru ve Yezid b. Abdülmelik (720-724)'in ikon karşıtı tutumu 3. Leo'yu harekete geçirmiş ve 726'da fermanını yayımlamıştır. Bkz. Sahas, **John of Damascus**, s. 85.

Müslüman ve Hristiyanlar arasında Hz. İsa hakkında yapılan tartışmalar bu hususu kanıtlamaktadır.

Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında İsa'nın doğası hakkında yapılan bazı tartışmalar bilinmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi adı kesin olmayan bir İslam komutanı ile Antakya Yakubi Patriği arasında geçen tartışma Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki konuların İsa etrafında döndüğünü göstermektedir. Komutanın patriğe yönelttiği sorular İsa'nın doğasına yöneliktir. İsa'nın Tanrı olduğunu iddia eden patriğe bu konudaki delilleri sorulmaktadır.⁵⁰⁷ Aynı şekilde 3. Leo ve Ömer b. Abdülaziz arasında gerçekleştiği söylenen mektupta benzer bir soru sorulmaktadır. Ömer b. Abdülaziz, İsa'nın beşer olduğunu, bu konuda İsa'nın kendi ifadeleri olduğu halde Hristiyanların bu gerçeği kabul etmediklerini belirtmekte, Hristiyanların bu konuda şüphe içinde olduklarını söylemekte ve konuyla ilgili 3. Leo'dan açıklama beklemektedir.⁵⁰⁸ Bu örnekler bize İsa'nın Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki en temel tartışma konularından biri olduğunu göstermektedir. Yuhanna da İsa etrafında dönen tartışmalardan haberdar bir Hristiyan olarak İslam'ın İsa hakkındaki düşüncelerini ele almaktadır. O bu hususta şunları ifade etmektedir:

“O, Mesîh'in Tanrının kelimesi ve ruhu; fakat bir mahlûk ve kul olduğunu, Musa ve Harun'un kız kardeşi Meryem'den spermsiz yaratıldığını söyler. Ona göre kelime, Tanrı ve ruh Meryem'e dâhil oldu ve Tanrının peygamberi ve kulu olan İsa meydana geldi.”⁵⁰⁹

Hem Hristiyanlıkta hem de İslam'da İsa kelime ve ruh olarak kabul edilmektedir. Fakat bu kavramlara yüklenen anlamlar ve Tanrı ile ilişkisi farklı yorumlanmaktadır. Yuhanna, kelime ve ruhu Tanrı'nın ayrılmaz parçaları olarak görmektedir:

“Şimdi, bu biricik tanrı Kelime'siz değildir. Ve o Kelime'ye sahiptir. Bu Kelime geçici değildir, başlangıcı ve sonu da yoktur. Dolayısıyla Tanrı'nın Kelime'siz olduğu bir zaman yoktu... Ayrıca Kelime'nin bir Ruhunun olması da gereklidir.”⁵¹⁰

“Aynı şekilde Tanrı'nın Ruhunun olduğunu öğrendikten sonra biz onu Kelime'nin ortağı olduğu ve Kelime'nin bir hükmü olduğunu düşünüyoruz.”⁵¹¹

⁵⁰⁷ Hoyland, **Seeing Islam**, s. 459-460; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 111-113.

⁵⁰⁸ Jeffery, “Ghevond's Text...”, s. 277-278, Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 116.

⁵⁰⁹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 153-154.

⁵¹⁰ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 174.

⁵¹¹ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 175.

Yuhanna kelime ve ruhun ezeli ve ebedi olduğunu düşünmektedir. Ona göre Tanrı'nın kelimesiz ve ruhsuz düşünülmesi mümkün değildir. İslam açısından ise İsa'nın kelime ve ruh oluşu Allah'ın kudretinin göstergesi ve kelam sıfatının bir tecellisi olarak kabul edilmektedir. Ezeli ve ebedi olması söz konusu değildir.

Yuhanna, Hz. İsa'nın Musa ve Harun'un kız kardeşi olan Meryem'den babasız bir şekilde doğduğu bilgisini Müslümanlar adına vermektedir. O muhtemelen şu ayetten haberdardır: “Ey Harun'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi.”⁵¹²

Hız. İsa'nın Meryem'in oğlu olduğu doğrudur; fakat bu Meryem Yuhanna'nın kastettiği gibi Harun ve Musa'nın kız kardeşi Meryem değildir. Kur'an'ı Kerim'de Hız. Meryem için “Ey Harun'un kız kardeşi” ifadesinden hareketle Yuhanna, Hız. İsa'nın annesi Meryem'in, Harun ve Musa'nın kız kardeşi olduğunu düşünmüş olmalıdır. Bu durum Yuhanna tarafından bilinçli olarak yapılmış da olabilir. O bu ifadeleri ile takipçilerine Kur'an'ı Kerim'de yanlış olduğunu ima etmeye çalışıyor olabilir. Aksi halde Yuhanna gibi donanımlı birinin Musa ve İsa arasındaki zaman farkını bilmediğini düşünmek mümkün değildir.⁵¹³ Nitekim bu husus 3. Leo tarafından da eleştiri konusu edilmektedir. O Kur'an'ın bu ifadesinin yanlış olduğunu iddia etmektedir. Çünkü ona göre Harun ile Meryem arasında 1370 yıl ve 32 kuşak olup, Meryem'in Harun'un kız kardeşi olması mümkün değildir. Öyleyse Kur'an'ın bu konuda verdiği bilgi yanlış olmaktadır. Ona göre Hız. Muhammed bu konuda yanlış bir bilgiye sahiptir ve Müslümanların bu sebepten dolayı yüzlerinin kızarması gerekmektedir.⁵¹⁴

Müslüman müfessirler bu ayet ile ilgili iki temel açıklama yapmaktadırlar. Bunlardan birine göre ayette zikredilen Harun, Hız. Musa'nın kardeşi Harun peygamber değil Hız. Meryem'in kardeşi Harun'dur. Harun da tıpkı annesi ve babası gibi iffetli biridir.⁵¹⁵ Nitekim bu ayetin Necran Hristiyanları tarafından sorulduğu, Hız. Muhammed'in cevaben İsrailoğulları örfünde önceki peygamberlerin ve iyi kimselerin isimlerini çocuklarına ad koyma geleneği olduğunu söylediği rivayet

⁵¹² Meryem, 28.

⁵¹³ El-Gâmidî, **Yuhanna ed-Dimeşkî**, s. 30-31.

⁵¹⁴ Jeffery, “Ghevond's Text...”, s. 3 1 1 -3 12; Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, s. 121.

⁵¹⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, C. 2, s. 508.

edilmekte⁵¹⁶ ve bundan dolayı Meryem'in kardeşine de Harun adı verildiğine işaret edilmektedir. Bu açıklamalara göre ayette zikredilen Harun, Hz. Musa'nın değil Hz. Meryem'in kardeşi olmaktadır.

Bir diğer yoruma göre ise kavminin Meryem'e "Ey Harun'un kız kardeşi" şeklinde hitap etmesi onun Musa ve Harun soyundan olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Meryem'in teyzesi ve Zekeriya'nın eşi olan Elizabeth'ten Luka İncil'inde "Harun kızlarından" şeklinde söz edilmektedir.⁵¹⁷ Yuhanna ise bu iki yorumdan farklı olarak Meryem'in Harun ve Musa'nın kardeşi olduğunu ifade etmektedir ki bu açıklamayı kabul etmek mümkün değildir. Nitekim Musa-Harun ve Meryem arasında uzun bir zaman dilimi olduğu malumdur.

Yuhanna, İsa'nın Meryem'den herhangi bir fiziki temas ve birleşme olmadan, spermsiz doğduğunu belirtmektedir. Onun bu ifadeleri Kur'an'a uygundur. Nitekim Kur'an'da Allah'ın Meryem'e ruhunu (Cebrail) gönderdiği, ona bir insan şeklinde görüldüğü ve Allah'ın emri gereği Meryem'in hamile kaldığı ifade edilmektedir.⁵¹⁸ İsa'nın fiziki bir münasebet olmadan Meryem'den doğduğu yani dünyevi bir babasının olmadığı hususu Hristiyanlar tarafından da kabul edilmektedir.⁵¹⁹ Onlara göre İsa Tanrı oğludur. Fakat Yuhanna'ya göre baba-oğul ilişkisi fiziksel bir tavırdan çok ve aynı cevherin var olmasının bir yöntemidir.⁵²⁰

Yuhanna, İsa'nın fiziksel bir temas olmadan Meryem'den doğduğunu kabul etmekte ve bu konuda anormal bir durum görmemektedir. Fakat o daha önce zikredilen Tanrı'nın Devesi kıssasında bu düşüncesi ile çelişkiye düşmektedir. Nitekim o deve ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

"Onlara: Bu deve nereden geldi? Deriz. Onlar "Tanrıdan geldi" derler. Bununla çiftleşen başka deve var mıydı? Deriz. "Hayır" derler. Öyleyse nasıl yaratıldı? Deriz. Gördüğümüz kadarıyla sizin devenin ne babası ne de annesi ne de soyu var."⁵²¹

⁵¹⁶ Müsned, C. 4, s. 252.

⁵¹⁷ Luka: 1/5.

⁵¹⁸ Meryem, 16-21.

⁵¹⁹ Luka: 1/34-35, Matta:1/20-21.

⁵²⁰ John of Damascus, **Orthodox Faith**, s. 177.

⁵²¹ John of Damascus, **On Heresies**, s. 158.

İsa söz konusu olunca babasız doğması mümkünken o aynı şeyin bir deve için mümkün olamayacağını düşünmektedir. Bu durum Yuhanna açısından bir çelişki oluşturmaktadır.

Yuhanna, İsa ile ilgili başka bilgiler de vermektedir. Bu bilgilerden biri İsa'nın çarmıha gerilip-gerilmemesi meselesi hakkındadır. Yuhanna bu konu ile ilgili şunları zikretmektedir:

“Ve o derki Yahudiler Tevrat'a aykırı olarak onu çarmıha germek istediler, onun gölgesini ele geçirip çarmıha gerdiler. Fakat onun dediğine göre Mesih ne çarmıha gerildi ne de öldü; çünkü Tanrı ona olan sevgisinden dolayı onu göğe kendi yanına aldı.”⁵²²

Hristiyan akidesine göre İsa'nın, Pilatus (26-36) zamanında Yahudilerin baskısı üzerine Golgota denilen yere götürülerek çarmıha gerildiği kabul edilmektedir.⁵²³ Kur'an'ı Kerim ise bu konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“...Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilafa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir. Bilakis Allah onu kendine kaldırmıştır...”⁵²⁴

Yuhanna'nın, İsa'nın çarmıha gerilmediği şeklindeki ifadeleri doğru olmakla beraber onun gölgesinin çarmıha gerildiği şeklindeki düşünceleri gerçeği yansıtmamaktadır. O “başkası ona benzer kılındı” ifadesini bu şekilde anlamış olmalıdır. Hristiyanlıkta önemli bir doktrin olan çarmıh teolojisi beraberinde asli günah inancını da getirmektedir. Buna göre İsa'nın insanları asli günahtan kurtarmak amacıyla çarmıha gerildiği kabul edilmektedir. İslam'a göre ise asli günah inancı olmayıp sorumluluk bireyseldir. Dolayısıyla İsa'nın insanların kurtuluşu için çarmıha gerildiğini kabul etmek mümkün değildir. Çarmıh teolojisinin Hristiyanlık açısından öneminden dolayı Yuhanna bu konuya temas etme gereği duymuş olmalıdır. O muhtemelen bu ifadeleri ile takipçilerine İslam'ın bu konudaki bakış açısının yanlış ve Hristiyanlıktan farklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Yuhanna'nın, İsa'nın Tevrat'a aykırı olarak Yahudiler tarafından çarmıha gerildiği şeklindeki ifadeleri ise Eski Ahit'te Mesih'in geleceğine yönelik ifadeler ile ilgili olmalıdır. Yahudiler hem Mesih'in geleceğine inanmakta hem de böyle bir iddia ile ortaya çıkan İsa'yı çarmıha

⁵²² John of Damascus, **On Heresies**, s. 153-154.

⁵²³ Bkz. Yuhanna: 19; Markos: 15; Luka: 23; Matta: 27.

⁵²⁴ Nisa, 157-158.

germek istemektedirler. Bu Yuhanna'nın ifadeleri ile Tevrat'a aykırı bir durum oluşturmaktadır.

İslam akidesine göre, İsa'nın çarmıha gerilmediğini belirten Yuhanna, onun göğe yükseltildiğini ifade etmektedir. İsa'nın çarmıha gerilmediği ve göğe yükseltildiği hususu Kur'an açısından doğruyu yansıtmaktadır. Nitekim konu ile ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır: "Allah buyurmuştu ki: "Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim..."⁵²⁵ İsa'nın göğe yükselmesi Hristiyanlık açısından önemli bir inanç esasıdır. Yeni Ahit'te bu durum açıkça ifade edilmektedir. Nitekim İsa'nın çarmıha gerilip öldükten sonra gömüldüğü, yeniden dirildiği ve belli bir müddet Havariler arasında kaldıktan sonra semaya yükseldiği ve Baba'nın sağ tarafına yerleştiği kabul edilmekte ve kıyamete doğru insanları yargılamak için tekrar geleceğine inanılmaktadır.⁵²⁶ Hem Kur'an hem de Yeni Ahit'te İsa'nın göğe yükseltildiği şeklindeki açıklamalardan dolayı Yuhanna bu konuyu zikretme gereği duymuş olmalıdır. Bu konuda herhangi olumsuz bir yorumda bulunmaması onun bu durumdan memnun olduğunu hissettirmektedir. O Kur'an'da da ifadesini bulan bu bilginin kendi inancını desteklediğini düşünmüş olmalıdır. Yuhanna İsa'nın tekrar yeryüzüne ineceğine ise değinmemektedir. Bu durum Kur'an'da da söz konusu edilmemekle beraber Hz. Muhammed'e isnat edilen bazı hadislerle göre Hz. İsa'nın kıyamete yakın gökten ineceği rivayet edilmektedir.⁵²⁷

Yuhanna, İslam'a göre İsa'nın Tanrı katına yükseltildikten sonra sorguya çekildiğini belirtmektedir. Bu konuda şunları ifade etmektedir:

"Ey İsa! Sen mi: Tanrı'nın oğluyum ve Tanrı'yım, dedin?" Ve onun demesine göre, İsa şöyle cevap verdi: "Bana karşı merhametli ol Rabbim! Sen benim bunu söylemediğimi ve sana kul olmayı küçümsemediğimi daha iyi biliyorsun. Ancak, günahkâr insanlar, benim böyle bir açıklama yaptığımı yazdılar ve onlar, benim adıma yalan uydurup yanılgıya düştüler. Ve Tanrı ona cevap verip şöyle dedi: "Ben, senin bu sözü söylemediğini biliyorum."⁵²⁸

Onun bu ifadeleri Mâide Suresi 116-118. ayetlerde geçmektedir. Daha önce değinildiği üzere bazı farklar olmakla beraber o bu ayetlerden haberdar olduğunu

⁵²⁵ Al-i İmran, 55.

⁵²⁶ Bkz. Yuhanna: 20; Markos: 16; Luka: 24; Matta: 28.

⁵²⁷ Bkz. Buhârî, Büyü' 102; Mezâlim, 31; Ebû Dâvud, Melâhîm 14; Tirmizî, Fiten 54.

⁵²⁸ John of Damascus, **On Heresies**, s. 154.

hissettirmektedir. Yuhanna'nın İsa hakkında verdiği bilgiler büyük oranda Kur'an'a uygundur. Fakat o İsa ile ilgili bazı hatalı bilgiler de vermektedir. Aslında verdiği bilgilerin yanlışsız olarak verilmesi Yuhanna açısından zor olmasa gerektir. Zira İsa hakkında Kur'an'da verilen bilgiler çok nettir. Fakat o muhtemelen bazı yanlışlar katarak Müslümanların İsa hakkındaki bilgilerinin çok doğru olmadığı izlenimini vermeye çalışmaktadır.⁵²⁹ Bu durum Yuhanna'nın konu ile ilgili malumat sahibi olduğunu fakat Kur'an bilgisinin çok sağlıklı olmadığını da göstermektedir.

⁵²⁹ El-Gâmidî, **Yuhanna ed-Dimeşkî**, s. 29; 78.

SONUÇ

Hız. Muhammed döneminde başlayan Müslüman-Hıristiyan ilişkileri İslam fetihleri ile beraber artmıştır. Müslümanların, Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerleri fethetmesi sonucu Hıristiyan halkta İslam'a karşı bir nefret uyanmıştır. Bu nefret Hıristiyan din adamı ve yazarlar tarafından açıkça ifade edilmiştir. Ermeni tarihçiler Sebeos ve Gevond, Kudüs Patriği Sophronius, Nikiu Piskoposu Yuhanna, Nestûrî Katolikos'u Ananiyasus, Antakya Yakubi Patriği Yuhanna, Bizans İmparatoru 3. Leo gibi Hıristiyan din adamları, tarihçiler ve siyasiler İslam'a yönelik açıklama ve eleştirilerde bulunmuşlardır.

Yukarıda isimleri zikredilen kişilerden bazıları nispeten İslam'ı betimleyici ifadeler kullanırken diğer bazıları ise İslam ve Müslümanlara karşı sert ifadeler kullanmışlardır. Onların ifadelerinde öne çıkan hususlar Müslümanların zalim, vahşi ve dinsiz kimseler oldukları, Hıristiyanları zorla İslam'a soktukları, İslam'ın kılıç zoruyla yayılan siyasi bir yapı olduğu, Hız. Muhammed'in yalancı ve sahtekâr olduğu şeklinde özetlenebilir.

Yuhanna'nın İslam eleştirisi ise kendisinden önceki Hıristiyanlara göre daha derli toplu ve geniştir. O, İslam'ı ve Müslümanları eleştirirken hem bazı yeni iddialar ortaya atmış hem de kendisinden önce söylenen bazı hususları tekrar etmiştir. Dolayısıyla Yuhanna İslam'ı eleştiren ilk Hıristiyan değildir; İslam eleştirisinde ön plana çıkan önemli bir kişiliktir.

Emevî idaresinde görev aldığı ve Müslümanlar ile ilişkiler kurduğu bilinen Yuhanna, İslam'a dair sadece eleştiri konusu olabilecek meselelere odaklanmıştır. Bu durum onun İslam'a yaklaşım tarzının betimleyici olmaktan çok tenkit amaçlı olduğunu göstermektedir. Pek çok dine ve Hıristiyan mezheplere eleştiriler yönelten Yuhanna'nın İslam'a yönelik eleştirileri diğer mezhep ve dinlere nazaran daha fazladır. Bu durum onun İslam'ı Hıristiyanlığa daha ciddi bir rakip olarak gördüğünü düşündürmektedir.

İslam'ı eleştiren Yuhanna'nın bilgi kaynaklarına dair bazı açıklamalar yapmak mümkündür. Yuhanna Kur'an ismini zikretmese de Kur'an'dan alıntılar yapan ilk Hıristiyan teologdur. Bu durum onu diğer Hıristiyanlardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. O, İslam eleştirisine referans olarak Kur'an ayetlerine ve

surelerine atıfta bulunur. Nisa, Maide ve Bakara gibi bazı sure isimlerini açıkça zikreder. Ayrıca sure ve ayet numarası belirtmeden başka ayetlerden de istifade eder. Nitekim onun sure ismi vermeden aktardığı bazı bilgiler (kadınlar sizin tarlanızdır, Cennet'te üç ırmak vardır gibi) Kur'an ayetleri ile büyük benzerlik göstermektedir.

Yuhanna'nın, Kur'an'ın tamamına ilk elden ve bütün olarak ulaşabilmiş olabileceğini söylemek zordur. Kur'an'a dair alıntıları muhtemelen çevresindeki Müslümanlardan duyduklarından ibarettir. Nitekim onun alıntıları eksik ve hatalar barındırmaktadır. Bu durum onun kullandığı ayetlere ikinci elden ulaşmış olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan onun Kur'an ayetlerini ilk kez Grekçeye tercüme etmiş olabileceğini de belirtmek gerekir. Nitekim o eserlerini Grekçe olarak kaleme almıştır.

Hiz. Muhammed'den yapılan rivayetler onun faydalanmış olabileceği bir diğer bilgi kaynağı olabilir. İslam eleştirisinde hadis ve Kur'an ayrımı yapmayan Yuhanna İslam'a dair verdiği bilgileri Hiz. Muhammed'e nispet ederek verir. Verdiği bilgilerden bazıları Kur'an ayetleri iken diğer bazıları ise hadis kitaplarında yer almaktadır. Bu durum onun Hiz. Muhammed'in hadislerini duymuş olabileceğini düşündürmektedir.

Onun bilgi kaynaklarından biri de muhtemelen dönemin pratik ve uygulamaları olmalıdır. Nitekim onun alışveriş, evlilik gibi pratiklerle ilgili şahitlik hususuna değinmesi onun bu gibi pratiklere şahit olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca onun Müslümanlara olan yakınlığı ve Emevi idaresindeki konumu onun İslam hakkında bilgilere ulaşmasına imkân sağlamış olmalıdır. Nitekim onun Müslümanlara olan yakınlığından dolayı Hiera'da düzenlenen İkonoklast Konsil'de sapkın ve Müslüman kafalı olarak nitelendirilişi bu durumu ortaya koymaktadır. Ayrıca o bazı bilgilerini de Bizans kaynaklarından elde etmiş olmalıdır. Arapların İslam öncesi dönemde Afrodit'e taptığı şeklindeki iddiasının kaynağı bu olmalıdır.

Yuhanna'nın "İsmâîlîlerin Sapıklığı" başlıklı eserinde İslam'a dair pek çok konuda kısa da olsa bazı bilgiler bulunmaktadır. İslam öncesi cahiliye inançları, Müslüman Arapların kökeni, İslam'ın ortaya çıkışı, Hiz. Muhammed, Kur'an'ı Kerim, İslam'ın Tanrı anlayışı, ahiret inancı, çok eşlilik, boşanma, evlilik ve ticarete şahitlik, sünnet uygulaması, bazı helal ve haramlar bu kapsamda zikredilebilir. Ayrıca Hiz. İsa ve Hristiyanlık üzerinde özellikle durulmaktadır. Onun İslam'a dair

verdiği bilgilerin bir kısmı gerçek ile örtüşürken bir kısmı yanlış ve hatalar içermektedir.

Yuhanna'nın İslam'ın Tanrı anlayışı hakkındaki ifadeleri onun İslam'ın özünü anladığını göstermektedir. Onun bu husustaki ifadeleri İhlas Suresi'ni zikretmese de adeta surenin tekrarı gibidir. O İslam'ın Tanrı anlayışına değinmekte; fakat herhangi bir eleştiri de bulunmamaktadır. Yuhanna İslam inanç esaslarından olan ahiret inancına dair açıklamalarda yapmaktadır. Onun açıklamaları yer yer hatalar barındırsa da bu konuda bilgi sahibi olduğu ifade edilebilir.

Yuhanna'nın esas odaklandığı husus Hristiyanlık ve İsa Mesih'tir. O Kur'an'dan yaptığı alıntılar ile Hristiyanlık savunusu yapmakta, kendi görüşünü desteklediğini düşündüğü ayetleri referans vererek Müslümanları eleştirmektedir. Onun bu hususta alıntılardığı ayetler diğer konularda getirdiği ayetlere nispeten daha doğru ve hatasızdır. Bu durum onun İsa ve Hristiyanlık ile ilgili meseleleri önemseydiğini göstermektedir.

Yuhanna İslam'ı bir din olarak görmemekte, onu sapkın bir gelenek ve hurafe olarak tanımlamaktadır. O İslam'a dair böyle bir açıklama yaparken Hristiyanlık'ı merkeze almakta, Hristiyanlık ve Kitabı Mukaddes'e aykırı olan tüm gelenekleri sapkın olarak nitelemektedir. Ayrıca o İslam'ın kılıç zoru ve hile ile yayılan, Hristiyanları kandıran siyasi bir yapı olduğunu düşünmektedir.

Eserinde Müslüman veya Arap isimlerini kullanmayan Yuhanna, Müslümanları İsmâîlîler, Hâcerîler ve Sarasinler olarak tanımlamaktadır. O bu isimleri kullanırken kendi döneminin isimlendirmesini esas almaktadır. Ayrıca o Müslümanların Hz. İbrahim ve Hacer ile olan bağlarına atıfta bulunmaktadır.

Yuhanna'nın Müslümanlara yönelik getirdiği en önemli iddialardan biri onların putperest oldukları şeklindedir. Kâbe ve Hacerü'l-Esved'e gösterdikleri saygıdan dolayı Müslümanların cahiliyeden kalma uygulamaları devam ettirdiklerini düşünen Yuhanna'ya göre bu durum Müslümanları putperest olarak nitelemek için yeterlidir. Onun böyle bir tavır sergilemesi ise esasen Hristiyanları savunmakla ilgilidir. O, Haç'a gösterdikleri saygıdan dolayı Müslümanlar tarafından putperest olmakla suçlandıklarını belirtir ve benzer şekilde Müslümanların Hacerü'l-Esved'e yönelik uygulamalarını zikredip onları putperest olarak tanımlar.

Putperest olarak nitelediği Müslümanları ve İslam'ı Deccal/Antichrist olarak niteleyen Yuhanna, böylelikle Hristiyan ahalinin İslam'a yönelik rağbetini azaltmak istemektedir. Nitekim İslam'ın hızla yayılması ve Hristiyanların da İslam'a geçmesi Yuhanna tarafından hoş karşılanmamaktadır. O İslam'ı sertçe eleştirerek ve bazı iddialar öne sürerek İslam'a geçmek isteyenleri vazgeçirmek düşüncesindedir.

Yuhanna'nın polemik yaptığı bir diğer konu Hz. Muhammed'tir. Bu konuda bazı radikal iddialar öne sürmektedir. Her şeyden önce Yuhanna Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını iddia etmekte ve bunu ispatlamak adına Kitabı Mukaddes ve Kur'an'dan hareketle bazı referanslar getirmektedir. Hz. İsa ve Hz. Musa'nın peygamberliklerini örnek vererek Hz. Muhammed'in herhangi bir şahidi olmadığını ve kutsal kitaplar ve peygamberler tarafından müjdelendiğini belirtmektedir.

Hz. Muhammed'in yalancı ve sahtekâr olduğunu ileri süren Yuhanna, onun bilgilerini Aryüşü bir din adamından aldığını iddia ederek orijinal bir iddia da bulunmaktadır. Ayrıca o Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Eski ve Yeni Ahit'te yer alan bilgiler sonucu derlediğini iddia ederek Kur'an'ı Kerim'in insan elinden çıktığı izlenimini vermektedir. Ona göre Hz. Muhammed peygamber olmadığı gibi, vahiy de almamış, birilerinin yardımı ile Kur'an'ı ortaya koymuştur. Onun Hz. Muhammed'in şahsına ve peygamberliğine yönelik bu ithamları kendisinden sonra gelen Hristiyanlar tarafından çokça tekrar edilmiştir.

Yuhanna'nın İslam eleştirilerinin ön plana çıktığı "İsmâîlîlerin Sapıklığı" başlıklı eseri hacim olarak küçük olmasına rağmen etkisi oldukça büyük olmuştur. Kendisinden sonra gelen pek çok Hristiyan yazar onun eleştirilerini sürdürmüştür. Müslümanlar ve Hz. Muhammed için çizilen putperest, sapkın ve şehvetperest imajı, onun kendisinden sonra gelenlere bıraktığı negatif bir İslam imajıdır. İslam ve Müslümanlara bu menfî bakış açısına kaynaklık yapan eseri bu açıdan önem arzetmekte ve Hristiyanların en çok ilgilendiği ve çalışma yaptığı eserlerden biri olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abel, Armand: “Le chapitre CI du Livre des Hérésies de Jean Damascène: son inauthenticité”, **Studia Islamica**, XIX, Paris, 1963.
- Ağırakça, Ahmet: “Gassaniler”, **DİA**, 1996.
- Aktan, Hamza: “ Kur’an’a Göre Boşanma Prosedürü”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 5, Sayı: 14, 2002.
- Albayrak, Kadir: “Nestürlilik”, **DİA**, 2007.
- Ali, Cevad: **el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arabi Kable'l-İslam**, Camiatu Bağdad, 1993.
- Altaner, Berthold: **Patrology**, tr. Hilda C. Graef, New York 1961.
- Andrae, Tor: **Mohammed: The Man and His Faith**, Routledge, 2008.
- Anthony, Sean W: “Muhammad, the Keys to Paradise, and the Doctrina Jacobi: A Late Antique Puzzle”, **Der Islam Journal of the History and Culture of the Middle East**, 91(2), 2014.

Arslantaş, Nuh:

Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Ateş, Ali Osman:

” Hz. Peygamber’in Zeynep Bint Cahş İle Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivayet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, 1992, ss. 161-180.

Atiya, Aziz S:

Doğu Hristiyanlığı Tarihi, Çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.

Avcı, Casim:

İslam-Bizans İlişkileri, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003.

Aydın, Mahmut:

Monologdan Diyaloga Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Hristiyan-Müslüman Diyalogu, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2001.

Aydın, Mehmet:

“ Beşairü’n-Nübüvve”, **DİA**, 1992.

-----:

“Faraklit”, **DİA**, 1995.

Bağır, Muhammed Ali:

“Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, 2014, ss. 279-310.

Bailly, Auguste:

Bizans Tarihi, Çev. Haluk Şaman,
Tercüman 1001 Temel Eser, ?.

Balcı, İsrâfil:

“Müşriklerin Hz. Muhammed’in
Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i
Kitab’ın Rolü”, **On dokuz Mayıs
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,
Sayı: 22, 2006, ss.145-165.

Baselel, Yusuf:

Yahudilik Ansiklopedisi, Gözlem
Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Baş, Bilal:

**Bir Hristiyan Mezhebi Olarak
Aryüşçülük**, Arkeoloji ve Sanat
Yayınları, İstanbul, 2016.

Berkey, Jonathan P:

**The Formation of Islam: Religion and
Society in the Near East, 600– 1800**,
Cambridge University Press, 2003.

Cappadona, Diane Apostolos:

“İconoclasm”, **Encyclopedia of Religion**,
ed. Lindsay Jones, Thomson Gale
Corporation, 2005.

Chapman, Colin:

**Cross and Crescent: Responding to the
Challenge of Islam**, InterVarsity Press,
2003.

Chase, Frederic H:

Saint John of Damascus Writings, The Father of The Church, ed. Roy Joseph Deferrari, C. XXXVII, New York, 1958.

Chidester, David:

Christianity: A Global History, HarperCollins, San Francisco, 2000.

Crone, Patricia; Cook, Michael:

Hagarism: The Making of The Islamic World, Cambridge University Press, 1977.

Çoban, Bekir Zakir:

“Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 10, Sayı: 2, İstanbul, 2013.

-----:

Geçmişten Günümüze Papalık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.

Çog, Mehmet:

“Ortaçağ Ermeni Literatüründe Hz. Muhammed Algısı”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı: 26, 2016.

Daniel, Norman:

Islam and The West: The Making of an Image, OneWorld Publications, 1960.

Delforge, Vinciane Pirenne:

“Aphrodite”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005.

- Demir, Halis; Gedikli, Recep Tayyip; Şeker, Mikail: “İslam Tarihindeki Bir Vakanın Yorum Kritiği: Rahip Bahira Olayı”, **Ağrı İslami İlimler Dergisi**, Sayı:2, 2018, ss. 57-92.
- Demirci, Muhsin: **Tefsir Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Dönmez, Zekiye: **İslam’ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası’nda Hristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.
- Drijvers, H. J. W: **Cults and Beliefs at Edessa**, Brill Publisher, Leiden, 1980.
- El-Âlûsî, Seyyid Mahmud Şükri: **Bulûğu’l-Ereb fi Ma’rifeti Ahvâli’l-Arab**, el-Mektebetu’l Ehliyye, Mısır, 1924.
- El-Belâzûrî, Ahmed b. Yahya: **Fütuhu’l-Büldan**, tr. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.
- El-Cevziyye, İbnu’l Kayyim: **Zadu’l Mead fi Hedyi Hayri’l-İbad**, thk. Abdulkadir el-Arnâvud, Müessesetu’r-Risale, Beyrut, 1998.
- El-Eşari: **el-İbane an Usuli’d-diyane**, Daru İbn Zeydun, Beyrut, ?.
- El-Gâmidî, Ali b. Muhammed Avde: **Yuhanna ed-Dimeşki: Raidu’l-Udvani’l-Fikri li’l-İslam**, Camiatu Ummu’l-Kura, 2010.

El-İsfâhânî:	Kitabu'l-Eğani , thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dar Sader, 2008
El-Mes'udi:	et-Tenbih ve'l-İşraf , el-Mektebetu't-Tarihiyye, Kahire, 1938.
El-Müberred:	el-Kamil fi'l-Luğa ve'l-Edeb ve'n-Nahvi ve't-Tasrif , Beyrut, 1997.
El-Vâkıdî:	Futuhu's-Şam , Kahire, 1861.
Erbaş, Ali:	Hristiyanlıkta İbadet , Ayışığı Kitapları Yayınları, İstanbul, 2003.
Erçetin, Ahmet:	“Rivayetler ve Farklı Yorumlar Işığında Rahip Bahira Olayı” , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2008.
Erdem, Mustafa:	“İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , C XXXVII, Sayı: 1, 1997.
Eş-Şehristânî:	el-Milel ve'n-Nihal , tash. Ahmed Fehmi Muhammed, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Et-Taberî, Ali b. Rabben:

**ed-Dînu ve'd-Devle fi İsbati
Nübüvveti'n-Nebiyyi Muhammed,**
Daru'l Afaki'l Cedide, Beyrut, 1973.

Eutychius:

Annales, Scriptorum Arabici Textus Series
Tertia-Tomus VII, ed. And tr. İn Arabic
Louis Cheikho, Beirut, 1909.

Ez-Zemahşerî:

**el-Keşşâf an Hakâikı Gavâmidî't-Tenzîl
ve Uyûnî'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl,**
Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad, 1998.

Fahri, Macit:

**İslam Felsefesi, Kelamı ve Tasavvufuna
Kısa Bir Giriş**, çev. Şahin Filiz, İstanbul,
İnsan Yayınları, 2008.

Fayda, Mustafa:

“eş-Şürûtü'l-Ömeriyye”, **DİA**, 2010.

-----:

“Bahira”, **DİA**, 1991.

Florovsky, Georges:

**The Byzantine Fathers of the Sixth to
the Eighth Century**,
Büchervertriebsanstalt, Switzerland, ,
1987.

Frend, W. H. C:

“Monophysitism”, **Encyclopedia of
Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson
Gale Corporation, 2005.

Ghewond:

Ghewond's History, tr. Robert Bedrosian, New Jersey, 2006.

Gökkır, Bilal:

“Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım”, **Bilimname Dergisi**, Sayı: 2.

Göregen, Mustafa:

“Yuhanna ed-Dımaşki'nin “Bir Hristiyan İle Bir Müslüman Arasında Diyalog” İsimli Risalesi'nin Değerlendirilmesi”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Sonbahar, 2015.

-----:

“Hristiyan Teolojisinde Yahya Dımeşki'nin Yeri ve Önemi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1995.

-----:

“İkonoklast Konsil ve Yahya Dımeşki”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 14, Sonbahar, 2014.

Gündüz, Şinasi:

“Cahiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatilerin Etkileri”, Dinler Tarihi Araştırmaları 1, (Sempozyum:8-9 Kasım 1996, Ankara), **Dinler Tarihi Derneği Yayınları**, Ankara, 1998.

-----:

“Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi?”, Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, **4. Kur’an Sempozyumu**, Ankara, 1998.

-----:

Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.

Gürkan, Salime Leyla:

“ Sünnet”, **DİA**, 2010.

-----:

“Sebt”, **DİA**, 2009.

-----:

“Vaftiz”, **DİA**, 2012.

Hafaci, Muhammed Abdulmunim:

Kıssatu’l-Edeb fi’l-Hicaz fi’l-Asri’l-Cahiliyyi, el-Mektebetu’Külliyatu’l-Ezheriyye, Kahire, 1980.

Hamidullah, Muhammed:

İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak, Ankara, 2003.

-----:

Kur’an’a Giriş, Çev. Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.

Hanecioğlu, Leyla:

“Yuhanna ed-Dımeşki’nin İslam ve Hristiyanlık Arasındaki İlişkideki Yeri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2002.

Harman, Ömer Faruk:

“Yuhanna ed-Dımaşki”, **DİA**, 2013.

Hasanoğlu, Eldar:

“Erken Dönem Yahudi Kaynaklarına Göre Tanah’ın Kanonize Edilmesi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 32, Aralık, 2015.

Hitti, Philip Khuri:

History of Syria, Macmillan Education, New York, 1951

-----:

History of The Arabs From The Earliest Time to The Present, Macmillan Education, New York, 1970

Holt, Peter Malcolm:

İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1998.

Hourani, Albert Habib:

Europe and the Middle East, University of California Press, California, 1980.

Hoyland, Robert G:

Seeing Islam as Others Saw It a Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam, The Darwin Press, New Jersey, 1997.

İbn Hazm:

el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihel,
Mektebetu's-Selami'lAlemyye, ?.

İbn Hişam:

es-Siretu'n-Nebeviyye, Çev. İzzet Hasan,
Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

İbn Rüşd:

Bidayetu'l-Müctehid ve Nihayetu'l-
Muktesid, Mektebetu İbn Teymiyye,
Kahire, ?.

İbn Teymiyye:

el-Cevabu's-Sahih Liman Beddele
Dine'l-Mesih, Daru'l Asıme, Riyad, 1999.

İbnu'l-Kelbî:

Kitabu'l-Esnam, çev. Beyza Düşüngen
Bilgin, Ankara Okulu Yayınları, Ankara
2016.

Janosik, Daniel J:

“John of Damascus on The Quran:
Evidence for an 8. Century Canonization”;
Bkz. [http://danieljanosik.com/wp-](http://danieljanosik.com/wp-content/uploads/2015/11/John-of-Damascus-on-the-Quran.pdf)
[content/uploads/2015/11/John-of-](http://danieljanosik.com/wp-content/uploads/2015/11/John-of-Damascus-on-the-Quran.pdf)
[Damascus-on-the-Quran.pdf](http://danieljanosik.com/wp-content/uploads/2015/11/John-of-Damascus-on-the-Quran.pdf)

-----:

John of Damascus: First Apologist to
the Muslims The Trinity and Christian
Apologetics in the Early Islamic Period,
Pickwick Publications, Eugene, 2016.

Jeffery, Arthur:

“Ghevond’s Text of the Correspondence between “Umar II and Leo III”, **The Harvard Theological Review**, Cambridge University Press, 1944, Vol. XXXVII, No: 4, ss. 269-332.

Joannis Damasceni:

The Disputatio Saraceni et Christiani, The Patrologia Graeca, ed. Jacques Paul Migne, tr. Daniel J. Sahas, John of Damascus on Islam The “Heresy of The Ishmaelites”, Brill Publisher, Leiden, 1972.

John of Damascus:

Apologia of St. John of Damascus Against Those who Decry Holy Images, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library; Bkz. <http://www.ccel.org/ccel/damascus/icons.html>

-----:

On Heresies, Saint John of Damascus Writings, tr. H. Chase, Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

-----:

Orthodox Faith, Saint John of Damascus Writings, tr. Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, C. XXXVII, New York, 1958.

-----;

Philosophical Chapters, Saint John of Damascus Writings, tr. Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

-----;

The Fount of Knowledge, Saint John of Damascus Writings, tr. Frederic H. Chase, The Father of The Church, Ed. Roy Joseph Deferrari, Vol. XXXVII, New York, 1958.

Jugie, Martin:

“Jean Damascène (Saint)”, **Dictionnaire de Théologie Catholique**, Paris 1924.

Kalın, İbrahim:

Batı ve İslam, Ankara, İsam Yayınları, 2015.

-----;

Ben, Öteki ve Ötesi, İnsan Yayınları, İstanbul, 2017.

Katar, Mehmet:

Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamda Tövbe, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.

Kazıcı, Ziya:

Hız. Muhammed (s.a.v.)’in Eşleri ve Aile Hayatı, İstanbul, 1991.

Khoury, Paul:

“Jean Damascène et l’Islam”, **Proche-Orient Chrétien**, Paris, 1957.

Kotter, Bonifatius:

Die Schriften Des Johannes Von Damaskos, Vol. 4, New York, de Gruyter, 1981.

- Komisyon: **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016.
- Köse, Saffet: “Hülle”, **DİA**, 1998.
- Küng, Hans: **İslam: Past, Present and Future**, OneWorld Publications, 2007.
- Louth, Andrew: **Saint John of Damascene**, Oxford University Press, 2002.
- McGinn, Bernard: “Antichrist”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005.
- Mertoğlu, M. Suat: “Ümmî”, **DİA**, 2012.
- Meyendorff, John: **Byzantine Theology Historical Trends and Doctrinal Themes**, Fordham University Press, New York, 1979.
- Mordtmann, Johannes Heinrich: “Sarasinler”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1979.
- Nasrallah, Yusuf: **Mansur b. Sercun el-Ma'ruf bil'Kıddis Yuhanna ed- Dimeşki**, Menşurat el-Mektebe el-Bulsiyye, Beyrut, 1991.

Nevo, Yehuda and Koren, Judith:

Crossroads to Islam: The Origins of the Arab Religion and the Arab State, Amherst, 2003

Orlin, Eric:

“Dyophysite”, **Routledge Encyclopedia of Ancient Mediterranean Religions**, ed. Eric Orlin, New York, 2016.

Ostrogorsky, Georg:

Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

Pratt, Douglas:

The Challenge of Islam: Encounters in Interfaith Dialogue, Ashgate Publishing, 2005

Sahas, Daniel J:

John of Damascus on Islam The “Heresy of The Ishmaelites”, Brill Publisher, Leiden, 1972.

Said, Edward W:

Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu, Çev. Nezi̇h Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1998.

Schilling, Robert:

“Venus”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale Corporation, 2005.

Sinanoğlu, Mustafa:

“Melkaiyye” **DİA**, 2004.

Şakiroğlu, Mahmut H:

“Haç”, **DİA**, 1996.

Tarakçı, Muhammed:

“Nestorius ve Kristolojisi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 19, Sayı: 1, 2010, ss. 215-241.

-----:

“Tahrif”, **DİA**, 2010.

Taşpınar, İsmail:

“Doğu’nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşki (649-749) ve İslam”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXI, Sayı: 2, İstanbul, 2001.

-----:

“Theodore Ebu Kurre”, **DİA**, 2012.

Sebeos:

The Armenian History Attributed to Sebeos, tr. R. W. Thomson, Liverpool University Press, 1998.

Theophanes:

The Chronicle, tr. Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982.

Epiphanius of Salamis:

The Panarion of Epiphanius of Salamis, Trs. Frank Williams, Brill, Leiden, 2009.

Topaloğlu, Bekir:

“Samed”, **DİA**, 2009.

Tomar, Cengiz:

“Sarsınler”, **DİA**, 2009.

-----:

“Suriye”, **DİA**, 2009.

Vailhé, Siméon:

“Date de la mort de Saint Jean Damascène”, **Revue des études byzantines**, Année, 1906.

Vasiliev, Alexander A:

Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943

Vidyarthi, A.H:

Doğu Kutsal Metinlerinde Hz. Muhammed Zerdüş, Hindu, Budist, İnsan Yayınları, 1994.

Watt, W. Montgomery:

H. Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı, çev. Erdem Türközü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

-----:

Muhammad at Medina, Oxford Press, 1956.

Wensick, Arent Jan:

A Handbook of Early Muhammadan Tradition, Alphabetically Arranged, Brill Publisher, Leiden, 1927.

-----:

“Bahîrâ”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E. B. Yayınları, İstanbul, 1970

Yaşar, Hüseyin:

“Kur’an Karşıtı Söylemin Oluşmasında Yohanna Dımaşki’nin Etkisi ve “Sapkınlar Kitabı”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 32, Yaz, 2007.

Yavuz, Şevket:

“Uzza”, **DİA**, 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki:

“Delailü’n-Nübüvve”, **DİA**, 1994.

-----:

“Halku’l-Kuran”, **DİA**, 1997.

Yayla, Mustafa,

“Haç”, **DİA**, 1996.

Yılmaz, Hasan Kamil:

Aziz Mahmud Hüdâyi Hayatı ve Menkıbeleri, Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı Yayınları, 2004.

Yüksel, Azmi:

“Ahtal”, **DİA**, 1989.